

GİRİŞ

Engelli bireylerin insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını öngören *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmıştır. Sözleşme; 3 Aralık 2008 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 5825 sayılı Kanun ile onaylanmış ve onay süreci 27 Mayıs 2009 tarih ve 2009/15137 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tamamlanmıştır. Sözleşme, onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Yazmanlığı'na 28 Eylül 2009 tarihinde tevdi edilmesini takip eden otuzuncu günden itibaren Türkiye açısından bağlayıcılık kazanmıştır. *Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol*, Sözleşme'nin onay belgelerinin tevdi edildiği tarih olan 28 Eylül 2009'da Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanmış olmakla birlikte, onaya ilişkin süreç devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesine göre;

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”.

Anayasa'nın söz konusu hükmü gereğince, usulüne uygun olarak onaylanmış bir uluslararası andlaşma olan *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*, diğer insan hakları sözleşmeleri gibi, hukuki normlar hiyerarşisi içinde Anayasa metniyle aynı düzeydedir. Bu çerçevede Sözleşme, Türkiye'de yapılan tüm yasal ve idari düzenlemelere dayanak teşkil ettiği gibi, bağımsız Türk mahkemeleri için doğrudan atıf yapılabilecek bir norm niteliğine de sahiptir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanması, Sözleşme'nin kapsamı ve iç hukuktaki konumu itibarıyla, Türkiye'de engelli haklarının korunması, teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Sözleşme'nin imzalanmasıyla birlikte Türkiye'de engellilere tanınan hakların daha da geliştirilmesi, mevcut uygulamaların uluslararası standartlara kavuşturulması ve uygulamaların izlenmesinin teşvik edilmesi ile Türkiye'nin engellilik politika ve uygulamalarının daha etkin hale gelmesi, söz konusu politika ve uygulamalarda karşılaşılabilecek olası eksikliklerin giderilmesi imkanının artırılması sağlanmıştır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 35. maddesi gereği Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'ne sunulmak üzere hazırlanan bu başlangıç raporu, Türkiye'de engellilerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda alınan tedbirleri ve kaydedilen gelişmeleri ortaya koymak ve mevcut durumu söz konusu Sözleşme çerçevesinde değerlendirmek üzere hazırlanmıştır. Sözleşme'nin uygulanmasını teşvik etmek ve izlemek üzere odak kurum olarak belirlenmiş olan *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* koordinasyonunda hazırlanan raporun hazırlanmasında *Sözleşmeye Özgü Belgeye Dair Yönerge* esas alınmıştır.

Raporun hazırlık sürecinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, engellik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin insan hakları alanında çalışan merkezlerine ve engellilik konusunda politika üreten ve hizmet sağlayan kurum ve kuruluşlar ile işbirliğine gidilmiştir. Söz konusu işbirliği çerçevesinde, iki yüze yakın kuruluştan rapora ilişkin katkı alınmış olup, rapor hazırlık sürecinde şeffaf bir yöntem

izlenmiştir. Rapor ayrıca, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü internet sayfasında yayınlanacaktır.

I. BÖLÜM: GENEL HÜKÜMLER (General Provisions)

Madde 1-4

Engelli Nüfusun Profili

Türkiye’de engelli nüfusun sayısı, genel nüfusa oranı, engellilerin yaş, cinsiyet, engel türü ve diğer pek çok değişkene göre dağılımı ile sorun ve beklentilerine yönelik veri elde etmek üzere, 2002 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) işbirliğiyle Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu tarafından *Türkiye Özürlüler Araştırması* gerçekleştirilmiştir.

Engellilerin, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık ya da kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler olarak tanımlandığı araştırma sonuçlarına göre, engelli bireylerin toplam nüfus içindeki oranının %12.29 olduğu belirlenmiştir. Söz konusu engelli nüfusun yaklaşık 8,4 milyon kişiye tekabül ettiği araştırma sonuçlarına göre, Türkiye nüfusunun %9,7’si süregen hastalığa sahip olup; %1,25’i ortopedik, %0,48’i zihinsel, %0,38’i dil ve konuşma, %0,37’si işitme, %0,6’sı görme engelli bireylerden oluşmaktadır (Ek1/Tablo No.2).

Araştırma sonuçlarına göre engelli nüfusun yaş dağılımı dikkate alındığında, engelli nüfus oranının ilerleyen yaşla birlikte arttığı belirlenmiştir. Ancak, bu artış süregen hastalığı olanlarda diğer engel grubundakilere göre daha fazladır (Ek1/Tablo No.3). Araştırma sonuçlarında engelli nüfus cinsiyet ayrımına göre incelendiğinde; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli nüfus oranında erkeklerin, süregen hastalığa sahip engelli nüfus oranında ise kadınların daha yüksek paya sahip olduğu gözlenmiştir (Ek1/Tablo No.1). Kır-kent ayrımında ise araştırma; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların oranının kırdaki daha yüksek iken, süregen hastalığa sahip olanların oranının kentte daha yüksek olduğunu göstermiştir (Ek1/Tablo No.4). Bölgelere göre incelendiğinde; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli bireylerin oranının %3.22 ile en yüksek Karadeniz Bölgesi’nde olduğu, bu kapsamdaki en düşük engelli birey oranının ise %2.23 ile Marmara Bölgesi’nde olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, süregen hastalığı olan engelli bireylerin %10.90 ile en yüksek oranda Marmara Bölgesinde, en düşük oranda ise %7.18 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu gözlenmiştir (Ek1/Tablo No.5).

Dünyada değişen engellilik tanımı ve sınıflandırması sistemlerine bağlı olarak Türkiye’de de engellilerin profiline ilişkin veri toplama kriterleri dönüşüm göstermektedir. Bu dönüşüme bağlı olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığı tarafından 2011 yılında ulusal düzeyde gerçekleştirilen *Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması* içinde, Washington Grubu kriterleri dikkate alınarak oluşturulan engellilik modülüne yer verilmiştir.

Araştırmaya göre 2011 yılının nüfus projeksiyonu dikkate alındığında, süregen hastalıklar hariç olmak üzere, nüfusun %6,9’u, en az bir engeli olduğunu ifade ederken, nüfusun, %3,3’ü yürümede veya merdiven çıkmada / inmede, %1,4’ü görmede, %1,1’i duymada, %0,7’si konuşmada, %2’si yaşlılarına göre öğrenmede / basit dört işlem yapmada / hatırlamada / dikkatini toplamada, %4,1’i taşımada / tutmada zorluk yaşadığını ifade etmiştir (Ek2/Tablo No 2). Cinsiyet bazında değerlendirildiğinde bu oran erkeklerde %5.9, kadınlarda ise

%7.9'dur. Yaş grupları açısından bakıldığında en az bir engele sahip olma oranının yaşa bağlı olarak arttığı ortaya çıkmıştır. Bu oran 10-14 yaş grubunda %2.1 iken 60-64 yaş grubunda %16.5'e, 75 ve daha yukarı yaşta ise %46.5'e çıkmaktadır (Ek2/Tablo No.1,7). Genel olarak bakıldığında hem erkeklerde hem de kadınlarda en az bir engele sahip olma oranı yaşa bağlı olarak artış göstermiştir. En az bir engeli olan nüfusun eğitim durumuna bakıldığında eğitim düzeylerinin genel nüfusun eğitim düzeyine göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Genel nüfus için okuma yazma bilme oranı %95.5 iken en az bir engeli olan nüfusun okuma yazma bilme oranı toplamda %76.7 olarak bulunmuştur. Bu oran erkeklerde %89.1 iken kadınlarda %67.6 olarak ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, en az bir engeli olan bireylerin eğitim düzeyinin nüfusun genelinin eğitim düzeyine göre azaldığı görülmüştür. Ayrıca cinsiyet bazında değerlendirildiğinde engelli kadınların oranı her eğitim kategorisinde engelli erkeklere göre daha düşüktür (Ek2/Tablo No.3,4). Temel işgücü göstergeleri açısından bakıldığında en az bir engeli olan kişilerin işgücüne katılım ve istihdam oranlarının genel nüfus ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. İşgücüne katılım oranı genel nüfusta %47.5 iken engellilerde %22.1'dir. Cinsiyet ayrımında bakıldığında her iki kategoride de erkeklere göre kadınların istihdama katılım oranı daha düşüktür (Ek2/Tablo No.5,6).

Medikal yaklaşım ve organ kaybı bakış açısıyla gerçekleştirilen *2002 Türkiye Özürlüler Araştırmasının* sonuçları ile, uluslararası alanda geçerli olan engellilik tanımı ve sınıflandırılmasındaki dönüşüm doğrultusunda ICF ve fonksiyon kaybı bakış açısıyla gerçekleştirilen *2011 Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması* sonuçları birbirleriyle karşılaştırılabilir değildir.

Ayrıca Türkiye'de belirli alanlarda gerçekleştirilen araştırmalara da engelliliğe ilişkin sorular dahil edilerek engelli bireylerin ilgili alanlardaki durumlarına ilişkin veriler elde edilmektedir. Örneğin 2008 yılından beri her iki yılda bir ulusal düzeyde gerçekleştirilen ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalara imkan veren *Sağlık Araştırmasında* engellilik ile ilgili sorular yer almaktadır.

Tanımlar

2005 yılında çıkarılan *Engelliler Hakkında Kanun*'da "engelli"; "doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" olarak tanımlanmıştır (m.3). *Engellilere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik*'te de engellilik için aynı tanım kullanılmakta olup, bu yönetmelikte ayrıca "ağır engelli" tanımına da yer verilmiş ve söz konusu bireyler "Özür durumuna göre özür oranı %50 ve üzerinde olduğu tespit edilenlerden günlük yaşam aktivitelerini başkalarının yardımı olmaksızın yerine getiremeyeceğine engelli sağlık kurulu tarafından karar verilen kişiler" olarak tanımlanmıştır (m.4).

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de tanımlanan kavramlar Türk mevzuatında doğrudan birer tanım olarak yer almamakla birlikte, söz konusu tanımların içerik ve ruhuna uygun olarak alınması gereken tedbirlere mevzuatta önemli ölçüde yer verilmektedir. İletişim ve dil kavramları açısından bakıldığında mevzuat, engellilerin her alanda iletişimlerini sağlamaya yönelik araç ve iletişim şekillerinin oluşturulması ve kullanılmasını kabul ederek, bu çerçevedeki uygulamalar için çeşitli tedbirler de öngörmektedir.

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık” tanımı mevzuatta, engelliliğe dayalı ayrımcılığın yasaklanması ve bir suç olarak tanımlanması ile 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*’nda içerik ve ruhuna uygun olarak ifade bulmakta ve söz konusu Kanunda belirlenen fiillerde engelliliğe dayalı ayrımcılık uygulanması halinde cezai yaptırım öngörülmektedir.

“Makul düzenleme” açısından ise mevzuat; özellikle istihdam, eğitim gibi hakların engelliler tarafından kullanılabilmesi için eğitim ortamı ve materyalleri ile işyerlerinin engellilere göre düzenlenmesi ve gerekli araç-gereçlerin temin edilmesini öngörmektedir. Bu kavramlara ilişkin düzenlemeler ilgili maddelerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Genel İlkeler ve Yükümlülükler

Türkiye Cumhuriyeti; millet iradesinin mutlak üstünlüğüne bağlı olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda gösterilen hukuk düzeni çerçevesinde idaresini sürdüren bir devlettir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na göre; Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir (Anayasa, m.2).

Türkiye Cumhuriyeti’nin idari yapısı; güçler ayrılığı ilkesine göre, yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşur. Devletin yasama yetkisi; Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılır (Anayasa, m.7). Devletin yürütme yetkisi; Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir (Anayasa, m.8). Devletin yargı yetkisi; Türk Milleti adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır (Anayasa, m.9). Anayasa hükümleri; yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer tüm organları ve bireyleri bağlayıcı özellik taşıyan temel hukuk kurallarıdır (Anayasa, m.11). İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır (m.125).

Türkiye’de idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanmaktadır. Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafi durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılmakta ve illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanmaktadır (Anayasa, m.126). Bakanlıkların yurt geneline yayılan kuruluşlarına “taşra teşkilatı” denilmektedir. Taşra birimleri, il idaresi ile ilçe idaresinden oluşmakta ve her bakanlığın illerde merkeze bağlı birimleri bulunmaktadır.

Türkiye’de il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, karar organları seçimle oluşturulan ve yerinden yönetim ilkesine göre kamu hizmeti ifa eden; il özel idareleri, belediye idareleri, köy idareleri olmak üzere üç yerel yönetim birimi bulunmaktadır (m.127).

Türkiye’de engellilere sunulan hizmetler, farklı bakanlıklar ve yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir. Bakanlıkların merkez teşkilatları, politika oluşturarak ve bu politikalar çerçevesinde planlama yaparak taşra teşkilatlarının uygulamalarına yön vermektedir. İdarenin denetim faaliyetleri ise, ilgisine göre, merkez veya taşra teşkilatı tarafından yerine getirilmektedir.

Engellilere yönelik politika ve hizmetlerin oluşturulmasına ilişkin Başbakanlığa bağlı olarak 1997 yılında kurulan Özürlüler İdaresi Başkanlığı, engelliliğin farklı bakanlıkların görev alanına giren bir başlık olması nedeniyle bir koordinasyon kurumu olarak düzenlenmiştir. Başkanlık, 2011 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* olarak merkez ve taşra düzeylerinde yeniden yapılandırılmıştır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü; engellilerin haklarını kullanabilmelerini teşvik etmek ve engellilere yönelik politika ve hizmetleri geliştirmek üzere, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmalarını yürüten Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tüzel kişiliğine bağlı bir kamu kurumudur. Bu çerçevede, Türkiye'deki idare hizmetlerinde, engellilik boyutunun devletin genel planlama araçlarına bütüncül bir bakış açısıyla dahil edilmesi sağlanmaya çalışılmakta ve ayrıca engellilerin karşı karşıya kaldığı temel sorun alanları çerçevesinde belirlenen öncelikli alanlarda eylem planları oluşturularak uygulamaya yansıtılmaktadır. Engellilerin yaşadığı temel sorun alanları çerçevesinde belirlenen öncelikli alanlarda yakın zamanlarda oluşturulan ve uygulanan eylem planlarına örnek olarak *2010-2011 Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı* ile *2011-2013 Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı* verilebilir.

Türkiye'de kaynakların etkin ve verimli kullanılması, uygulanan politikalar arasında eşgüdümün sağlanması ve yönlendirilmesi amacıyla, 1963-67 döneminden başlayarak, beşer yıllık dönemler halinde kalkınma planları hazırlanmaktadır. Engellilik konusunun genel planlama araçlarına dahil edilmesi bakımından kalkınma planları büyük önem taşımaktadır.

Kalkınma planları engellilere ilişkin öngörülen tedbirler açısından değerlendirildiğinde; *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı*'na (1990-94) kadar, önemli ölçüde sosyal koruma, yardım, bakım ve rehabilitasyon konularına odaklanılmış, *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı* ile birlikte özellikle eğitim ve istihdam açısından "fırsat eşitliği" kavramı ilk defa gündeme gelmiştir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ile, "kaynaştırma" ilkesi plana dahil edilmiş ve özel eğitim alması gereken çocukların, normal gelişim gösteren çocuklarla beraber eğitim görecekları kaynaştırma okullarının, bütün öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, mekân, donanım, personel ve program esnekliğine kavuşturulması ve özel sektörün bu alandaki girişimlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde ayrıca, engelliler de dahil olmak üzere, toplumdaki dezavantajlı gruplara yönelik olarak, işsizliği önleyici ve nitelik artırıcı aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanacağı belirtilmiş ve kent içi ulaşım için toplu taşıma hizmetlerinin erişilebilirliğinin ve kalitesinin yükseltilmesi hedefler arasında girmiştir.

IX. Kalkınma Planı'nda (2007-2013) ise, işgücü piyasasında karşılaşılan zorluklardan dolayı engelliler için fırsat eşitliği sağlanması, kırsal kesimdeki engelli çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması öngörülmüştür. Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik olarak; sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi, özel eğitim imkânlarının ve korumalı işyerlerinin geliştirilmesi aynı dönem için ortaya konan hedefler arasında yer almıştır.

2014-2018 yıllarını kapsayan *X. Kalkınma Planı*'nda da; sosyal hizmet ve yardımlar alanında hizmet standartlarının oluşturulması, nitelikli personel istihdamı ve denetimin geliştirilmesi, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurum bakımı dışında alternatif modeller geliştirilmesi hedeflerinin yanı sıra, fiziksel çevrenin engellilere uygun hale getirilmesi, engellilerin eğitime ve işgücü piyasasına katılımının artırılması ve bakım hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesi ihtiyaçlarının devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesi için ise; engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetiminin artırılması, bu

kapsamda kaynakların daha verimli kullanılması ve fiziksel çevrenin engellilere uygun hale getirilmesi öngörülmektedir.

Türkiye’de politika ve uygulamaların çerçevesini belirleyen kalkınma planlarında engellileri bakıma ve yardıma muhtaç bireyler olarak değerlendiren tedbirler yerini, engellilerin toplumsal yaşama diğer bireylerle eşit olarak tam ve etkin katılımını sağlamayı hedefleyen tedbirlere bırakmıştır.

Türkiye’de engelli kişilerin insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını temin ve teşvik etmek üzere alınması gereken tedbirler politika düzeyinde benimsenmiştir. Engellilik konusunun tüm politika alanlarında gözetilerek, hak temelli bir yaklaşımla kurgulanması ve engelli bireylerin karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanması Türkiye’de engellilik politikasına ilişkin bakış açısının esasını oluşturmaktadır. Türkiye’de, özellikle 1990’ların ikinci yarısından bugüne kadar, başta eğitim, mesleki eğitim, istihdam, sosyal güvenlik ve ulaşılabilirlik gibi alanlar olmak üzere, engellilerin toplumsal yaşama katılımını teşvik etmeye ve karar alma mekanizmalarında yer almalarını sağlamaya yönelik önemli yasal ve kurumsal düzenleme ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere, 1997 yılında 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Söz konusu Başkanlığa bağlı olarak kurulan iki danışma kurulu olan *Özürlüler Şûrası* ve *Özürlüler Yüksek Kurulu* aracılığı ile diğer kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da uygulama ve izleme sürecine dahil edilmesi sağlanmıştır.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı’na bağlı olarak kurulan *Özürlüler Şûrası*; engellilik ve engelli kişiler konusunda her türlü görüş ve çözüm önerilerini tartışmak, ulusal politikalara esas olacak ilke ve programlar oluşturmak, kamuoyunun bilinçlenmesine katkıda bulunmak ve uluslararası alandaki görüş, düşünce ve gelişmelerin aktarılmasını ve tartışılmasını sağlamak amaçları doğrultusunda görev yapmıştır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın en yüksek danışma organı olan Şûra’nın görevi, engellilerle ilgili konularda inceleme ve teklif niteliğinde kararlar almak olarak belirlenmiştir. Şûra toplantıları; engellilik alanında etkinlik gösteren kamu ve özel sektör temsilcileri ile başta engellilik alanında faaliyet gösterenler olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin temsilcileri ve engellilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Şûra; 1999 yılında *Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler*, 2005 yılında *Yerel Yönetimler ve Özürlüler*, 2007 yılında *Bakım Hizmetleri*, ve son olarak 2009 yılında ise *İstihdam* ana temaları ile toplam dört defa toplanmıştır.

Başkanlığa bağlı bir diğer danışma kurulu olan *Özürlüler Yüksek Kurulu*; engellilik alanında hizmet veren kamu kurumları, sosyal taraflar ve engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bağlı olduğu konfederasyon ve federasyon temsilcilerinden oluşturulmuştur. Yüksek Kurul; Başkanlık tarafından hazırlanan, hazırlatılan ve incelenen projelerin öncelik sırasını tespit etmek, uygulanacak projeleri karara bağlamak, engelli kişilere götürülecek hizmetlere ilişkin konularda üst düzey politikaları belirlemek, görüş ve önerilerini bildirmek üzere görev yapmıştır. 2011 yılına kadar 29 kez toplanan Yüksek Kurul’un gündemi, engellilik alanındaki politikaların uygulanmasında yaşanan güncel sorunlar dikkate alınarak belirlenmiştir.

Türkiye’de engelliler politikasına ilişkin bakış açısı, 2005 yılında çıkarılan ve engellilik alanında çerçeve kanun niteliğinde olan 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanun* ile şekillenmiştir. Bu Kanunla, engellilere yönelik hizmetlerin yerine getirilmesinde; devletin insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde engellilerin ve engelliliğin her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirmesi, engelliler aleyhine ayrımcılık yapılmaması ve ayrımcılıkla mücadelenin engellilere yönelik politikaların temel esası olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, engellilere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde engellilerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması genel esaslar arasında yer almıştır.

Engellilere ve toplumun engelliliğe bakışına yönelik gerçekleştirilen araştırmalarla engellilik politikaları ve programlarının etkin bir şekilde geliştirilmesinin hedeflendiği bu süreçte, gerek ulusal gerekse yerel düzeyde engellilik konusunda gerçekleştirilen farkındalık çalışmaları ile toplumun engellilere yönelik geleneksel bakış açısının değiştirilmesine katkı sağlanmıştır. Engellilere yönelik hizmetler için devletin ayırdığı kaynak miktarında önemli artışların sağlanmasının yanı sıra, engellilik alanında uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi ve uluslararası kaynakların kullanımının artması da bu alanda kaydedilen gelişmelere ivme kazandırmıştır.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, engellilere yönelik sosyal hizmet ve yardımların daha etkin ve sosyal politika açısından bütüncül bir anlayışla sürdürülebilmesi için 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 8 Haziran 2011 tarihinde *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı* adı altında yeni bir Bakanlık kurulmuştur. Bu tarihle birlikte; 1997 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve merkezi düzeyde çalışmalarını yürütmüş olan *Özürlüler İdaresi Başkanlığı* ile yerel düzeyde engellilere yönelik bakım hizmetlerini yürüten *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü*’nün ilgili birimleri, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı* çatısı altında *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Sözleşmenin uygulanmasının teşvik edilmesi ve izlenmesi sürecinde odak nokta olan *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*’nün, faaliyetlerini merkez ve yerel düzeylerde aynı kurumsal yapı içinde yürütecek olması, engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları tarafından, daha etkili sonuçlar doğuracağı düşüncesi ile ifade edilmektedir.

Sözleşmenin uygulanmasının ve izlenmesinin teşviki bağlamında 2013/8 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun, sorumlu ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey temsilcileri ile belirlenecek engellilerle ilgili faaliyet gösteren diğer kurumlar ile sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla oluşturulması öngörülmüştür. Kurul, engelli haklarının korunması, kullandırılması ve geliştirilmesine ilişkin konularda idari ve yasal düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak, alınabilecek önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak, strateji belgesi ve eylem planları hazırlamak ve onaylamak, kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu sağlamak üzere görevlendirilmiştir.

Türkiye’de engelliler, haklarının ihlal edildiğini düşünmeleri durumunda yargı yolunu kullanabilmekte, bunun yanında ihlallerin değerlendirilmesi ve çözümü için de çeşitli mercilere başvuru yapabilmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın *Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı* başlıklı 74. maddesi kapsamında vatandaşlar, kendileri veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir. 01 Kasım 1984 tarihli ve 3071 sayılı *Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun* ile başvuru sahiplerine, yetkili makamlara yaptıkları başvuruların sonucu hakkında, gerekçeli olarak, en geç otuz gün içinde bilgi verilmesi hüküm altına alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderilen

dilekçelerin Dilekçe Komisyonu'nda incelenmesi ve karara bağlanması en geç altmış gün içinde sonuçlandırılmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu tarafından ilgili kamu kurum veya kuruluşlarına cevaplanması için gönderilen dilekçeler de en geç otuz gün içinde cevaplandırılmaktadır.

Anayasa'nın 74. maddesi çerçevesinde ayrıca, kişilerin idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetleri için kamu denetçisine başvurma hakları bulunmaktadır. Bu kapsamda 14 Haziran 2012 tarihli ve 6328 sayılı Kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan *Kamu Denetçiliği Kurumu*, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. *Kamu Başdenetçisi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla ve dört yıl için seçilmektedir. Başdenetçi ve denetçiler, görevlerini yerine getirirken *tarafsızlık* ilkesine uygun davranmak zorundadır. Kuruma gerçek ve tüzel kişiler şikâyet için başvurabilmekle birlikte, talebi halinde başvuru sahibinin kimliği gizli tutulmaktadır. Kuruma gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılacak şikâyet başvurularının usul ve esasları ile Kurumun çalışma usul ve esaslarını kapsayan *Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* 28 Mart 2013 tarihli ve 28601 sayılı mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İhlal gerekçesiyle başvuru yapılabilecek bir diğer mekanizma olan Başbakanlığa bağlı *İnsan Hakları Başkanlığı*, 21 Haziran 2012 tarihli ve 6332 sayılı Kanunla bağımsız bir insan hakları kurumuna dönüştürülerek *Türkiye İnsan Hakları Kurumu* kurulmuştur. İdari ve mali bağımsızlığa sahip olan Kurum, Kurul ve Başkanlıktan oluşmaktadır. Yedi üyesi Bakanlar Kurulu, iki üyesi Cumhurbaşkanı, bir üyesi Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve bir üyesi de baro başkanlarıca seçilen 11 üyeden oluşan *Türkiye İnsan Hakları Kurulu*, Kurumun karar organıdır. Kuruma, insan hakları ihlaline maruz kaldığını iddia eden gerçek ve tüzel kişiler başvuru yapabilecektir.

Ayrıca, faaliyetlerini 23 Kasım 2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, *İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkındaki Yönetmelik* çerçevesinde yürüten *İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları*; toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari nedenleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunmak üzere hizmet vermektedir.

Ayrıca, engellilerin temel hak ve özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmasının teşvik edilmesi ve insan onuruna saygının güçlendirilmesi konusunun değerlendirildiği İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun 5 Aralık 2012 tarihli toplantısında, engelli haklarının ve engelli bireylerin karşılaştıkları hak ihlallerinin incelenmesi amacıyla bir alt komisyon kurulması kararı alınmıştır. Söz konusu Alt Komisyon tarafından hazırlanan Rapor, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 4 Temmuz 2013 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Belirtilen rapora
http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/engelli_haklari_inceleme_raporu.pdf adresinden erişilebilmektedir.

II. BÖLÜM: ÖZEL HÜKÜMLER (Specific Rights)

Madde 5: Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik

Hak arama hürriyeti, engelli vatandaşları da kapsayacak şekilde tüm vatandaşlar için Anayasal bir haktır. Bu hakka göre herkes, meşru vasıta yollarından faydalanmak suretiyle, yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz (Anayasa, m.36). Temel hak ve hürriyetlerin korunması ile ilgili olarak, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Devlet, işlemlerinde ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır (Anayasa, m.40).

Türkiye'de, başta Anayasa olmak üzere ilgili yasalar çerçevesinde düzenlenmiş olan ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, engellilere yönelik politikanın da temel esasını oluşturmaktadır. Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu Anayasa'da güvence altına alınmıştır (Anayasa, m.10).

Engelli bireylere engelli olmayan kişilerle aynı düzenlemelerin uygulanması, mevcut durumda fiili eşitsizliğe neden olabilmekte ve engelli bireyleri, belirtilen haktan yararlanmak bakımından dezavantajlı konuma düşürebilmektedir. Engellilerin haklarını kullanabilmeleri açısından fiili eşitliğin (de facto equality) sağlanabilmesi için ek tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Anayasa'da 2010 yılında yapılan değişiklikle; çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı da hükme bağlanmıştır. Bu değişiklik sonrasında, fiili eşitliği sağlamaya yönelik alınacak ilave tedbirler eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun'da; devletin, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, engelli kişilerin ve engelliliğin her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirmekle yükümlü olduğu vurgulanmış ve engelli kişilere yönelik ayrımcılık yapılamayacağı ve ayrımcılıkla mücadelenin engelli kişilere yönelik politikaların odak noktası olduğu ifade edilmiştir (m.4).

Engellilere yönelik ayrımcılık yasağına ilişkin mevzuatta yer alan bir diğer önemli düzenleme ise, 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nun ayrımcılığa ilişkin maddesinde 2005 yılında yapılan değişikliktir. Bu değişiklik ile söz konusu maddeye engellilik ifadesi eklenerek, madde kapsamında sayılan durumlarda engelliliğe dayalı ayrımcılık suç sayılmıştır (m.122). Bu bağlamda engelli kişilere karşı engelinden dolayı, Türk Ceza Kanunu'nda ayrımcılık sayılan eylemlerden birini gerçekleştirenler hakkında, altı ay ile bir yıl arasında hapis veya para cezası öngörülmüştür. 2009 yılında Bakırköy Ağır Ceza Mahkemesi tarafından söz konusu Kanun kapsamında ilk kez engelliliğe dayalı ayrımcılığa dayanan bir ceza kararı alınmıştır.

Türk mevzuatında ayrımcılığın yasaklandığı alanlardan bir diğeri de eğitimidir. 1739 sayılı *Milli Eğitim Temel Kanunu*, eğitim kurumlarının hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese açık olduğunun altını çizmektedir. Kanuna göre, ilköğretim her Türk vatandaşının hakkıdır. Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Eğitim hakkının kullanılması için özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek üzere özel tedbirler alınması da söz konusu Kanun'da hüküm altına alınmıştır.

Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik açısından bir diğer önemli alan ise istihdamdır. 4857 sayılı *İş Kanunu* ile iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılması yasaklanmaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun'un eğitim ve istihdama ilişkin hükümlerinde de ayrımcılık yasağının altı çizilmektedir. Kanun'un *Eğitim ve Öğretim* başlıklı 15. maddesinde hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim almasının engellenemeyeceği vurgulanmaktadır. *İstihdam* başlıklı 14. maddesinde ise, işe alım sürecindeki aşamaların hiçbirinde engelliler aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamayacağı belirtilmektedir.

Engelliler Hakkında Kanun, Türk Ceza Kanunu ve İş Kanunu başta olmak üzere ilgili mevzuatta genel olarak ayrımcılıkla mücadele ve engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele açısından çok önemli olan “ayrımcılık” ve “ayrımcılığın türleri” henüz tanımlanmamıştır. Bununla birlikte, Türk mevzuatında ayrımcılığın tanımlanması ve cezai müeyyidelerin belirlenmesi ile ilgili çalışmalar halen devam etmektedir. Ayrıca tanımlanmamış olmakla birlikte makul düzenleme konusunda istihdam ve eğitim gibi alanlarda çeşitli örnek düzenlemeler bulunmaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesinin yanı sıra *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin onaylanmış olması da ayrımcılık mevzuatının geliştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Anayasanın 90. maddesine göre; usulüne uygun yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmelerin kanun hükmünde olması ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde, çıkabilecek uyumsuzluklarda uluslararası sözleşme hükümlerinin esas alınması *engelliliğe dayalı ayrımcılık* ve *makul düzenleme* tanımlarının Türk mevzuatında doğrudan uygulanmasını sağlamaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin kabul ettiği ve hak ihlali durumunda vatandaşlarına bireysel başvuru hakkı tanıdığı *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'nin 14. maddesi ve 4 Kasım 2000 tarihinde imzaladığı *Ek 12 No'lu Protokol* de ayrımcılığı yasaklamaktadır. Her iki belgede de, engelliliğe dayalı ayrımcılık ifadesi doğrudan yer almasa da, söz konusu maddenin ve protokolün engelliliği de kapsayacak şekilde kabul edildiği mahkeme kararları bulunmaktadır. Türkiye'nin *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkını tanınması nedeniyle, Mahkeme Türk vatandaşları için bir üst mahkeme işlevi görmektedir. Bu nedenle iç hukuk yollarını tüketen, engelliler de dahil olmak üzere, her Türk vatandaşının ihlal konusu durumu AİHM'e götürmesi mümkündür.

Türkiye'de engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele için bilimsel verilere dayanan politika ve stratejilerin belirlenmesine katkıda bulunmak amacıyla, *Avrupa Birliği (AB) İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı*'nın (PROGRESS) “Ayrımcılıkla Mücadele” alt başlığı kapsamında, 2010 yılında *Türkiye'de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi* gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesine yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma ile engelli kişilerin ayrımcılığa ve ayrımcılık yaşanan alanlara ilişkin algıları, ayrımcılıkla ilgili mevzuat, başvuru ve destek mekanizmaları hakkındaki bilgi düzeyleri, ayrımcılık deneyimleri, bireysel düzeyde kullandıkları ayrımcılıkla mücadele yöntemleri belirlenmiştir.

Hedef grubunu engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye engellilerin oluşturduğu araştırmanın sonuçları, engellilerin ayrımcılığa maruz kaldıkları algısına sahip olduklarını ve bu suretle toplumsal yaşama tam ve eşit katılımlarının sağlanamadığını

düşündüklerini göstermiştir. Sonucu örneklendirmek gerekirse; araştırmaya katılanların, %51,9'u adalete erişimde ve %57,6'sı sosyal yaşama katılımında engellilerin belirli bir ölçüde ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmektedir. Bunun yanında, araştırma kapsamındakilerin %71,3'ü engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklayan mevzuatı bilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılanların %56,9'u haklarını kullanmak üzere başvuru yapacakları kurumları, %58,7'si ise hak ihlali durumunda destek ve danışmanlık alabilecekleri mekanizmaları bilmediklerini belirtmiştir. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme konusundaki bilgi düzeyleri sorulduğunda ise, katılımcıların %80'i çok sınırlı düzeyde bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamındaki araştırmanın sonuçları; engellilerin, özellikle toplumsal yaşama katılımında, bilgiye erişimde, eğitimde ve istihdam süreçlerinde maruz kaldıkları ayrımcılığın düzeyini ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda, engellilerin diğer bireylerle topluma eşit katılabilmeleri için yasal düzenlemelerin geliştirilmesinin ve etkin bir biçimde uygulanmasının gerekliliği ön plana çıkmakla birlikte, ayrımcılıkla mücadelede engellilerin ve toplumun genelinin engelli hakları ve engellilerin maruz kaldığı ayrımcılık konusunda farkındalığının ve bilgi düzeylerinin artırılmasının önemi bir kez daha ortaya konulmuştur.

Proje kapsamında, ilgili kamu kurumları ve sosyal tarafların katılımı ile gerçekleştirilen *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu*'nda, anılan araştırmanın sonuçları ile Avrupa Birliği'nin ayrımcılıkla mücadele politikaları ve AB ülkelerindeki iyi uygulama örnekleri paylaşılmış, Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele konusundaki mevcut durum, yaşanan sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Projenin çıktıları, Türkiye'de engellilerin toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında yaşadıkları ayrımcılığın azaltılması yönünde yeni politika ve programlar geliştirilmesi ve mevcut politikaların iyileştirilmesi için dayanak oluşturmuş, ortak düşünme ve eyleme geçme olanağı sağlamıştır.

Madde 6: Engelli Kadınlar

Engelli kadın ve genç kızlara yönelik tedbirler genel olarak kadınlar için alınmış tedbirler kapsamındadır. Bunun yanı sıra engellilere yönelik tedbirlerde de cinsiyet ayrımı gözetilmemekte olup, söz konusu tedbirler engelli kadınlar ve genç kızları da kapsamaktadır.

Anayasa'nın *Kanun Önünde Eşitlik* başlıklı 10. maddesi ile herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin eşit olduğu açıkça vurgulanmaktadır. 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliğinde söz konusu maddeye yapılan ekleme ile kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiş, 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile de bu maksatla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı bir durum sayılamayacağı düzenlenmiştir. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile aynı maddede ayrıca; çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı da anayasal güvence altına alınmıştır.

Türkiye'de engelli kadın ve kız çocuklarının haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından önemli yapılardan biri *TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu*'dur. Komisyon, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ülkemizde ve uluslararası alanda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik gelişmelerin izlenmesi, bu gelişmeler konusunda TBMM'nin

bilgilendirilmesi ve sunulan kanun tasarı ve teklifleri ile kanun hükmünde kararnameler hakkında görüş sunulması ile görevlidir.

Kadının insan haklarının ve toplumsal statüsünün korunması ve geliştirilmesi ile birlikte, kadına yönelik her türlü şiddet, taciz, istismar ve ayrımcılığın önlenmesi için çalışmalarda bulunmakla görevli olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*; kadınlara yönelik, engelli kadın ve kız çocuklarını da kapsayan çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından, görme engelli kadınların hakları konusunda farkındalığı artırmak ve mevcut sorunlarının giderilmesini amaçlayan politikalara kaynak oluşturmak amacıyla 28-29 Haziran 2007 ve 3-4 Temmuz 2008 tarihlerinde iki kez *Görme Engelli Kadınlar Kurultayı* gerçekleştirilmiştir. *Altınokta Körler Derneği* ve *Körler Federasyonu* işbirliğinde yapılan kurultaylarda, görme engelli kadınlara yönelik şiddet, görme engelli kadınlar ve örgütlenme, görme engelli kadınlara medyanın bakışı ve görme engelli kadınların aile içi ilişkileri konuları ele alınmıştır.

Kadın, genç ve engellilerin eşit fırsatlara sahip olmalarını ve topluma aktif katılımlarını destekleyen *Sabancı Vakfı*, bu konularda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının projelerini, 2009 yılından itibaren *Toplumsal Gelişme Hibe Programı (TGHP)* çerçevesinde desteklemektedir. Bu kapsamda *Engelli Kadınların Hak Temelli Mücadele Adımları* başlıklı projenin, 2012 yılında uygulanmak üzere, desteklenmesine karar verilmiştir.

Madde 7: Engelli Çocuklar

Türk mevzuatı, Anayasa'da yer alan ve devlete verilen çocukların korunması ve bunun için gerekli tedbirleri alma görevi ile, engelli çocuklar dahil tüm çocukların korunmasına yönelik olarak Anayasal güvence sağlamaktadır (Anayasa, m.41). Ayrıca çocuğun yüksek menfaatlerinin gözetilmesi ilkesi, *Çocuk Koruma Kanunu* ile yasal bir dayanak haline almış ve uygulamayı yönlendirici temel ilke olarak benimsenmiştir (m.4).

Engelli çocukların karar alma süreçlerindeki yeri, temel olarak tüm çocukların karar süreçlerine katılımını destekleyen ve teşvik eden hükümler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çocuğun aile çatısı altındaki karar süreçlerine katılımına yönelik *Türk Medeni Kanunu*'nda; anne ve babanın, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanınması ve önemli konularda mümkün olduğunca çocuğun düşüncesini göz önünde bulundurması hükümleri yer almaktadır (m.339). Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasların düzenlendiği *Çocuk Koruma Kanunu*'nda; çocuğun haklarının korunmasına ilişkin temel ilkeler arasında, çocuk ve ailesinin bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması ve çocuk hakkında alınacak tedbirlere ilişkin olarak çocuğun görüşünün alınması yer almaktadır (m.4). Bunların yanı sıra *Dernekler Kanunu*'nda; on beş yaşını bitirmiş ayırt etme gücüne sahip küçüklerin toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla, yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilmesi veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilmeleri, on iki yaşını bitiren küçüklerin ise yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilmeleri ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamayacakları düzenlenmiştir (m.3).

Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve çocukların katılımıyla hazırlanan, *I. Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013–2017)*, çocuğun yüksek

yararının bütün yararlılardan öncelikli olduğunu kabul ederek; yaşama, gelişme, korunma ve görüşünün alınması hakkı ile ayrımcılığın önlenmesini esas almak ve çocukluğun çocuk hakları kültürü temelinde yaşanmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Söz konusu strateji belgesi, ilgili tüm sektörlerin görüşleri doğrultusunda nihai hale getirilmiş olup 2013 yılı içinde uygulamaya geçmesi planlanmaktadır. Medeniyet değerlerini ve Çocuk Hakları Sözleşmesi ölçüt ve ilkelerini esas alan Strateji, Türkiye'nin çocuk alanında geleceğe yönelik uygulamalarını belirlemektedir. Önceliği çocukla ilgili ulusal faaliyet ve uygulamaların çocuk haklarına uyumlu hale getirilmesi olan Strateji Belgesi'nde; etkilenen taraf olarak çocuğun, etkileyen bütün tarafların faaliyet ve uygulamalarına karşı sosyal korunması ile temel ihtiyaçlara ve hizmetlere erişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Strateji, ayırım yapmaksızın engelli/engelsiz tüm çocukları içeren bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Karar süreçlerinde çocuğun görüşünün alınması ve çocuğa saygıyı ifade eden *katılım* ise Strateji Belgesi'nin temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır.

Raporun 5. maddesinde açıklandığı üzere; Anayasa ve diğer kanunlar çerçevesinde, engelli çocuklar da dahil tüm vatandaşlar eşit sayılmaktadır. Engelli çocukların diğer çocuklarla eşit koşullar altında hak sahibi olarak görülmelerine ilişkin düzenlemeler ise Raporun 12. maddesine ilişkin bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Madde 8: Bilinçlendirme

Türkiye'de engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi ve ulusal politikanın geliştirilmesi için koordinasyon sağlamak üzere *Özürlüler İdaresi Başkanlığı*'nın kurulması ile 1997 yılından itibaren ivme kazanan engellilik ve engellilerin hakları konusundaki farkındalık çalışmaları, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yapılandırılan *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* tarafından toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak gerçekleştirilmeye devam etmektedir.

Bu süreçte, toplumda engellilerin görünürlüğünü ve engelli hakları konusunda farkındalığı artırmak amacıyla, ulusal ve bölgesel düzeyde konferans, sempozyum, seminer, çalıştay gibi faaliyetler gerçekleştirilmiş; broşür, kitap, araştırma raporu, rehber gibi yayınlar yapılmış; spot filmler hazırlanmış ve ulusal medya aracılığı ile yayımlanmış; kampanya, yarışma ve festivaller düzenlenmiştir.

Farkındalık çalışmaları açısından; Dünya Engelliler Günü (3 Aralık) ve Türkiye'de ulusal olarak benimsenen Engelliler Haftası (10-16 Mayıs) önemli katkılar sağlamaktadır. Bu günlerde, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, engellilik alanında çalışan sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, meslek kuruluşları ve üniversiteler tarafından çeşitli etkinlikler ve medya tarafından çeşitli yayınlar yapılmaktadır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü çeşitli farkındalık çalışmaları yapmakta ve ilgili diğer taraflarca gerçekleştirilen etkinliklere de katkı ve destek vermektedir. Örneğin Türkiye Posta Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü (PTT) işbirliği ile *Herkes İçin Ulaşılabilir Türkiye ve Engelsiz Türkiye* konulu Hatıra Pulu ve İlk Gün Zarfı oluşturulmuştur.

Ayrıca Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) tarafından engellilik konusunda bilimsel yayınları teşvik etmek amacıyla 2004-2010 yılları arasında üç ayda bir *ÖZ-VERİ Dergisi* yayımlanmıştır. 2011 yılından itibaren ise, engellilik de dahil olmak üzere, dezavantajlı gruplar hakkında bilimsel makaleler içeren *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* yılda iki defa Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na yayımlanmaya başlamıştır. Ayrıca Bakanlığın

faaliyet alanı ile ilgili güncel gelişmelerin yer aldığı *Aile Dergisi* de 2011 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır.

Engellilik ve engelli hakları konusunda toplumsal bilinç ve duyarlılığının artırılmasını amaçlayan ve Başbakan Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'ın himayelerinde Özürlüler İdaresi Başkanlığınca (mülga) yürütülen *Engelsiz Türkiye Projesi* kapsamında; Haziran 2007 ile Haziran 2011 tarihleri arasında, 72 ilde vali, vali yardımcısı, kaymakam, belediye başkanı gibi kamu ve yerel yönetim idarecileri ile ilgili sivil toplum kuruluşları, engelliler ve ailelerine yönelik 150 panel ve konferans düzenlenmiştir.

Ayrıca, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, engellilik oranının yüksek olduğu Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yürütülen *Engelliler Destek Programı* kapsamında da engellilik alanında toplumsal farkındalığın geliştirilmesine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Program çerçevesinde Bakanlıktan valiliklere aktarılan kaynakla, engellilik alanında yerel aktörlerin projelerinin desteklenerek, yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu hedef doğrultusunda, 2011 yılında 158 projeden 33 proje için 2.000.000 TL, 2012 yılında 109 projeden 63 proje için 4.000.000 TL kaynak aktarılmıştır. Program, 2013 yılında 4.000.000 TL bütçe ile Karadeniz Bölgesi'nin tamamını kapsayacak şekilde genişletilerek sürdürülmektedir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin ana teması olan *dışlanmadan eşitliğe* felsefesi ışığında, Sözleşme ile koruma altına alınan hakların tanıtılması ve engelli kişilerin bu haklardan yararlanmasının teşvik edilmesi amacıyla, Dünya Engelliler Günü etkinlikleri kapsamında 4 Aralık 2008 tarihinde *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme* konulu bir panel düzenlenmiştir. Panele milletvekilleri, akademisyenler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri katılım sağlamış olup, panelle birlikte hazırlanan Sözleşme broşürü hem panel katılımcılarına hem de ilgili tüm taraflar ve engellilere dağıtılmıştır.

Diğer taraftan, *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin 27. maddesi kapsamında detaylandırılan istihdam konusundaki çalışmalara altyapı oluşturmak amacıyla, 16–20 Kasım 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilen 4. *Özürlüler Şurası*'nın komisyonlarından biri *İstihdamda Fırsat Eşitliği ve Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılık Komisyonu* olarak belirlenmiş ve çalışma sonucunda konuyla ilgili Şura Kararları kabul edilmiştir.

Raporun 5. ve 32. maddelerinde bahse konu *Türkiye'de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi* kapsamında gerçekleştirilen *Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık Araştırması*'nin sonuçları, engellilerin maruz kaldığı ayrımcılığa ve ayrımcılık biçimlerine dikkat çekmek ve ayrımcılıkla mücadele çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla 2010 yılında düzenlenen ve kamu kurumları ile diğer sosyal tarafların katıldığı bir sempozyumla paylaşılmıştır. Söz konusu Sempozyuma, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarından engellilik ve cinsiyet durumu ile bölgesel dağılım dikkate alınarak davet edilen yaklaşık 200 kişi tarafından katılım sağlanmıştır.

Ayrıca, *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin çeşitli hükümleri konusunda farkındalığın sağlanması ve söz konusu hükümlerin uygulanmasının teşvik edilmesi amacıyla Avrupa Birliği Teknik Destek ve Bilgi Değişim Ofisi (TAIEX) işbirliğinde üç çalıştay düzenlenmiştir. Bu çerçevede, *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin 5. maddesi hakkında 11 Eylül 2009 tarihinde *AB Ülkelerinde Ayrımcılıkla Mücadele Mekanizmaları Çalıştayı*, Sözleşme'nin 31. maddesi hakkında 5 Ekim 2012 tarihinde *Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin*

Sözleşme'nin Uygulanması ve İzlenmesi: Avrupa Birliği Ülkelerinde Özürlülük Konusunda Veri Toplama ve İstatistik ile İlgili Çalışmalar Çalıştayı ve Sözleşme'nin 33. maddesi hakkında Ulusal Uygulama ve İzleme Mekanizmaları Çalıştayı düzenlenmiştir.

Politika üreten, hizmet sağlayan ve bu hizmetlerden yararlananlara Sözleşmenin uygulanması konusunda rehberlik etmek üzere hazırlanan *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol'üne İlişkin Parlamenterler Kitabı*, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, belediyelerin şemsiye örgütü olan *Türkiye Belediyeler Birliği* ve bir sivil toplum platformu olan İnsan Hakları Ortak Platformu işbirliği ile Türkçe'ye çevrilerek 5.000 adet basılmıştır. Ayrıca söz konusu kitabın, *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasını etkin hale getirilmesini teşvik etmek üzere*, 2013 yılı içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilecek bir etkinlik ile milletvekillerine sunulması planlanmaktadır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin getirdiği anlayış ve öngördüğü hükümlerin tüm taraflarca kabul edilebilmesi ve Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere tüm tarafların harekete geçirilmesi amacıyla çeşitli bilgilendirme çalışmaları da yürütülmektedir. Bu çerçevede, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce 2012 yılında *İnsan Hakları ve Engellilik Seminerleri Projesi* gerçekleştirilmiştir. Ulusal kaynaklarla finanse edilen Proje kapsamında, tüm politika ve uygulamalarda Sözleşme'nin esas alınarak ve engellilik konusunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının teşvik edilmesi için 4 farklı hedef gruba yönelik bilgilendirme seminerleri düzenlenmiştir. Yasama süreçlerinde görevli uzmanlar, hakimler ve savcıların kapsadığı yargı mensupları, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları temsilcilerine yönelik olarak ayrı ayrı düzenlenen seminerlerde, her bir hedef grup için alanlarına göre ayrı ayrı hazırlanan programlar gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, Sözleşme'nin uygulanmasının teşvik edilmesi amacıyla bu hedef gruplara yönelik uygulama rehberleri hazırlanmış, rehberler engelliler için de uygun formatlarda sunulmuş ve ilgili tüm taraflara dağıtımı sağlanmıştır. Sözleşme'nin görsel-işitsel formatı ile zihinsel engelliler için kolay okunur formatı da Proje kapsamında hazırlanarak yayınlanmıştır. Ayrıca, Sözleşme ile ilgili çalışmalar konusunda farkındalığı artırmak üzere, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfasında özel bir bölüm (<http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/>) oluşturulmuştur.

Ayrıca 2011 yılında çıkarılan 6112 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun* kapsamında, engelliliğe dayalı ayrımcılık yapan, aşağılayan ve engellilere karşı istismarı ve şiddeti teşviki içeren yayınların yapılamayacağı ve teşvik edilemeyeceği ilkesi ulusal medyanın yayın hizmet ilkeleri arasında sayılmış ve bu ilkelere aykırı yayın yapan yayın kuruluşlarına ceza verilmesi de hüküm altına alınmıştır (m.8).

Bunların yanı sıra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından 8/8/2012 tarihinde yürürlüğe konulan "Kamu Spotları Yönergesi" ile kamu spotu olarak yayınlanmasına izin verilen spot filmlerde engellilik konusuna duyarlı bir yaklaşım sergilenmesi ve bu tür filmlere öncelik verilmesi öngörülmektedir. Ayrıca Üst Kurul tarafından gerçekleştirilen *Özürlülerin Televizyon İzleme/Dinleme Eğilimleri Araştırması* sonuçlarına dayalı olarak başta devlet televizyonu olmak üzere tüm yayıncı kuruluşların, engellilerin sorunları, engelli hakları ve hizmetler konusunda eğitici, bilgilendirici yayınlar yapmaları ve ayrıca yayınların erişilebilirliğinin sağlanması hususları yayıncı kuruluşlarla paylaşılmış ve konuya duyarlılık göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır (Bkz. Md. 21).

Ulusal medyada engellilik konusunda farkındalık ve duyarlılığı geliştirmeye yönelik çeşitli yayınlar sıklıkla yer almakta, ayrıca kamu yayıncılığı yapan *Türkiye Radyo ve Televizyonu*'nun (TRT) farklı kanallarında farklı hedef gruplarına yönelik (çocuk, genç, yetişkin) yayınlar yapılmaktadır. Diğer yandan, *Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü* tarafından da engellilik konusunda farkındalık artırmaya yönelik oyunlar sahnelenmektedir. Down sendromlu bir çocuğa sahip bir annenin toplumsal yaşamda karşılaştığı güçlükleri anlatan *Gözlerin Ardındaki Çocuk* ve iki bedensel engelli amatör oyuncu tarafından oynanmış olan *Gitar* adlı oyunlar örnek olarak verilebilir.

Madde 9 – Erişilebilirlik

Türkiye’de, özellikle son dönemde herkesin kullanımı için inşa edilen binaları, tüm açık alanları ve ulaşım araçlarını engellilerin güvenli ve bağımsız olarak kullanabilmeleri anlamında erişilebilirliğin sağlanmasını amaçlayan önemli mevzuat düzenlemeleri ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu düzenlemelerin en başında; 30 Mayıs 1997 tarihinde 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3194 sayılı *İmar Kanunu*’nda yapılan değişiklik gelmektedir. Bu değişiklik; fiziksel çevrenin engelliler için erişilebilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, *Türk Standartları Enstitüsü*’nün ilgili standardına uyulması zorunluluğu ile birlikte ayrıca yapılı çevreye ve ilgili kentsel hizmetlere yönelik görev ve sorumluluğu bulunan tüm taraflara planlama, projelendirme, ruhsatlandırma, uygulama ve denetim faaliyetlerinde erişilebilirliği sağlama yükümlülükleri getirilmiştir. (Ek m.1). Ayrıca *İmar Kanunu*’nda yapılan söz konusu düzenlemeye istinaden ilgili imar yönetmeliklerinde 02 Eylül 1999 tarihinde gerekli değişiklikler yapılarak, erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik tedbirler alınmıştır.

Engelliler Hakkında Kanun da erişilebilirlik konusunda müeyyideler içermektedir. Kanunda; kamu kullanımına açık tüm açık alanların ve binaların Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilmesi hüküm altına alınmıştır (Geçici m.2). Kanunda ayrıca büyükşehir belediyeleri ve belediyeler tarafından sunulan ya da denetlenen şehir içi toplu taşıma hizmetlerinin yedi yıl içinde erişilebilir duruma getirilmesi hükmü bulunmaktadır (Geçici m.3). Engelliler Hakkında Kanun ile yürürlüğe giren erişilebilirlik hükümlerinin doğru ve zaman kaybedilmeksizin hayata geçirilmesi amacıyla, 12 Temmuz 2006 tarihinde 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi ve 12 Ağustos 2008 tarihli Başbakanlık Talimatı yayımlanmıştır.

Ancak yapılan tüm düzenleme ve alınan tedbirlere rağmen geçen süre içinde yerel yönetimler de dahil olmak üzere konu ile ilgili sorumluluğu bulunan tarafların gerekli çalışmaları istenilen düzeyde yerine getirmedikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine, 12 Temmuz 2012 tarihinde 6353 sayılı Kanun ile (m.34) Engelliler Hakkında Kanun’da yapılan değişiklik ile izleme ve denetleme mekanizması oluşturulmuş, yükümlülüklerini yerine getirmeyenler için genel hükümlerin uygulanmasının yanı sıra özel cezai müeyyideler de öngörülmüştür.

Yönetmelikle, erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının izlenmesi ve denetiminin her ilde ilgili Bakanlıklar ile engellilerin konfederasyonlarının temsilcilerinden oluşan bir komisyonca yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Komisyonun denetimleri sonucunda, sorumlu belediye ve kamu kurum ve kuruluşları ile umuma açık hizmet veren yapı ve açık alanların malikleri ile toplu taşıma araçlarının sahiplerine eksiklerin tamamlanması için 7 Temmuz 2015 tarihine

kadar ek süre verilebilmesi, yükümlülüklerini yerine getirmeyen gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine idari para cezası uygulanması hüküm altına alınmıştır. (Geçici m.3)

12 Temmuz 2012 tarihinde Kanunda yapılan bu düzenlemeyle birlikte; Türkiye’de erişilebilirliğin ulusal düzeyde izlenmesi, denetlenmesi ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde idari para cezası uygulanmasına ilişkin hükümler yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca Kanundaki düzenlemeye istinaden hazırlanan *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği* de 20 Temmuz 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan yıllık izleme ve denetleme planında yer alan öncelikler çerçevesinde gerçekleştirilecek izleme ve denetlemenin yerel düzeyde planlanmasını düzenleyen Yönetmelik; ekindeki formlarda yer alan sorularla izleme ve denetlemenin nasıl yürütüleceğinin çerçevesini çizmektedir. Yönetmelikte kurulması öngörülen *Erişilebilirlik Ulusal İzleme Sistemi* ile Türkiye genelinde erişilebilirlik uygulamalarının yüzdeleri ve diğer istatistiki bilgiler elde edilerek, kurumların iş planı çıkartabilmesi ve bu veriler ışığında erişilebilirlik politikalarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca, her alanda erişilebilirliğin sağlanmasını amaçlayan önemli mevzuat düzenlemeleri ve erişilebilirliğe yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, engellilerin ikamet ettikleri konutlarda ihtiyaç duydukları proje tadili taleplerinin gerçekleştirilebilmesi için, *Engelliler Hakkında Kanun* ile 634 sayılı *Kat Mülkiyeti Kanunu*’nda kolaylaştırıcı tedbirler alınmıştır (m.19). Ayrıca, 2918 sayılı *Karayolları Trafik Kanunu*’nda, engellilerin kullandığı araçlar için özel park yeri ayrılması, sürücüler için park kartı düzenlenmesi ve engelli olmayanların buralara park etmesinin yasaklanmasına ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Toplu taşımada kullanılacak araçların erişilebilir olarak üretilmesi ve mevcut araçlarda yapılacak tadilatların teknik özellikleri Şubat 2009’da yürürlüğe giren *Sürücü Koltuğuna İlave Olarak Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan Ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların Özel Hükümleri İle İlgili Tıp Onayı Yönetmeliği Yönetmeliği* ile belirlenmiştir. Ayrıca *Engelliler Hakkında Kanun*’un Geçici 3. maddesinin uygulanmasına ilişkin *Şehiriçi Toplu Taşıma Hizmetlerinde Yer Alan Otobüslerin Engellilerin Kullanımına Uygun Duruma Getirilmesi ile İlgili Genelge* yayımlanmıştır.

Türkiye’de erişilebilirliğin sağlanmasında uygulanması gereken temel ilkeleri içeren ve mevzuatta atıf yapılan standartlar, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliğinde *Türk Standardları Enstitüsü (TSE)* tarafından hazırlanmakta ve revize edilmektedir. Bu kapsamda; *binalar, açık alanlar, hissedilebilir yüzeyler, asansörler ve istasyonlar* için standartlar bulunmaktadır.

Ulaşılabilir yapılı çevre oluşturulması için yapılacak çalışmalara yön verilmesi amacıyla 2010 yılı Başbakanlık Oluru ile “Herkes İçin Ulaşılabilirlik Eylem Yılı” ilan edilmiştir. Bu kapsamda “Erişilebilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011)” Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) koordinasyonunda, ilgili kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının katkıları alınarak hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu’nun 2010/35 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

Eylem Planı kapsamında; Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliğinde *Herkes İçin Tasarım* yaklaşımının başta Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama, İç Mimarlık, Endüstri Ürünleri Tasarımı ve Peyzaj Mimarlığı bölümlerinin müfredatında yer almasına yönelik genelge tüm üniversitelere gönderilmiştir.

Plan kapsamında ayrıca, yapılı çevrede erişilebilirliğin sağlanması amacıyla yönelik olarak, öncelikle mevcut engellerin tespit edilmesi ve gerekli iyileştirme çalışmalarının planlanması için kontrol listelerinden oluşan *Açık Alanlar ve Binalar Tespit Formları* hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

Erişilebilirlik konusunda sorumlu kurum ve kuruluşların bilgi ve bilinç düzeylerini arttırmak üzere 2011-2012 yıllarında yerel yönetimler ve kamu kurumları idarecilerine yönelik toplantılar düzenlenmiştir. Bu çerçevede; yerel yönetimlere yönelik Türkiye'nin farklı bölgelerinde on beş *Erişilebilirlik Bölgesel Paylaşım Toplantısı* düzenlenmiştir. Böylece, farklı kamu kurumlarına yönelik düzenlenen *Erişilebilirlik Bilgilendirme Toplantıları* ile birlikte, iki yılda toplamda yaklaşık 6.000 yönetici ve teknik personele erişilebilirlik konusunda bilgilendirmede bulunulmuştur.

Bu kapsamda verilebilecek önemli örneklerden biri Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'dir. Engellilerin TBMM'ye erişilebilirliğini arttırmak üzere Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliği ile fiziksel çevrenin engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Meclis personeline engelli ziyaretçilere yönelik tutum ve davranışlar konularında eğitim verilmiş, Ziyaretçi Kabul ve Rehberlik Biriminde görev yapan personel için İşaret Dili Eğitimi düzenlenmiştir. Meclis yerleşkesinin ve binalarının engellilerin erişimine uygun hâle getirilmesi için mevcut durum tespiti yapılmış ve erişilebilirlik standartlarına uygun düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Engelli Dostu Meclis yaklaşımı çerçevesinde TBMM internet sitesi görme engellilerin erişimine uygun hâle getirilmiştir. Görme engelliler için ilk kez 24. Dönem Milletvekili Albümü'nün Braille alfabesiyle baskısı yapılmıştır.

Son olarak, 2012 yılında uygulanmaya başlanan ve 2013 yılında da devam edilen *Ulaşılabilirlik Destek Projesi* kapsamında, Türkiye genelinde belirlenen bazı illerde farklı kentsel kullanımları içeren pilot alanlarda, bilimsel ölçütlere ve TSE standartlarına uygun uygulamalar yapılmasının sağlanması ve böylece erişilebilirliğin kent ve ülke geneline yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye'de bugün, yapılı çevreye ilişkin yapılacak her türlü plan, proje, inşaat, denetim ve bunların ihale edilmesi işlemlerinin; imar mevzuatına ve *Engelliler Hakkında Kanun*'a uygun olması zorunludur. Ayrıca, *kamu kullanımına açık binalar ve açık alanlar ile toplu taşıma hizmetlerinin erişilebilir hale getirilmesi* için yapılacak özel çalışmalarda ve diğer tüm işlemlerde de ihalenin söz konusu mevzuat hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Madde 10: Yaşama Hakkı

Türkiye'de herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu Anayasal güvence altındadır. Bunun yanında, tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı ve kişinin rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamayacağı da Anayasa ile düzenlenmiştir (m.17).

Türk hukukunda *ölüm cezası*, 2001 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle tamamen kaldırılmıştır. Belirtmek gerekir ki 1984-2001 yılları arasında, kanunlarda mevcut olmasına ve mahkemelerce hüküm verilmiş bulunmasına rağmen, ölüm cezasının infazına dair hiç bir kanun çıkarılmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de ölüm cezasının infazı 1984 yılından sonra fiilen askıya alınmıştır. Yine 2004 yılında, yeni Türk Ceza Sisteminin temel kanunları kabul

edilmiş ve bu kapsamda 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nda da ölüm cezasına yer verilmemiştir. *Türk Ceza Kanunu*'nda kasten adam öldürme eyleminin müeyyidesi müebbet hapis olarak düzenlenmiştir. Bu fiilin engelli kişilere karşı işlenmesine karşı caydırıcılığı artırabilmek için, fiilin beden ve ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişilere karşı işlenmesi durumunda ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yaptırımını getirilmiştir.

Madde 11: Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar

Türkiye'de afetlerde önleme, zarar azaltma ve hazırlık konularında programlar yürütülmesi ve ilgili konularda faaliyetler gerçekleştirilmesi *Başbakanlık Afet ve Acil Durumu Yönetimi Başkanlığı*'nın görev ve yetki alanında bulunmaktadır.

Afetler konusunda devletin planlama yapması, afet halinde devlet güçlerinin afet bölgesine en hızlı şekilde ulaşması ile engelli olsun ya da olmasın tüm afetzedelere en etkin ilk ve acil yardımı sağlaması amacıyla *Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik* hazırlanmıştır. Bu çerçevede, afetin meydana gelmesinden itibaren, alınması gereken her türlü acil tedbir ve acil yardımdan o yerin mülki amirinin sorumlu olduğu hüküm altına alınmıştır (m.4).

Deprem zararlarının azaltılması için afet bilinci yüksek bir toplum oluşturulması amacıyla *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü* ile *Özürülüler İdaresi Başkanlığı* (mülga) işbirliğinde *Afete Hazırlık Eğitim Projesi* gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında; engellileri ve engel gruplarına göre her bireyi depremin yaratacağı tehlikeler hakkında bilinçlendirmeye, engelli bireylere depreme hazırlığın aşamalarını tanıtmaya, engelli bireyleri depreme hazırlık için cesaretlendirmeye ve olası bir depremde acil durumlara karşı daha hazırlıklı hale getirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Proje çerçevesinde, engelliler için deprem uyarılarını içeren ve her engel grubuna yönelik ayrı bölümlerin bulunduğu *Deprem ile Birlikte Yaşamak, Özürülülerde Depreme Hazırlık* el kitabı ve CD'leri hazırlanarak konuyla ilgili farkındalığın artırılması amaçlanmıştır.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından engellilerin doğal afetler gibi risk durumlarında korunması ve güvenliğinin sağlanması ile ilgili çeşitli çalışmalar da yapılmaktadır. Engelli kişilerin depreme hazırlıklı olması ve depremde ilk 72 saat içinde yapılması gerekenler konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri amacıyla 2009 yılında *Engelliler için Depremde İlk 72 Saat* başlıklı bir kitapçık hazırlanmıştır. Kitapçığa Başkanlığın web sitesinden de erişilebilmektedir.

Avrupa Konseyi Avrupa Akdeniz Büyük Afetler Açık Kısmi Antlaşması (EUR-OPA) kapsamında; Türkiye'de kurularak AFAD bünyesinde faaliyet gösteren *Avrupa Doğal Afetler Eğitim Merkezi* tarafından Eylül 2011'de Antalya'da *Afetlerde Psiko-sosyal Destek ve İncinebilir Gruplar* konulu uluslararası yaz okulu gerçekleştirilmiştir. Gürcistan, İngiltere, İspanya, Moldova, Slovenya ve Türkiye'den, lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim görmekte olan sosyal bilimler öğrencilerinin katıldığı eğitimde, afetlerde yüksek risk taşıyan kadın, çocuk, engelli, göçmen gibi dezavantajlı grupların afet ve acil durumlardaki özel ihtiyaçlarının detaylı bir şekilde ele alındığı atölye çalışmaları düzenlenmiştir.

Engelli kişilerin doğal afet bilincini geliştirmek amacıyla *Afetlere Hazırlık ve Önleme Girişimi (Disaster Preparedness and Prevention Initiative-DPPI)* etkinlikleri kapsamında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından Aralık 2011'de Ankara'da *İncinebilir*

Grupların Afet Bilinci Geliştirme Eğitimlerinin İçerik ve Yöntemleri konulu uluslararası bir çalıştay gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, Başkanlığın üyesi olduğu *Güneydoğu Avrupa Afetlere Hazırlık ve Önleme Girişimi (DPPI-SEE)* bünyesinde oluşturulan *Afet Yönetimi Eğitim Programı'nın (DMTP)* hazırladığı yıllık çalışma/eğitim programları çerçevesinde, afetlerde yüksek risk taşıyan gruplara (kadın, çocuk ve engelli) yönelik eğitim programlarının geliştirilmesini amaçlayan *İncinebilir Gruplar İçin Afet Eğitimleri Semineri* Mart 2012'de Antalya'da gerçekleştirilmiştir.

Madde 12: Yasa Önünde Eşit Tanınma

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Genel Esasları'ndan biri olan *Kanun önünde eşitlik* ilkesi ile "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" vurgusu ile anayasal güvence altına alınmıştır (m.10). 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile aynı maddede çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilmiştir.

Ehliyet konusu; *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin 12. maddesinden farklı olarak, Türk mevzuatında hak ve fiil ehliyeti biçiminde yer almaktadır. Türk mevzuatında ehliyet, 4721 sayılı *Türk Medeni Kanunu*'nda düzenlenmiştir. *Türk Medeni Kanunu* ile; her insanın hak ehliyetinin bulunduğu, bütün insanların, hukuk düzeni sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşit olduğu kabul edilmektedir. (m.8) Diğer taraftan aynı kanunda, hak ehliyetinin fiili olarak kullanım hakkı belirli koşullara bağlanmıştır (m.10). Bir başka deyişle; fiil ehliyetine sahip olan kimsenin, kendi fiilleri ile hak edip, borç altına girebileceği mevzuatla hükme bağlanmış olmakla birlikte (m.9), fiil ehliyetsizliğinin koşulları da ayrıca belirlenmiştir.

Türk Medeni Kanunu kapsamında bu çerçevede, ayırt etme gücü bulunmayan, kısıtlı olan ve ergin olmayan kimselerin fiil ehliyeti bulunmamaktadır (m.14). Bu noktada *ayırt etme gücü* engelli kişilerin fiil ehliyeti konusu açısından önem taşıyan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Ayırt etme gücünün açıklandığı kanunun 13. maddesine göre; akıl hastalığı ve akıl zayıflığı ve akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun kalma da dahil olmak üzere belirli durumlar, ayırt etme gücüne sahip olamama nedenleri arasında sayılmaktadır. Ayırt etme gücü bulunmayanların, fiil ehliyetleri bulunmaması nedeniyle, fiillerinin hukuki sonuç doğurmayacağı da aynı Kanunla düzenlenmiştir (m.15).

Türk Medeni Kanunu kapsamında ayrıca, akıl hastalığı ve akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her erginin kısıtlanması ve vesayet altında bulunması gerektiği belirtilmektedir (m.405). Kanun çerçevesinde kısıtlılar, yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremezler. Ancak, karşılıksız kazanmada ve kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları kullanmada bu rıza gerekli değildir. Ayrıca, ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar haksız fiillerinden de sorumludurlar (m.16).

Kısıtlanma, kişinin kendi isteği dışında olabileceği gibi isteği üzerine de gerçekleşebilmektedir. Kişi; yaşlılık, engellilik, deneyimsizlik veya ağır hastalık sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat etmesi durumunda kısıtlanmasını isteyebilmektedir (m.408). Ancak, isteğe bağlı olsun veya olmasın, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlamaya sadece *resmi sağlık kurulu raporu* üzerine karar verilmektedir. Hâkim, karar

vermeden önce, kurul raporunu göz önünde tutarak kısıtlanması istenen kişiyi dinleyebilmektedir (m.409). Akıl hastalığı veya akıl zayıflığında vesayeti gerektiren hallerin sona ermesi ise, ancak kısıtlama sebebinin ortadan kalkmış olduğunun resmi sağlık kurulu raporu ile belirlenmesi hâlinde mümkün olabilmektedir (m.474).

Türk hukukunda, kişinin haklarını koruyabilmek amacıyla, vesayet mekanizması öngörülmüştür. Vasi; akıl hastalığı ve akıl zayıflığı olan kişinin malvarlığı ile birlikte diğer bütün menfaatlerini korumak ve hukuki işlemlerinde kişiyi temsil etmekle yükümlüdür. Diğer yandan, vasinin kişinin menfaatlerini gözetmemesi durumunda vasi değişikliği her zaman talep edilebilmektedir. Ayrıca, kişinin hasta olması, bir işte yasal temsilcinin menfaati ile küçüğün veya kısıtlının menfaatinin çatışması ve yasal temsilcinin görevini yerine getirmesine bir engel bulunması nedeniyle işini kendisi görebilecek veya bir temsilci atayabilecek durumda olmaması halinde kayyım ataması da yapılmaktadır (m.426).

Yasa önünde eşitlik konusunda belirtilmesi gereken bir diğer husus da cezai sorumluluk konusudur. *Türk Ceza Kanunu*'nda akıl hastalığı ile sağır ve dilsizlik durumu ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran ya da bu sorumluluğu azaltan nedenler arasında düzenlenmiştir (m.32,33).

İşitme, konuşma ve görme engellilerin noterlik işlemleri ile ilgili düzenlemeler ise 1512 sayılı *Noterlik Kanunu*'nda yer almaktadır. Noterlik Kanunu kapsamında 2005 yılına kadar söz konusu kişilerin noterlik işlemlerini iki tanık huzurunda yapmaları gerekirken, 2005 yılında yapılan yasa değişikliği ile noterlik işlemleri açısından iki tanık zorunluluğu bu kişilerin isteğine bırakılmıştır. Ayrıca söz konusu kanunda, İşitme veya konuşma engelli kişiler açısından, yazı ile anlaşma imkânının da bulunmaması durumunda, iki tanık ve yeminli tercüman bulundurulması da öngörülmüştür (m.73).

Madde 13: Adalete Erişim

Adalete erişim, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda anlamını bulan *hak arama hürriyeti* ve *sosyal hukuk devleti* ilkeleri ile güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın *Hak Arama Hürriyeti* başlıklı 36. maddesinde; herkesin, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu ve hiçbir mahkemenin, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmayacağı düzenlenmiştir.

Adalet Bakanlığı'nın 2009 yılı *Yargı Reformu Stratejisi* kapsamındaki “yargının verimliliği ve etkililiğinin artırılması” ve “adalete erişimin kolaylaştırılması” stratejik amaçları çerçevesinde, adliyelerin fiziki kapasitelerinin iyileştirilmesi çalışmalarının sürdürülerek, engelliler de dahil olmak üzere tüm vatandaşların yargı hizmetlerinden rahatlıkla ve kolaylıkla yararlanabilecekleri fiziki şartların oluşturulması ve adalet hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine eksiksiz ve adil olarak ulaştırılmasını sağlayacak bir sistemin oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması öngörülmüştür.

Tüm yargı kurumlarını ilgilendiren amaç ve hedeflerin yer aldığı *Yargı Reformu Stratejisi*'nin güncellenmesi çalışmaları kapsamında 2012 yılında oluşturulan taslakta ise, engellilerin adalete etkin erişimine yönelik somut hedeflere yer verilmiştir. Yargı Reformu Stratejisi Taslağının 8. amacı *Kadınlar, Çocuklar ve Engellilere Yönelik Uygulamaların Geliştirilmesi* olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda; kadınlar, çocuklar ve engelliler için adli süreçler hakkında yol gösterici dokümanlar hazırlanması ve erişilebilir internet sitelerinin

oluşturulması, bu gruplara yönelik adli uygulamaların değerlendirilmesi için ilgili tüm kurumların da katılımı ile düzenli olarak bilimsel toplantılar düzenlenmesi ve ayrıca eğitim ve farkındalık çalışmaları yapılması hedefleri belirlenmiştir.

Adalet konusunda temel politika belgelerinden biri olan *Adalet Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014)*'nda da adalete erişim imkânlarının arttırılması ve adli mekanizmaların etkin kullanımının sağlanması amaçlanmış ve bu amaca ulaşmak için 2011 yılı sonuna kadar dezavantajlı grupların adalete erişimini kolaylaştırıcı önlemlerin alınmasına yönelik çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Söz konusu hedef çerçevesinde;

- 1- Dezavantajlı grupların adalete erişim konusunda yaşadıkları sorunların tespiti için ilgili kurum, kuruluş, üniversite ve sivil toplum örgütleriyle bilimsel etkinlikler (toplantı, seminer, sempozyum, çalıştay vb.) düzenlenmesi,
- 2- Uygulamacılar ve akademisyenlerle işbirliği halinde yargı yolu ve yazılı yargılama usulü gibi konuların adalete erişim açısından değerlendirilmesi için bilimsel etkinlikler düzenlenmesi,
- 3- Diğer ülke uygulamalarının karşılıklı işbirliği yapılması suretiyle incelenmesi,
- 4- İlgili kurum ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde önlemlerin alınması ve mevzuatta değişikliklerin hazırlanması stratejiler olarak belirlenmiştir.

Ayrıca 2014-2018 yıllarını kapsayan *X. Kalkınma Planı*'nda da, yargıya erişimi kolaylaştırmak amacıyla, savunma hakkı ve adli yardımın güçlendirilmesi ile birlikte, adalet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve adalete erişimin artırılması için adalet ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması öngörülmüştür.

4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu ile Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuş olan *Türkiye Adalet Akademisi* tarafından, insan haklarına saygıyı kabul eden bir adalet anlayışının oluşturulması amacıyla, hakim ve cumhuriyet savcısı adaylarının meslek öncesi eğitimi ile hakim ve cumhuriyet savcılarının meslek içi eğitimi kapsamında engellilik mevzuatı konusunda eğitimler verilmektedir. Ayrıca, ceza infaz kurumları ve tutukevleri personeli eğitim merkezlerinde, her unvandaki personele ve denetimli serbestlik personeline, temel hak ve özgürlüklere karşı saygıyı içselleştirmek amacıyla insan hakları konusunda hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenmektedir.

Öte yandan; *Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü* ile İngiltere ve Portekiz Adalet Bakanlıkları tarafından Mart 2013'te yürütülmeye başlamış olan ve iki yıl sürmesi planlanan *Ceza İnfaz Kurumlarında İnfaz Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi* kapsamında, engellilerin de dahil olduğu hassas gruplarla çalışan personele yönelik eğitim müfredatı geliştirilmesi ve uzaktan eğitim modülü oluşturulması planlanmıştır.

Engelli kişilerin yasal süreç ve adalet sistemi içinde etkili katılım sağlamaları amacıyla, 5271 sayılı *Ceza Muhakemesi Kanunu* ve 6100 Sayılı *Hukuk Muhakemeleri Kanunu* kapsamında da çeşitli tedbirler alınmıştır.

5271 sayılı *Ceza Muhakemesi Kanunu*'nda adalete erişim konusunda engellilere yönelik bir takım düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun uyarınca, işitme veya konuşma engelli bir tanık ya da sanık, okuma ve yazma bilmesi durumunda, yemin biçimini yazarak ve imzasını koyarak yemin edebilmektedir. Diğer yandan, işitme veya konuşma engelli bir tanık ya da sanık, eğer okuma ve yazma bilmiyor ise, işaret dili tercümanı aracılığı ile yemin edebilmektedir (m.56/2).

Kanun kapsamında ayrıca, işitme ve konuşma engelli veya kendisini savunamayacak derecede maluliyeti bulunan bir kişinin sanık olması durumunda, kişinin istemi aranmaksızın kendisine bir müdafî görevlendirilmektedir. Mağdur, şikâyetçi veya suçtan zarar görenin hakları çerçevesinde de, mağdurun işitme veya konuşma engelli olması ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olması ve bir vekili bulunmaması durumunda, mağdurun istemi aranmaksızın bir vekil ve avukat görevlendirilmektedir (m.150).

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda sanık veya mağdurun engelli olması durumunda, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılacağı da hükme bağlanmıştır. Ayrıca, soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur ve tanıklar için de aynı uygulama gerçekleştirilir (m.202). Mağdurun, on sekiz yaşını doldurmamış, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olması ve bir vekili de bulunmaması durumunda, istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir (m.234/2). Mağdur veya suçtan zarar görenin çocuk, sağır ve dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede akıl hastası olması halinde de avukat görevlendirilmesi için istem aranmaz (m.239/2).

Özetle, 5271 sayılı *Ceza Muhakemesi Kanunu* kapsamında kendini savunamayacak durumda olan engelli olan mağdur, şüpheli ya da sanık için zorunlu müdafilik öngörülmüş, bu kişilerin avukat yardımından faydalanması da zorunlu hale getirilmiştir. Yine özel durumlarına bağlı olarak, engelliler aleyhinde işlenen suçlarda, suçüstü halinde, işlenen suç şikayete tabi olsa dahi, şikayet aranmaksızın yakalama yapılmasının önü açılarak muhtemel mağduriyetlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Engellilerin adalete erişimini kolaylaştırmak amacıyla, 6100 sayılı *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*'nda da çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun ile kişinin hastalık, engellilik veya benzeri sebeplerle mahkemeye bizzat gelemeyecek durumda olması halinde, sorgunun kişinin bulunduğu yerde yapılacağı hükme bağlanmıştır (m.172/2). Diğer taraftan, yemin sürecinde de engelli kişilerle ilgili olarak belirli düzenlemeler öngörülmüştür. Söz konusu düzenlemelere göre; okuma ve yazma bilen işitme veya konuşma engelli bir kişi yemin hakkındaki beyanını yazıp imzalayarak, okuma ve yazma bilmeyen işitme veya konuşma engelli bir kişi ise işaretlerinden anlayan bir bilirkişi aracılığıyla yemin edebilmektedir (m.234). Yemin edecek kişinin, mahkemeye gelemeyecek kadar hasta veya engelli olması durumunda ise hâkim, o kimseye bulunduğu yerde yemin ettirir. Taraf vekilleri ve karşı taraf da isterlerse yemin sırasında hazır bulunabilir (m.235).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, tanıkların davaya bakan mahkemede dinlenilmesi esas ilke olmakla birlikte mahkeme, hasta veya engelli olmasından dolayı gelemeyen tanığı bulunduğu yerde dinler (m.259). Tanık, sağır ve dilsiz olup okuma ve yazmayı biliyorsa, sorular kendisine yazılı olarak bildirilir ve cevapları yazdırılır. Tanığın okuma ve yazma bilmemesi durumunda ise hâkim, kendisini işaret dilinden anlayan bilirkişi yardımıyla dinler (m.263/2).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334 ila 340 maddelerinde *adli yardım müessesesi* düzenlenmiş olup, engellilerin adalete erişimini kolaylaştırmak amacıyla adli yardım müessesesinden faydalanmaları için çeşitli tedbirler alınmıştır. Söz konusu tedbirler kapsamında, ekonomik yönden yoksul olup yargı masraflarını karşılayamayacak durumda olan engelliler de, icra ve iflas takibi açmak, haklı olduklarını düşündükleri bir dava açmak veya aleyhlerine açılmış bir davayı takip etmek için adli yardım talebinde bulunabilmektedirler.

Adli yardım talebinin mahkemece kabulü halinde; adli yardım kararı devam ettiği müddetçe, yargılama harç, avans ve giderlerinin ödenmeyerek ertelenmesi sağlanır. Dava veya takip sonunda, adli yardım kararından dolayı ertelenen tüm yargılama giderleri ile devletçe ödenen avanslar haksız çıkan kişiden tahsil olunmaktadır. Dava ya da takipte haksız çıkılması hâlinde, uygun görülürse yargılama giderlerinin en çok bir yıl içinde aylık eşit taksitler hâlinde ödenmesine karar verilebilmektedir. Dava ya da takipte haksız çıkılması hâlinde ayrıca, adli yardım kararından dolayı devletçe ödenen veya muaf tutulan yargılama giderlerinin tahsilinin, adli yardımdan yararlananın mağduriyetine neden olacağına mahkemece açıkça anlaşılması halinde mahkeme, hükümde tamamen veya kısmen ödemedi muaf tutulma kararı verebilmektedir. Bu kapsamda, adli yardım kararından dolayı devletçe ödenen veya muaf tutulan yargılama giderlerinin tahsilinin adli yardımdan faydalanan engellinin mağduriyetine neden olacağı anlaşılırsa, mahkemece, adli yardımdan faydalanan engellinin tamamen veya kısmen ödemedi muaf tutulmasına karar verebilmektedir.

Son olarak, 5275 sayılı *Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun* kapsamında, hükümlülerin ceza infaz kurumlarında hak ve sorumlulukları ile bilgi edinme ve şikayet yolları gibi temel konularda, gereken bilgilerin engelliler açısından erişilebilir kılınması için gerekli tedbirlerin alınması öngörülmüştür. Bu çerçevede, işitme engelliler için işaret dili tercümanı aracılığı ile bilgilendirme yapılırken, görme engelliler için Braille alfabesi ile hazırlanmış kitapçıklar verilmektedir.

Madde 14: Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir (m.12). Toplum için tehlike teşkil eden akıl hastası kişinin, bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için, kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi hali ise söz konusu anayasal hükmün istisnasıdır.

Anayasaya göre her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. Buna paralel olarak koruma amacıyla özgürlüğün kısıtlanması koşullarının düzenlendiği *Türk Medeni Kanunu*'nda; akıl hastalığı, akıl zayıflığı nedeniyle toplum için tehlike oluşturan her ergin kişi, kişisel korunmasının başka şekilde sağlanamaması hâlinde, tedavisi, eğitimi veya ıslahı için elverişli bir kuruma yerleştirilebilmekte veya alıkonulabilmektedir. Ancak, bu karar resmi sağlık kurulu raporu alındıktan sonra verilebilmekte ve ilgili kişinin durumunun iyileşmesi halinde kurumdan ayrılması öngörülmektedir.

Türkiye'de bakıma muhtaç engelli bireyler, evde (ailesi yanında) bakım ya da resmi/özel kurumsal bakım hizmetlerinden yararlandırılmaktadır. Ayrıca, engelli bireylerin resmi bakım merkezlerinde geçici ve misafir olarak bakımı veya evde desteklenmesi sağlanmaktadır. Engelliye sunulacak bakım hizmetleri modelinin ve ihtiyaç halinde bakım hizmeti kuruluşunun belirlenmesinde engellinin, ailesinin veya yasal temsilcisinin tercihi göz önünde bulundurulmaktadır. Engelli bireylerin resmi/özel bakım merkezlerine yerleştirilmesi; kendi isteği veya yasal temsilcisinin isteğini belirten dilekçesi üzerine, engelliler için sağlık kurulu raporu, hizmet sözleşmesi ve bir meslek elemanının değerlendirme raporuna istinaden yapılmaktadır.

Türkiye’de kurumsal bakım çalışmaları son yıllarda, toplum temelli bakış açısı yönünde dönüşüm göstermektedir. Bu çerçevede, 2006 yılından itibaren bakıma muhtaç engellilerin yatılı kurum bakımı hizmetini 10-12 kişilik tek katlı ve bahçeli evlerde almasını sağlayacak *Engelsiz Yaşam Merkezleri* ile kurumlarda kalan engelliler arasından engel durumu ve düzeyine bağlı olarak durumu uygun olanların küçük gruplar halinde bir apartman dairesinde yaşamlarını sürdürerek toplum yaşamına aktif katılımlarını sağlayacak *umut evi modeli* uygulamasına başlanmıştır (Bkz. m.19).

Ayrıca bu kapsamda, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilerek Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) teknik desteğiyle yürütülen ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) 2008 Programlaması kapsamında kabul edilen, TR080104 Program numaralı Özürlü Bireyler İçin Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (Promoting Services for People with Disabilities) söz konusu dönüşüme destek vermektedir. Proje ile en temelde engelli bireylere bakım hizmeti sunan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile sağlık hizmeti sunan Sağlık Bakanlığı’nın hizmetlerinin analiz edilmesi ve uzun vadede kurum temelli hizmet sunumu yerine, Türkiye’nin şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun toplum temelli hizmet modelinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, *Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi*’nin tespit ettiği istemsiz yatış, kurumlara rızası dışında yerleştirilme gibi konularda Medeni Kanun’un ilgili hükümlerinin uygulanması ile kurumların bağımsız denetimine ilişkin bir yapının oluşturulması projenin hedefleri arasında yer almaktadır.

Resmi ve özel bakım merkezlerinde nitelikli mesleki personel ve sertifika sahibi personel görev yapmaktadır. Kuruluşlarda İl Müdürlüklerince ve Bakanlığımızca denetim ve izleme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Madde 15: İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamayacağı *Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı* başlığı altında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda düzenlenmiştir. Yine Anayasa’ya göre, kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz (m.17).

Anayasa ile belirlenen bu çerçeve içinde, 3359 sayılı *Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu* ve 663 sayılı *Sağlık Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*’ye dayanılarak çıkarılan *Hasta Hakları Yönetmeliği* ile tıbbi deney ve araştırmaya tabi tutulmama konusu özel olarak düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile kimsenin; Sağlık Bakanlığı’nın izni ve kendi rızası bulunmaksızın, tecrübe, araştırma veya eğitim amaçlı hiçbir tıbbi müdahale konusu yapılamayacağı hükme bağlanmıştır. Aynı düzenleme ile tıbbi araştırmalardan beklenen tıbbi fayda ve toplum menfaatinin, üzerinde araştırma yapılmasına rıza gösteren gönüllünün hayatından ve vücut bütünlüğünün korunmasından üstün tutulamayacağı da vurgulanmıştır (m.32).

Gerek *Avrupa Konseyi* gerekse *Birleşmiş Milletler* tarafından kabul edilen ve işkence ile mücadeleyi öngören uluslararası sözleşmelere taraf olan Türkiye, son olarak da *Birleşmiş*

Milletler İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi Ek İhtiyari Protokolü'nü (OPCAT) 27 Eylül 2011 tarihinde onaylamıştır.

Türk Ceza Kanunu ile insanlığa karşı suçlar (m.77), işkence (m.94) ve eziyet (m.96) suç olarak tanımlanmış ve bu suçları işleyenlere karşı cezai müeyyideler öngörülmüştür. Ayrıca, işkence ve eziyet suçunun, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı gerçekleştirilmesi cezayı ağırlaştırıcı sebep olarak öngörülmüştür.

Madde 16: Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

Kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamayacağı (m.17) ve devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alacağı (m.41) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile garanti altına alınmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de şiddetin önlenmesi amacıyla önleyici ve koruyucu nitelikte tedbirlerin alınmasını sağlayacak yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulamaya aktarılması amacıyla çeşitli mekanizmalar mevcuttur.

Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla ilk kanun, 1998 yılında çıkarılan 4320 sayılı *Ailenin Korunması Hakkındaki Kanun*'dur. Söz konusu kanunun, öngörülen hükümler ve tedbirler çerçevesindeki temel amacı, aile içi şiddetin önlenmesidir. Diğer taraftan, uygulamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle 2012 yılında söz konusu kanun yerini, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ilgili kamu kurumları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini alarak hazırlamış olduğu 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'a bırakmıştır.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Kanun, öncekine göre daha detaylı ve kapsamlı tedbirler öngörmekte ve koruyucu ve önleyici tedbirleri alma yetkisini hakim yanı sıra kolluk ve mülki amirlere de yükleyerek tedbirlerin daha kısa sürede alınmasını ve daha etkin bir koruma sağlanmasını amaçlamaktadır. Kanun ile şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında, temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenmesi benimsenmiştir. Ayrıca, kanunla birlikte kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirlerin de ayrımcılık olarak yorumlanamayacağı esas kabul edilmiştir.

Aynı Kanun kapsamında, çalışmalarını yedi gün yirmi dört saat (7/24) esasına göre yürüten ve şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, *Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri*'nin (ŞÖNİM) kurulması öngörülmüştür (m.14). Bu merkezlerin çalışma usul ve esasları, 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği* ile belirlenmiştir.

6 Aralık 2012 tarihi itibarı ile İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara, Denizli, Antalya, Mersin, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Samsun, Trabzon ve Malatya'dan oluşan 14 pilot ile *Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri*'nin (ŞÖNİM) açılış onayı verilmiştir. Pilot illerin belirlenmesinde; bu illerin nüfus yoğunluğu, kadın konukevi ve ilk kabul birimlerinin bulunması, verilere göre aile içi şiddetin yoğun olarak yaşanması ve emniyet teknik alt

yapısının yeterli olması belirleyici kriterler olarak değerlendirilmiştir. Kanun ile başlayan yeni dönemde, iki yıl içinde tüm illerde en az birer ŞÖNİM hizmete açılması öngörülmektedir. Bu merkezlerde yürütülecek hizmetler; şiddetin önlenmesi ve tedbir kararlarının izlenmesine yönelik hizmetler, şiddet mağduru kişilere yönelik hizmetler ve şiddet uygulayan/uygulama ihtimali bulunan kişilere yönelik hizmetler olmak üzere üç ana başlıkta belirlenmiştir.

Türkiye’de şiddetin önlenmesi amacıyla önleyici ve koruyucu nitelikte tedbirlerin alınmasına yönelik diğer bir yapı da *Kadın Konukevleri*’dir. Kadın Konukevleri; fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik şiddete uğrayan kadınların, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümlenmesi sırasında, varsa çocuklarıyla birlikte, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçici bir süre kalabilecekleri yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Kadın Konukevleri ile kadınlara, öncelikle can güvenliği, kendini toparlamak için zaman, kendilerine bakabilmeleri için ihtiyaç duydukları emniyetli bir ortam sağlanması amaçlanmıştır.

12 Temmuz 1998 tarihli *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Kadın Konukevleri Yönetmeliği* ile kurulan Kadın Konukevleri 2013 yılında yürürlüğe giren *Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik* ile yeniden yapılandırılmıştır. Kadın Konukevleri; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından açılabilir. Türkiye’de 2013 yılı Ekim ayı itibariyle, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı 90, belediyelere bağlı 32, STK’lara bağlı 2 olmak üzere toplam 3.220 kapasiteye sahip 124 kadın konukevi bulunmaktadır.

Konukevlerinin yanı sıra, Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerine başvuran ve barınma ihtiyacı bulunan şiddet mağduru kadınların ilk gözlemlerinin yapıldığı, psiko-sosyal ve ekonomik durumlarının incelendiği, geçici kabulleri yapılarak iki haftaya kadar kalabilecekleri İlk Kabul Birimleri de hizmet vermekte olup, 2013 yılı Ekim ayı itibariyle, 25 ilk kabul birimi bulunmaktadır.

Yeniden yapılandırılma sürecinde, özellikle şiddete maruz kalmış engelli kadınlar için daha önce mevcut olan kısıtlamalar kaldırılmış ve konukevlerinin erişilebilirliğine ilişkin de yasal tedbirler öngörülmüştür. Ayrıca fiziksel engelli kadınlara daha etkili hizmet verebilmek amacıyla, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*’ne bağlı bir Kadın Konukevi, fiziksel engellilerin kullanımına uygun hale getirilerek, *İhtisaslaşmış Kadın Konukevi* ismi ile hizmete açılmıştır. 01 Ağustos 2012 tarihi itibari ile hizmete başlayan söz konusu kadın konukevinin ismi, 15 Mayıs 2013 tarihinde *İstanbul 1. Özel Donanımlı Kadın Konukevi* olarak değiştirilmiştir. Yeni dönemde, özellikle fiziksel engelli kadınlara hizmet verecek özel donanımlı konukevlerinin sayısının artırılması düşünülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Kadın Konukevleri ve ilk kabul birimlerinin engelliler için erişilebilir hale getirilmesine yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması konusunda, 81 il valiliğine bildirimde bulunulmuş, ayrıca Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri’ne (ŞÖNİM) açılış onayı verilmesinde erişilebilirlik kriterinin esas alınması istenmiştir.

Sömürü, şiddet ve istismar konularına ilişkin olarak, 2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu*’nda 6495 sayılı Kanunla Temmuz 2013 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte; gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişilerinince açılan sosyal hizmet kuruluşlarında, hizmet verilen kişilere yönelik, tehdit veya baskı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, fiziksel, cinsel, tıbbi, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar veren her türlü tutum ve davranışın gerçekleşmesi hâlinde, bu tutum ve davranışların engellenmesine yönelik gerekli tedbirleri almayan kurucu veya sorumlu müdüre adli para cezası verilmesi hükme bağlanmıştır. Kanun kapsamında ayrıca, kurucu veya sorumlu müdürün bu kapsamda cezalandırılmasına karar

verilmesi halinde, kuruluşun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kapatılması da öngörülmüştür. Kurucu veya sorumlu müdürün, kuruluşta hizmet verilen kişilere yönelik, tehdit veya baskı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, fiziksel, cinsel, tıbbi, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar veren eylemlerden dolayı cezalandırılmasına karar verilmiş olması halinde de, aynı yasal düzenleme ile kuruluşun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kapatılması hükme bağlanmıştır.

Diğer taraftan, 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nda da, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı cinsel saldırı suçunun işlenmesi halinde, cezaların yarı oranında artırılması öngörülmektedir (m.102). Çocukların cinsel istismarı söz konusu olduğunda Türk Ceza Kanunu'nda, çocuğu cinsel yönden istismar eden kişinin, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılması hüküm altına alınmıştır (m.103). Ayrıca bu ceza, kanunda sayılan kimi hallerde, sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına çıkabilmektedir. Bu çerçevede, cinsel istismarın üstsoy, ikinci veya üçüncü derecede kan hısmı, üvey baba, evlat edinen, vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, sağlık hizmeti veren veya koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunan diğer kişiler tarafından ya da hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle veya birden fazla kişi tarafından birlikte gerçekleştirilmesi hâlinde verilecek ceza kanun gereği yarı oranında artırılır.

Türk Ceza Kanunu'nda; bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişinin, mağdurun şikâyeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezasına çarptırılması hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu fiillerin; hiyerarşi, hizmet veya eğitim ve öğretim ilişkisinden ya da aile içi ilişkiden kaynaklanan nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca bahse konu fiil nedeniyle mağdur; işi bırakmak, okuldan veya ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ise, verilecek ceza bir yıldan az olamaz (m.105). Yine Türk Ceza Kanunu ile çocuklar ve engellileri dilencilikte araç olarak kullanan kişinin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılması öngörülmüştür (m.229).

Mevcut durumda engellilere hizmet veren kişi ve kurumların izlemesi bağımsız birimlerce yapılmamakla birlikte, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilerek Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) teknik desteğiyle yürütülen ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) 2008 Programlaması kapsamında kabul edilen, TR080104 Program numaralı Özürlü Bireyler İçin Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (Promoting Services for People with Disabilities) (Bkz. m.19) kapsamında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından engellilere yönelik sunulan bakım hizmetinin bağımsız denetimine ilişkin bir yapının oluşturulması amacıyla çalışmalar yapılması da öngörülmüştür.

Madde 17: Kişisel Bütünlüğün Korunması

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı ve rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamayacağı hususu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın, *Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı* başlıklı 17. maddesinde düzenlenmiştir.

Türk mevzuatında 2827 sayılı *Nüfus Planlaması Hakkında Kanunu*'nda düzenlenen *kürtaj* (m.5) ve *kısırlaştırma (sterilizasyon)* (m.4) temel olarak istek üzerine yapılan bir müdahale olmakla birlikte, rızası aranılacak kişinin evli olması durumunda, bu işlemlerin yapılabilmesi için eşin de izni gerekmektedir.

Nüfus Planlaması Hakkında Kanunu'na göre kürtaj; gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca olmadığı takdirde, gebeliğin on haftadan fazla olduğu durumlarda ise doğum ve kadın hastalıkları uzmanı ve ilgili daldan bir uzmanın objektif bulgulara dayanan gerekçeli raporları ile yapılmaktadır. Kürtajla gebeliğin sona erdirilmesinde esas olarak gebe kadının izni temel alınmaktadır. Ancak bu esasa istisna teşkil eden bazı durumlar kanunda ayrıca sayılmıştır (m.5).

Gebeliğin sona erdirilmesi; küçüklerde küçüğün rızası ile velinin iznine, vesayet altında bulunup da reşit veya mümeyyiz olmayan kişilerde ise reşit olmayan kişinin ve vasinin rızası ile birlikte sulh hâkiminin izin vermesine bağlıdır. Ancak akıl maluliyeti nedeni ile şuur serbestisine sahip olmayan gebe kadın hakkında gebeliğin sona erdirilmesi için kendi rızası aranmaz.

Gebeliğin on haftadan fazla olduğu durumlarda ise kürtaj; ancak annenin sağlığını tehdit ettiği veya edeceği veya doğacak çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır engele (serious disability) neden olacağı hallerde, doğum ve kadın hastalıkları uzmanı ve ilgili daldan bir uzmanın objektif bulgulara dayanan gerekçeli raporları ve anne-babanın isteği ile mümkün olabilmektedir (m.6).

Türk Ceza Kanunu'nda zorla kısırlaştırma ve kanuna aykırı kürtaj fiilleri suç olarak tanımlanmış ve bu fiillere ilişkin olarak da cezai müeyyideler öngörülmüştür (m.99,100,101).

Madde 18: Seyahat Özgürlüğü ve Uyraklık

Türkiye'de engellilerin seyahat ve yerleşim yerini seçme özgürlüğü ve vatandaşlık hakkı konuları Anayasa ve 5901 sayılı *Vatandaşlık Kanunu*'nda öngörülen hükümler çerçevesinde genel düzenlemeler kapsamında yer almaktadır.

Türk vatandaşlarının vatandaşlık hakkı (m.66) ile yerleşme ve seyahat özgürlüğü (m.23) *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* ile güvence altına alınmıştır. Vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı da bu güvence kapsamındadır.

5901 sayılı *Türk Vatandaşlığı Kanunu*'na göre Türk vatandaşlığı, doğumla veya sonradan kazanılmaktadır (m.5). Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılmaktadır. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından itibaren (m.6), sonradan kazanılan Türk vatandaşlığı ise, yetkili makam kararı veya evlat edinilme ya da seçme hakkının kullanılması (m.7) ile gerçekleşmektedir. Ayrıca, Türk vatandaşlığından çıkmak için izin isteyen kişilere, kanunda sayılan şartları taşımaları halinde, çıkma izni veya çıkma belgesi verilebilmektedir (m.25). Bu koşullar açısından engelliler için önem taşıyan husus, söz konusu talepte bulunan kişinin ayırt etme gücüne sahip olmasıdır. Ayırt etme gücüne ilişkin açıklamalar Raporun 12. maddesinde yer almaktadır.

1587 sayılı *Nüfus Kanunu* uyarınca, Türk vatandaşlarının doğan çocuklarını 30 gün içinde Türkiye'de kayıtlı buldukları nüfus müdürlüklerine bildirmeleri gerekmektedir (m.74). Bu süre geçirildiği takdirde, ebeveynlere para cezası uygulanmakta (m.52) ve kayıt işlemi aileler tarafından bebeklere bir isim verilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu uygulama, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, engelli bebekler için de geçerlidir.

Madde 19: Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dahil Olma

Türkiye’de engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma katılabilme haklarını kullanabilmeleri konusunda son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmıştır.

2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu* ile muhtaç, engelli ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, muhtaç engellilerin toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tertip ve tedbirin alınması genel ilke olarak benimsenmiştir. Kanunla ayrıca, çocuk yuvaları ile yetiştirme yurtlarının korunmaya muhtaç çocukların yaş, cinsiyet, sosyal ve psikolojik özellikleri ile engel dereceleri dikkate alınarak kaynaştırma anlayışına göre gruplandırılması esası getirilmiştir. Bunun yanında Kanunda, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişilere hizmet sunumunun insan haysiyet ve onuruna yaraşır şekilde yerine getirilmesi de kabul edilmiştir.

Sosyal Hizmetler Kanunu’nda özel olarak engellilere yönelik sunulacak hizmetlerin dayanacağı genel esaslar da düzenlenmiştir. Engellilerin topluma eşit bireyler olarak katılımı için sahip oldukları hak ve yükümlülükler konusunda birey, aile ve toplumun bilinçlendirilmesi, tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının sağlanması, günlük yaşamlarında kendi başlarına yaşayabilme kapasitelerinin artırılması, bilgi, hizmet ve fiziksel çevre koşulları ile teknolojiye uygun alet ve cihazların erişilebilir hale getirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve engellilere ilişkin plan ve programlar ile ekonomik ve sosyal statülerini etkileyen tüm kararların alınması sırasında engellilerin katılımlarının sağlanması ilkeleri Kanun çerçevesinde kabul edilmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren *Engelliler Hakkında Kanun*; engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri almayı ve engellilerin topluma katılımlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Kanun; engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele edilmesi, alınacak karar ve sunulacak hizmetlerde engelinin ailesinin ve gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması ve sunulan hizmetlerde aile bütünlüğünün korunması ilkelerini esas almaktadır. Türkiye’de engellilerin kamu hizmetlerinden diğer bireylerle birlikte eşit şekilde yararlanabilmesinin önünde herhangi bir sınırlama bulunmamakla birlikte, Kanunla birlikte benimsenen anlayış doğrultusunda genel olarak engellilerin kamu hizmetinden yararlanmalarını kolaylaştırmak üzere, örneğin sağlık hizmetlerinde öncelikli olarak yararlanmalarını sağlayan uygulamalar mevcuttur.

Engelliler Hakkında Kanun ile birlikte, engelli kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerine yetebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bu kişilere evde bakım hizmeti sunulması esası getirilmiştir (m.6). Bu çerçevede bakım hizmetleri, evde bakım veya kurum bakımı modelleriyle sunulabilmekte, ancak öncelikli olarak kişiye sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın bakım hizmeti sunulması ilkesi benimsenmektedir (m.9). Bakım hizmetlerinin sunumunda, kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları dikkate alınmaktadır (m.8).

Türkiye’de engellilere yönelik bakım hizmetleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’ndan ruhsat alan gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilmektedir

(m.8). Söz konusu bakım hizmetlerinde, engellilerin toplumsal yaşama uyumlarının ve katılımlarının sağlanması için bireysel gelişim ve gereksinimlere önem verilmekle birlikte, bakıma ihtiyaç duyan engelli bireyler öncelikli olarak sosyal destek hizmet modellerinden yararlandırılmaktadır. Bakım hizmetleri kapsamında ayrıca, engelli bireylerin günlük yaşam aktivitelerine yönelik beceriler edinmeleri sağlanmakta ve bu suretle bağımsız yaşam kapasiteleri de arttırılmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın tüm ihtiyaç gruplarına yönelik hizmetleri, 81 ilde Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince idare ve koordine edilmektedir. Engelli bireylere yönelik kurumsal bakım hizmetleri, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerine bağlı olarak; yatılı hizmet üreten *Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri*, gündüzlü hizmet üreten *Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri* ve yatılı ve/veya gündüzlü hizmet üreten *Özel Bakım Merkezleri* aracılığıyla sunulmaktadır. Engelli bireylere yönelik hizmetler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu*'na 2005 yılında *Engelliler Hakkında Kanun* ile eklenen Ek 7. madde kapsamında; bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içinde bulunanlara bakım hizmetinin resmi veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte kanunda 2007 yılında yapılan değişiklik ile "Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç engellilere resmi veya özel bakım merkezlerinde ya da ikametgahlarında bakım hizmeti verilmesi sağlanır" hükmü getirilmiştir. Böylece söz konusu hizmetin kapsamı daha da genişletilerek, sosyal güvenlik kurumlarına tabi olsun veya olmasın belirli koşullara sahip olan tüm bakıma muhtaç engellilerin bakım hizmetinden faydalanmaları sağlanmıştır.

Sosyal ve ekonomik yoksunluk içindeki korunmaya ve bakıma muhtaç engellilerin; öncelikle aile ortamında bakım ve korunmalarının sağlanması için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Ailesi yanında evde bakım ücreti ödemesi yapılarak bakımları sağlanan engelliler, ev ziyaretleri aracılığı ile sürekli olarak izlenmekte ve durumları değerlendirilerek ihtiyaç duydukları konularda rehberlik hizmeti sunulmaktadır. Evde bakımı teşvik etmek amacıyla düzenlenen *Evde Bakım Hizmetinden Yararlanan Engelli Bireylerin Diğer Hizmetlerden Yararlanması Hakkında 2013/8 sayılı Genelge* ile; evde bakım hizmetinden yararlanan engelli bireylerin, ihtiyaç duymaları halinde, gündüzlü hizmet veren Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri'nin bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden, haftada 16 saate kadar, yararlanabilmeleri sağlanmıştır.

2010 yılında *Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik*'te yapılan değişikliklerle, engelli bakım hizmetleri alanında yeni bir hizmet modeli olan *evde bakıma destek hizmeti* için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Evde bakıma destek hizmeti ile evinde bakılan ancak evde bakım ücreti veya kurumsal bakım hizmeti gibi hizmetlerden yararlanmayan bakıma muhtaç engellinin, talep etmesi durumunda görevlendirilecek bakıcı personel tarafından evinde bakımı sağlanabilmektedir. 2011 yılında bu hizmet modelinin yaygınlaştırması planlanmış olup, evde bakıma destek hizmetinden yararlanan kişi sayısı 2013 yılı Eylül ayı itibarıyla 30'dur. Aile yanında bakımı teşvik eden tedbirlere rağmen, ailesi yanında bakımı sağlanamayan bakıma muhtaç engellilere ihtiyaç duydukları bakım hizmeti bakım merkezlerince sağlanmaktadır.

Ailesi yanında bakımı mümkün olmayan bakıma muhtaç engellilere hizmet veren kuruluşlarda, engelli bireylerin öncelikle insan onuruna yakışır şekilde bakımına, beslenmesine, korunmasına, becerilerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna ilişkin bakım ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır. Söz konusu bakım hizmetleri kapsamında; engellilerin beslenmesi, korunması ve temizliği gibi temel yaşam ihtiyaçları giderilmektedir. Bunun yanında kuruluşlarda sunulan sosyal rehabilitasyon hizmetleri kapsamında; engellilerin var olan yeteneklerinin ve becerilerinin korunması ve geliştirilmesi için egzersiz çalışmaları; atletizm, yüzme, basketbol, futbol gibi sportif çalışmalar; resim, müzik, folklor, tiyatro gibi sanatsal ve kültürel etkinlikler; seramik işleri, el işi, galoş üretimi, ahşap doğrama, tarımsal çalışmalar gibi iş ve uğraşı faaliyetleri ile geziler, kutlamalar, eğlenceler gibi sosyal etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bunların yanında, bakım hizmeti sunulan engelli bireylerin sağlık ve eğitim hizmetleri ve istihdamları konularında da ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği kurulmaktadır.

2006 yılından itibaren evde bakım hizmetinden yararlanan, özel bakım merkezinde bakılan bakıma muhtaç engelliler ile özel bakım merkezlerine ilişkin sayısal veriler Ek 3'teki 1 nolu tabloda yer almaktadır.

Bakıma muhtaç engelli bireye ikametgahında bakım hizmeti veren akrabasına veya vasisine Devlet tarafından bir aylık net asgari ücret tutarı evde bakım ücreti ödenmektedir. 2010 yılının ikinci altı ayı için bu tutar 544,44 TL'dir. Asgari ücretteki artış nedeniyle, bu tutar 2011 yılının ilk altı ayı için 570,22 TL'ye; ikinci altı ayı için 599,21 TL'ye yükselmiştir. Evde bakım ücreti 1 Temmuz 2013 itibarıyla 730,28 TL olmuştur.

Bakıma muhtaç engelli bireyin, özel bakım merkezinde yatılı bakım hizmeti talep etmesi halinde, bakım hizmetini sağlayan özel bakım merkezine Devlet tarafından her ay, iki aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır. Bu kapsamda, özel bakım merkezlerine 2010 yılının ikinci altı ayında her bir engelli için aylık 1.175,99 TL ödenmiştir. Asgari ücretteki artışla birlikte; 2011 yılının ilk altı ayında her bir engelli için aylık 1.231,68 TL; ikinci altı ayı için ise 1.294,29 TL ödeme yapılmıştır. 2013 yılının ikinci altı ayında her bir engelli için aylık 1.577,40 TL ödenmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının yıllar itibarıyla artmasının yanı sıra evde bakım hizmetinin geliştirilmesi ve özel bakım merkezlerinde sunulan bakımın finansmanının Devlet tarafından sağlanması sayesinde Türkiye'de 2010 yılından bu yana kamuya ait merkezlerde bakım hizmeti almak üzere sıra bekleyen engelli bulunmamaktadır. 2002 yılı itibarıyla Türkiye'de hizmet sunan yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 21 iken, 2011 yılında bu sayı 84'e ulaşmıştır. 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 80'dir. Yıllara göre bakım ve rehabilitasyon merkezi sayıları Ek 3'teki 2 nolu tabloda yer almaktadır.

Türkiye'deki kurumsal bakım hizmetleri son yıllarda toplum temelli bir bakış açısı yönünde dönüşüm göstermektedir. Bu kapsamda, bakıma muhtaç engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu bakım hizmetlerinin insan onuruna yakışır şekilde sunulmasına ilişkin esasları ve standartları belirleme ve uygulama çalışmaları 2006 yılından itibaren hız kazanmıştır. Ayrıca, kurumsal bakım hizmetlerindeki bu dönüşümü yansıtan yeni hizmet modelleri, *Engelsiz Yaşam Merkezleri* ve *Umut Evleri* geliştirilmiştir.

Yatılı kurum bakımı hizmeti kalitesinin artırılması amacıyla “Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi” oluşturulmuş olup bu Projeye birlikte engelsiz yaşam merkezlerinin yaygınlaştırılması için çalışılmaktadır. Proje kapsamında inşa edilen bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde; engelli bireylerin, üçer kişilik 4 yatak odası, oturma odası, mutfak, yemekhane, banyo, tuvalet ve personel odası bölümlerinden oluşan, toplam on iki kişilik ve 280 metre karelik, müstakil, tek katlı ve bahçeli evlerde bakımları sağlanmaktadır. Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi dahilinde inşa edilen idare binasında ayrıca, engelli bireylerin rehabilitasyonu için gerekli olan bireysel ve grup çalışması odaları, iş-üçraşı odaları, fizik tedavi salonu ve hidroterapi havuzu gibi birimler bulunmaktadır. Engelsiz yaşam merkezlerindeki bu birimler aracılığıyla engelli bireylerin var olan yeteneklerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. 2009 yılında başlatılmış olan uygulama ile 2011 yılı sonu itibariyle 11 Engelsiz Yaşam Merkezi’nde 128 engelliye fiilen hizmet verilmekte iken, 2013 yılı Eylül ayı itibariyle 14 Engelsiz Yaşam Merkezi’nde 1.684 engelliye fiilen hizmet verilmektedir.

Umut Evi Projesi, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri’nde bakılmakta olan engelli bireylerden durumları uygun olanların bakımlarının toplum yaşamına aktif katılımlarının sağlanarak gerçekleştirilmesi hedefi ile oluşturulmuştur. Proje ile engelli bireylerin küçük gruplar hâlinde *Umut Evi* olarak isimlendirilen bir apartman dairesinde veya müstakil bir evde, diğer komşuları ile birlikte yaşamlarını sürdürmesine imkân sağlanmıştır. Proje kapsamındaki ilk Umut Evi, 31 Aralık 2008 tarihinde hizmete açılmıştır. Umut Evleri’nin sayısı, 2013 yılı Ağustos ayı itibariyle 36’sı aktif, 13’ü açılması onaylanan olmak üzere toplam 49’a ulaşmıştır. Bu evlerde 201 engellinin bakımı sağlanmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olarak engelli bireylere hizmet veren yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yanı sıra, gündüzlü hizmet veren Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri de bulunmaktadır. Yarım veya tam gün hizmet verilmesinin esas olduğu söz konusu merkezlerde hizmetler, bireysel ve grup çalışmasını içeren rehabilitasyon hizmetleri ile bakım hizmeti birleştirilerek verilmektedir. Bu merkezlerde ayrıca, engelli ailelerine yönelik danışmanlık hizmetleri de sunulmaktadır.

Engelli bireylerin bakım merkezlerine yerleştirilmeden önce bakım ihtiyaçlarının ve uygun hizmet modelinin belirlenmesi amacıyla *İlk Kabul ve Müdahale Birimi Hakkında 2013/11 sayılı Genelge* yayımlanmıştır. Söz konusu birim tarafından, uygun hizmet modelinin belirlenmesi sürecinde, kişinin öncelikli olarak ailesinin yanında evde bakımının sağlanmasına yönelik destekler sunulması benimsenmektedir.

Ayrıca, engelli bireylere bakım hizmeti sunan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile sağlık hizmeti sunan Sağlık Bakanlığı’nın hizmetlerinin analiz edilmesini, uzun vadede Kurum temelli hizmet sunumu yerine, Türkiye’nin şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun toplum temelli hizmet modelinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen TR080104 Program numaralı *Özürlü Bireyler İçin Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (Promoting Services for People with Disabilities)* başlıklı bir proje geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) teknik desteğiyle yürütülen ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) 2008 Programlaması kapsamında kabul edilen Proje; Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin tespit ettiği istemsiz yatış, kurumlara rızası dışında yerleştirilme gibi konularda Medeni Kanun’un ilgili hükümlerinin uygulanması ve kurumların bağımsız denetimine ilişkin bir yapının oluşturulması ile tedavi ve rehabilitasyon programlarının, fiziksel altyapının ve personel

eğitiminin geliştirilmesi hedeflerini de kapsamaktadır. Proje kapsamındaki faaliyetlerle birlikte; engellilerin ihtiyaçlarının ve kaynakların ayrıntılı analizinin yapılması, kaynakların etkin kullanımını ve ulaşılabilir hizmet sunumunu sağlayacak kurum temelli hizmetlere alternatif toplum temelli hizmet modelinin geliştirilmesi de sağlanacaktır. Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi konusu ayrıca, 2014-2018 yıllarını kapsayan *X. Kalkınma Planı* ile öngörülen *Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı* çerçevesinde de ele alınmıştır.

Madde 20: Kişisel Hareketlilik

Türkiye’de engellilerin kişisel hareketliliklerini artırmak, dolayısıyla toplumsal yaşama bağımsız bireyler olarak katılabilmelerini teşvik etmek üzere mevzuat ve uygulamalarda çeşitli tedbirler alınmıştır.

Engellilere yönelik kişisel hareketliliği arttırıcı erişilebilir giriş ve yönlendirmeler, her türlü bina, açık alan ve toplu taşıma araçlarında sesli ve görsel donanımlar ile acil durum donanımlarına ilişkin standartlar belirlenmiş olup, Raporun 9. maddesinde açıklanan *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Mekanizması* bu hususları da kapsamaktadır.

Türkiye’de kişisel hareketliliği arttırıcı tedbirler arasında, kişisel hareketliliği arttırıcı araçlara erişimi kolaylaştırmak üzere öngörülen mali destekler ön plana çıkmaktadır. 3065 sayılı *Katma Değer Vergisi Kanunu*’nda bu kapsamda; engelli bireylerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamlarında kullanmaları için özel olarak üretilmiş her türlü araç gereç (örneğin görme engellilerin kullandıkları baston, yazı makinesi, kabartma klavye, ortopedik engellilerin kullandıkları tekerlekli sandalye, ortez-protez gibi araçlar) ile özel bilgisayar programları Katma Değer Vergisi’nden istisna tutulmuştur.

Ayrıca, 4458 sayılı *Gümrük Kanunu* ile engellilerin eğitimi, çalışması veya fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine yönelik olarak özel imal edilen, malûl ve engellilerin kendi kullanımları için getirdikleri veya onlara yardım sağlanması amacıyla yönelik olarak kamu yararına faaliyette bulunan dernekler ile Sağlık Bakanlığı tarafından yetki verilmiş kurum ve kuruluşlarca ithal edilen eşyaların Gümrük Vergisi’nden muaf olarak ithal edilebilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında, engellilerin yurt dışından ithal edecekleri özel tertibatlı araçlar da Gümrük Vergisi’nden muaf tutulmuştur.

Bir diğer mali destek de 4760 sayılı *Özel Tüketim Vergisi Kanunu* kapsamında uygulanmaktadır. Buna göre; motor silindir hacmi 1600 cm³’ü aşmayan binek otomobilleri, 2800 cm³’ü aşmayan eşya taşımaya mahsus taşıtlar ve motosikletlerin engellilik derecesi %90 veya daha fazla olan malul ve engelliler tarafından satın alınması durumunda, beş yılda bir defaya mahsus olmak üzere, ÖTV tahsil edilmemektedir. Bu muafiyet, bizzat kullanılmak ve ilgililerin engelliğine uygun hareket ettirici özel tertibat yaptırılmak şartıyla, yukarıda belirtilen şartları taşıyan araçların engellilik derecesi %90’ın altında olan malul ve engelliler tarafından satın alınması durumunda da uygulanmaktadır. Bu kapsamdaki araçlar, 197 sayılı *Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu* ile motorlu taşıtlar vergisinden istisna tutulmuştur.

2007-2009 yılları arasında *Sakarya Üniversitesi* tarafından, ortopedik engellilerin ihtiyaç duyduğu yardımcı araçların tasarlanması ve geliştirilmesi konusunda eğitimler verilmesini amaçlayan, *Fiziksel Engelliler için Yardımcı Araç Tasarımı, Geliştirilmesi, İmalatı, Seçimi, Kullanımı ve Testleri Konusunda Karma Eğitim Platformunun Oluşturulması Projesi* gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de 2008 yılından bu yana her yıl engelli, yaşlı ve bakıma muhtaç kişilerin kendileri için gerekli olan ürün, teknoloji ve hizmetlere daha kolay ulaşmalarını sağlamak amacıyla ulusal ve uluslararası ölçekte engelli, yaşlı ve bakıma muhtaç kişilere özel olarak ürün, teknoloji ya da hizmet sunan ulusal ve uluslararası firmaların ürünlerini sergilediği *Engelsiz Yaşam Fuarı (EYAF)* düzenlenmektedir. Fuara 2011 yılında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından da destek verilmiştir.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen ve pilot olarak 10 engelli gençle başlatılan *TeknoKamp Projesi* de engelli gençlerin kullanmakta zorlandıkları bilgisayar, program ve teknoloji uygulamalarını kişiye özel çözümlerle kullanabilmelerine yönelik fırsatlar sunmaktadır. Proje kapsamında; pilot projenin çıktılarını ile Türkiye genelinde TeknoKamp’ların yaygınlaştırılması ve İstanbul’da TeknoKamp eğitim atölyesi kurulması planlanmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı’nın 2011 yılında yaptığı işbirliği ile görme engellilerin bilgiye erişmelerine ve bağımsız hareket etmelerine olanak sağlayacak yönlendirme (navigasyon) özellikli toplam 5.000 *Gören Göz* cihazı Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde yaşayan görme engelli vatandaşlara ücretsiz dağıtılmıştır.

Engellilerin kişisel hareketliliğini geliştirmek üzere; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olarak Ankara ve İstanbul’da bulunan Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezleri’nde görme engellilerin eğitsel, sosyal ve mesleki rehabilitasyon programları aracılığıyla bağımsız yaşam becerileri kazanmaları desteklenmektedir.

5580 sayılı *Özel Öğretim Kurumları Kanunu* kapsamında açılan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı faaliyet gösteren Özel Eğitim Okulları; engellilerin eğitimini desteklemek, kişisel hareketliliğini geliştirmek ve engellilere bağımsız yaşam ve iletişim becerisi kazandırmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Ayrıca 3797 sayılı *Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve Engelli Bireylere Uygulanacak Destek Eğitim Programları ve Eğitim Giderlerinin Karşılmasına Dair Yönetmelik* uyarınca, özel sektör tarafından sunulan özel eğitim desteği de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır (Bkz. m.24).

Madde 21: Düşünce ve İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim

Türkiye’de herkesin düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahip olduğu ve hiç kimsenin düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı Anayasa ile güvence altına alınmıştır. (m.25,26) Bu çerçevede, Türk mevzuatında engellilerin düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Türkiye’de son yıllarda bilgiye erişim ve iletişime yenilikçi çözümler sunan çalışmalar hız kazanırken; kamu, özel ve sivil toplum örgütleri tarafından engelli bireylerin de bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerini artırmayı amaçlayan bireysel ve bütünlük oluşturan çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan *2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*’nda, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapı ve uygulamalarının engellilerin kullanımına uygun şekilde tasarlanması temel bir ilke olarak benimsenmiş ve engellilerin bilgi

ve iletişim teknolojilerine erişimini artırmaya yönelik tedbirler öngörülmüştür. Plan kapsamında, tüm kamu kurumlarının çevrimiçi hizmet uygulamalarına destek olmak amacıyla *Kamu İnternet Siteleri Standartları ve Önerileri Rehberi ve Kamu İnternet Siteleri Standardizasyonu Destek Sitesi* hazırlanmıştır. Söz konusu internet sayfasında; standartlar, kamu kurumları internet siteleri standardizasyonuna uygunluk, kullanılabilirlik ve erişilebilirlik açısından uyulması gereken prensipler mevcuttur. Ayrıca bu bağlamda, 27 Ocak 2007 tarihinde yayınlanan 2007/4 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kamu kurumları açısından uyma zorunluluğu getirilen *Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu*, internet sitelerinin erişilebilir olmasını sağlayacak usul ve esasları da içermektedir

Ayrıca Dünya Çapında Ağ Birliği (W3C) tarafından oluşturulan *Web Erişilebilirlik Kılavuzu*'nun (WAI) birinci (2005) ve ikinci (2011) sürümleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Türkçe'ye çevrilip, Bakanlık internet sitesinde yayınlanmıştır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun koordinatörlüğünde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile işletmeciler ve akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulan *Engelsiz Erişim Çalışma Grubu*'nun hazırladığı *Bilgi ve İletişim ve Teknolojilerinde Engelsiz Erişim Raporu* Mayıs 2012'de yayımlanmıştır. Raporun içerdiği öneriler, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu'nca kabul edilmiştir. Buna göre aşağıdaki uygulamalar mobil işletmeciler tarafından gerçekleştirilecektir:

- Tarifelerde ve hizmetin sunum koşullarında meydana gelen tüm değişikliklerin SMS ile tüketicilere bildirilmesi durumunda talep eden abonelere sesli mesaj olarak gönderilmesi,
- Talep eden abonelere sesli konum bilgisi verilmesinin sağlanması,
- Talep eden abonelere fatura ve kota dolum bilgilerinin sesli mesaj olarak gönderilmesi,
- Abonenin talebi doğrultusunda “Aradığınız kişi işitme engellidir” bilgisinin ücretsiz olarak sunulması,
- Konuşma hizmetinden bağımsız olarak sadece SMS paketi hizmeti sunulmasının sağlanması

Bilgiye erişim kapsamında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen *Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi* de değerlendirilebilir. Söz konusu proje ile birlikte; örgün eğitimde bilgi ve iletişim teknolojisi kullanımını geniş kitlelere yaymak ve dijital bölünmeyi azaltmak için çalışmalar 2010 yılında başlamış olup, 2014 yılı sonuna kadar 42.000 okulda 570.000 dersliğin bilgi teknolojisi ekipmanları ile donatılması öngörülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ilgili paydaşlarla birlikte, engelli öğrencilerin farklılıklarını dikkate alarak, ihtiyaçları doğrultusunda gerek duyabilecekleri uyarlamalar, erişilebilir uygulamalar ve donanımlar üzerinde engellilerin projeden maksimum fayda sağlayabilmeleri için geniş kapsamlı çalışmalarına devam etmektedir. FATİH Projesi'nde her öğrenciye tablet verilmesi ve bu tabletlerin okul dışında evlerden de internete erişiminin sağlanması planlanmıştır. Her eve elektronik arşivler ve e-kütüphane materyallerinin girmesi anlamına gelen bu yenilik, örgün eğitim ve yaşam boyu eğitime katkı sağlayacak olup, engelli öğrencilerin bilgiye erişimini teşvik etmesi açısından da önemlidir. Proje kapsamında, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmeleri için eğitim teknolojilerinin de kullanılması kapsamında “Özel Eğitimde Tablet Kullanımı ve Dijital İçerik Geliştirme” çalışmaları yapılmaktadır. Bu kapsamda Ankara ilinde belirlenen 10 pilot özel eğitim okul ve kurumunun donatımları sağlanacaktır. 2013-2014 öğretim yılında 10 pilot okulda 2 pilot uygulama yapılarak uygulama sonuçlarına göre tablet bilgisayar,

etkileşimli tahta, yazıcı, e- içeriklerinde gerekli düzenlemeler yapılarak ülke genelinde yaygınlaştırma çalışmaları yürütülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bilgiye erişim konusundaki bir diğer çalışması da Intel işbirliği ile gerçekleştirilen *Intel Öğrenci Programı*'dır. Program kapsamında, 2005-2011 yılları arasında, okul dışı saatlerinde eğitim almak üzere, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim açısından dezavantajlı olan 10-18 yaş arası gençlerin *girişimcilik, eleştirel düşünme ve bilgisayar okuryazarlığı* kazanmaları sağlanmıştır.

Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımını teşvik etmek üzere beceri kazandırmanın yanında, konu ile ilgili farkındalık çalışmaları da yapılmaktadır. Kamu ile özel kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklaşa gerçekleştirdiği *Türkiye'de e-Yönetişimin Gelişimi için Gençlerin Yetkin Kılınması Projesi* kapsamındaki faaliyetler de bu bağlamda örnek olarak verilebilir. *Bilenler Bilmeyenlere Bilgisayar Öğretiyor* sloganı ile de tanınan proje ile 2005 yılından bu yana, engellileri de içeren 130.000 kişiye *Windows, sayısal yaşam ve internet güvenliği, web tasarımı ve yazılım geliştirme* eğitimleri verilmiştir.

Bunun yanında, *Engelsiz Bilişim Platformu* 2011 yılından bu yana *Engelsiz Bilişim Sempozyumu* ve *Erişilebilirlik Günleri* düzenleyerek, konunun paydaşlarının bir araya geldiği farkındalık artırma çalışmaları yapmaktadır.

Ayrıca, *Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı (GETEM)* ve *Türk Telekom* işbirliğiyle görme engellilerin iletişim teknolojilerinden faydalanarak bilgiye erişimini sağlamak üzere gerçekleştirilen *Telefon Kütüphanesi Projesi* ile yüzlerce sesli kitap görme engellilere ev telefonları üzerinden ücretsiz olarak sunulmaktadır. Proje kapsamında; 2012 Ocak ayından itibaren, Türkiye'nin her yerinden 220 bini aşkın arama yapılırken, görme engellilere toplamda 2 milyon dakikaya yakın sesli kitap dinleme hizmeti sağlanmıştır. Ayrıca, *Telefon Kütüphanesi* sistemine *Öğrenci Seçme Yerleştirme Sınavı 2013 yılı Kılavuzu* ve *8 adet yüksek öğrenime giriş deneme sınavı* eklenerek yüksek öğrenime hazırlanan görme engelli gençlerin bilgiye erişimi kolaylaştırılmış ve eğitim süreçlerine katkı sağlanmıştır.

Türk İşaret Dili 2005 yılında çıkarılan *Engelliler Hakkında Kanun* ile resmi olarak kabul edilmiştir. Ulusal bir işaret dili sisteminin oluşturulması çalışmalarının koordinasyonu için *Türk Dil Kurumu* görevlendirilmiştir (Bkz. m.24).

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile engellilerin yayın hizmetlerine ve yeni teknolojilere erişimini kolaylaştırmak amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını teşvik etmek hususu Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkileri kapsamında belirlenmiştir (m.37). Üst Kurul tarafından bu çerçevede gerçekleştirilen *Özrümlülerin Televizyon İzleme/Dinleme Eğilimleri Araştırması* ile yayın kuruluşlarının engellilerin sorunlarına ilişkin bilgilendirici ve yönlendirici yayınlar yapmadığı, engellilerin engelli hakları ve hizmetler konusunda eğitici, bilgilendirici yayınlar yapılmasını istediği, yayınların erişilebilirliğinin sağlanması gerekliliği sonuçları ortaya çıkmıştır. Kurul söz konusu araştırma sonucunda başta devlet televizyonu olmak üzere tüm yayın kuruluşlarına, reytingi yüksek dizilerin alt yazılı olarak yayınlanması, televizyon kanallarının haftada bir gün işitme engelliler için haber bülteni yayınlamaları, görme engelli ebeveynler için Akıllı İşaretler Uyarı Sisteminin sesli hale getirilmesi ve engellilerin sorunlarına hak temelli çözümleri gündeme getiren programların yayınlanması gibi önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca Üst Kurulca kurulan bir komisyon tarafından hazırlanan işitme ve görme engellilerin görsel-işitsel medyaya erişimini sağlamak ve kolaylaştırmak amacıyla "Engellilerin Yayın Hizmetlerine

Erişimi” başlıklı taslak bir mevzuat düzenlemesi hazırlanmıştır. Bu taslak düzenleme uyarınca devlet televizyonu da dahil olmak üzere tüm yayıncı kuruluşlarının sinema ve televizyon için yapılmış filmler, diziler ile haber programlarının erişilebilirliğinin kısa ve orta vadede artırılması ve yayıncı kuruluşların erişilebilirlik düzeylerini Üst Kurula bildirmesi öngörülmüştür.

Madde 22: Özel Hayata Saygı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) taraf olan Türkiye’de, Sözleşme’nin 8. maddesi gereği *özel hayatın ve aile hayatının gizliliği* anayasal düzeyde güvence altındadır. Ayrıca 2010 yılında Anayasa’da yapılan değişikliklerle birlikte, herkesin kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahip olduğu da anayasal güvence altına alınmıştır (m.20). Söz konusu güvence; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenme hakkını da kapsamaktadır. Bu çerçevede kişisel verilerin ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızası ile işlenebileceği hüküm altına alınmıştır.

5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*’nun ilgili maddeleri ile kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi, üçüncü kişilere verilmesi ve yayılması fiilleri suç sayılmış, bu fiiller için kanunda müeyyide öngörülmüştür (m.135 ve devamı maddeler).

Ayrıca, sağlık hizmetleri alanında düzenlenmiş olan *Hasta Hakları Yönetmeliği* ile sağlık hizmetinin verilmesi sebebiyle edinilen bilgilerin kanun ile müsaade edilen haller dışında hiçbir şekilde açıklanamayacağı hükme bağlanmıştır. Bunun yanında, kişinin rızasına dayansa bile, kişilik haklarından bütünüyle vazgeçilmesi, bu hakların başkalarına devri veya aşırı şekilde sınırlandırılması neticesini doğuran hallerde dahi bilgiyi açıklayanın hukuki sorumluluğu ortadan kalkmamaktadır. Araştırma ve eğitim amacı ile yapılan faaliyetlerde de hastanın kimlik bilgileri mevzuat gereği rızası olmaksızın açıklanamamaktadır (m.23).

Özel hayata saygı ve mahremiyetin korunması amaçlarıyla, engellilere bakım hizmeti veren resmi ve özel bakım merkezlerinde engellilerin özel kullanım alanlarında kamera sistemi kurulmasına izin verilmemektedir.

Türkiye’de kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak taraf olunan uluslararası sözleşmelere uyumlu bir çerçeve Kanun hazırlıkları halen devam etmektedir.

Madde 23: Hane ve Aile Hayatına Saygı

Türk vatandaşlarının evlenme ehliyetine ilişkin hükümler, *Türk Medeni Kanunu*’n *Evlenme Ehliyeti ve Engelleri* başlığında düzenlenmiştir. *Ayirt etme gücü* bu başlık altında evlenme ehliyetinin koşullarından biri olarak düzenlenmekte olup, kanunda *Ayirt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez* hükmü yer almaktadır (m.125). Ayrıca Medeni Kanun’da *evlenme engelleri* bölümünde yer alan akıl hastalığı, *Akil hastaları, evlenmelerinde tıbbi sakınca bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler* hükmü ile evlenmeye engel teşkil eden durumlardan biri olarak sayılmıştır (m.133). Engellilerin evlenmeleri açısından ayirt etme gücü olmayanlar dışında herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır (Ayirt etme gücüne ilişkin detaylı bilgi için Bkz. m.12).

5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu* kapsamında bir erkek veya kadını, isteği dışında kısırlaştırılan kimse, üç yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır (m.101). Bu hüküm engelli kız çocukları ve kadınlar için de geçerli olup, ayrıca özel bir tedbir bulunmamaktadır.

Türk Medeni Kanunu'nda engellilerin evlat edinilmesi *Erginlerin ve kısıtluların evlât edinilmesi* başlığı altında düzenlenmiştir (m.313). Bu maddeye göre; evlât edinenin altsoyunun açık muvafakatiyle, bedensel veya zihinsel engel sebebiyle sürekli olarak yardıma muhtaç ve evlât edinen tarafından en az beş yıldan beri bakılıp gözetilmekte olan kişi evlât edinilebilmektedir.

2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu* ile *Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik* uyarınca, *Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri* aracılığıyla engellilerin ailelerine engellilik konusunda aile danışmanlığı hizmeti verilmektedir. Bu hizmet; engelli ve ailesini engelli hakları konusunda bilgilendirmek ve aile içi iletişimi güçlendirmek amacıyla, engelli ve ailesine yönelik hizmetlerin tümünü kapsamaktadır. Aile danışmanlığı hizmetinin, merkezde görevli mesleki personel tarafından, gerektiğinde diğer kamu ve özel kuruluşlardan da destek alarak, meslekler arası koordinasyon ile yürütülmesi esastır. Bu hizmetler ayrıca, aileye yönelik psikolojik destek hizmetleri, rehabilitasyon programlarına ailenin katılımına yönelik hizmetleri ve aileye yönelik sosyal danışmanlık hizmetlerini de içermektedir (m.36).

Türkiye'de çocuklarını yetiştirme konusunda desteğe ihtiyacı olan engelli ebeveynler ile engelli çocuğa sahip ebeveynlere sosyoekonomik destek sağlanmakta, çocuğun giderlerinin karşılanması için koruyucu ailelere yapılan ödeme miktarı engelli çocuk için %50 artırımlı uygulanmaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun'a dayalı olarak devlet memurlarının, hayatını başkasının yardım veya bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede engelli olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen eşi, çocukları ile kardeşlerinin, memuriyet mahalli dışında resmi veya özel eğitim ve öğretim kuruluşlarında eğitim ve öğretim yapılabileceğinin özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından belgelendirilmesi hâlinde, ilgilinin talebi üzerine eğitim ve öğretim kuruluşlarının bulunduğu il veya ilçe sınırları dahilinde durumuna uygun bir kadroya naklen ataması yapılmaktadır (Ek m.39).

Türkiye'de engelli çocuğun mümkün olduğunca çekirdek ailesinin ve/veya aile üyelerinin yanında bakılmasını teşvik etmek amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından ağır engelli çocuğa evinde bakan yakınına aylık net bir asgari ücret tutarında *evde bakım desteği* verilmektedir.

Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik'te; engellilerin ailesinin yanında evde bakımına öncelik verilmesi esas olmakla birlikte, ailesi olmayan veya ailesi yanında bakımı sağlanamayan engellilerin merkezlerde bakım ve rehabilitasyonun sağlanması da alternatif hizmet modeli olarak benimsenmektedir (Bu modeller hakkında detaylı bilgi için bakınız m.19).

Bakım altındaki engelli bireylerin toplum içinde yaşamalarını sağlamayı amaçlayan *Umut Evleri* uygulamasında, sadece engelli bireylere yönelik hizmet verilmekte iken, ailenin bütünlüğünün korunması ilkesi çerçevesinde, istisnai durumlarla sınırlı olmak üzere, hangisinin engelli olduğuna bakılmaksızın ebeveyn ya da çocuğun bir arada yaşayabileceği evler de açılmıştır.

Ayrıca, eğitim, istihdam ve sosyal yardım gibi alanlarda sağlanan destekler ve engelli kişilerin haklarına ilişkin gerçekleştirilen farkındalık çalışmaları ile engelli kişilerin saklanması, terk edilmesi, ihmal edilmesi ya da ayrı tutulmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Madde 24: Eğitim

Türkiye’de eğitim sistemi, *hiç kimsenin eğitim ve öğrenme hakkından yoksun bırakılmayacağını ve ilköğretimin kız ve erkek tüm yurttaşlara zorunlu ve ücretsiz olarak devlet okullarında sağlanmasını* öngören Anayasa’nın 42. maddesini temel almaktadır. Türkiye’nin eğitim politikalarının temelinde; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep ayrımı olmaksızın tüm yurttaşların eğitim hakkından eşit hak ve fırsatlar ortamında, çağdaş bilim ve eğitimin gereklerine uygun biçimde yararlanmalarının sağlanması yatmaktadır.

1997 yılında çıkarılan 573 sayılı *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* ile özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için erken çocukluk döneminden başlayarak, okul öncesi eğitim zorunlu hale gelmiş, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaygın eğitime ilişkin ilkeler belirlenmiş ve engelli çocuklar için olması gereken eğitim ortamları çağdaş eğitim anlayışıyla düzenlenmiştir. Ayrıca 222 sayılı *İlköğretim ve Eğitim Kanunu*’na göre, her öğrenci velisi veya vasisi çocuğunun zorunlu ilköğretim kurumuna düzenli devamını sağlamakla yükümlüdür (m.52).

Tüm çocuklara eşit eğitim fırsatı sunmakla yükümlü olan *Milli Eğitim Bakanlığı*, eğitim sistemi içinde, engelli çocukların eğitim haklarını kullanmalarını da sağlamaktadır. 1739 sayılı *Milli Eğitim Temel Kanunu* ile eğitimde fırsat eşitliği yaratmak üzere, özel eğitim ihtiyacı olan bireyleri yetiştirmek için özel tedbirlerin alınması öngörülmüştür (m.8).

Engelliler açısından eğitim hakkının hiçbir gerekçeyle engellenemeyeceği ve engellilere özel durumları ve farklılıkları gözetilerek öncelikli olarak bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim olanağı sağlanacağı *Engelliler Hakkında Kanun*’da açıkça vurgulanmıştır (m.15). Ayrıca 2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu*’na 2011 yılında yapılan ekleme ile birlikte, engellilere sunulan hizmetlerin esasları kapsamında, doğumdan başlayarak okul öncesi, okul çağı ve yetişkinleri kapsayacak biçimde tüm engellilere eğitimde fırsat eşitliği sağlanması ilkesi getirilmiştir. Bununla birlikte 573 Sayılı *Kanun Hükmünde Kararname* (m.4) ve *Engelliler Hakkında Kanun* (m.16) ile ailelere çocuklarının eğitiminin her aşamasına katılabilme olanağı tanınmıştır.

2012 yılında yayımlanan 6287 sayılı *İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*’un yürürlüğe girmesiyle birlikte zorunlu eğitimin süresi 12 yıla çıkarılmış ve 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim doğrultusunda mevcut özel eğitim okul ve kurumlarının isimlerinde ve yapısında değişiklikler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede, *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*’nde yapılan değişikliklerle özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitimine ilişkin sağlanan haklar korunmuş ve bu hakların kullanımına yönelik yeni hükümler getirilmiştir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitsel tanınması ve değerlendirmesinin bireylerin özelliklerine uygun ölçme araçları ile yapılacağı belirtilmektedir. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencinin hangi tür okullara yönlendirileceğine ve alacağı destek eğitime karar verilmesinin yanı sıra *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)* hazırlanacağı da söz konusu Yönetmelikte düzenlenmiştir. Yerleştirme ve eğitim sürecinde

ailenin ve gerektiğinde bireyin görüşü de alınmaktadır (m.8). Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin yönlendirme, yerleştirme ve izlemelerine ilişkin iş ve işlemler okul rehberlik servisleri ile rehberlik ve araştırma merkezlerince yapılmaktadır (m.11,12,13,22). Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri mevcut *Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği* çerçevesinde sunulmaktadır.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireyler; normal gelişim gösteren akranlarıyla *kaynaştırma/bütünleştirme* yoluyla aynı sınıflarda, özel eğitim sınıflarında, engel türlerine göre açılan özel eğitim okullarında, gerçek ve tüzel kişilerce açılmış olan özel özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulan eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Erken çocukluk dönemini de kapsayan bu eğitim hizmetleri okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademeleri ile birlikte yaygın eğitim kademesinde de sürdürülmektedir.

Bu kapsamda özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için açılan okul/kurum türleri aşağıda sıralanmıştır:

1. 0-36 ay arasındaki çocuklar için erken çocukluk eğitim merkezleri
2. 37-66 ay arasındaki çocuklar özel eğitim anaokullarında, 48-66 ay arasındaki çocuklar okul ve kurumlar bünyesinde açılan Özel Eğitim Anasınıfları,
3. Görme, işitme, ortopedik veya hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler için açılan ilkokul ve ortaokullar,
4. Orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmi olan bireyler I. ve II. kademe eğitimlerini özel eğitim uygulama merkezleri,
5. İlköğretimlerini tamamlayan, genel ve mesleki ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan ve 23 yaşından gün almamış hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar ile görme engelli bireyler özel eğitim mesleki eğitim merkezleri (okulları),
6. Genel ve mesleki ortaöğretim eğitim programlarından yararlanamayacak durumda ve 23 yaşından gün almamış olan orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmi olan bireyler özel eğitim iş uygulama merkezleri (okulları),
7. İşitme engelli bireyler ile ortopedik engelli bireyler özel eğitim meslek liseleri

Ayrıca korunmaya muhtaç özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitimleri ise 2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu* kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı ile sosyal hizmet kurumları tarafından birlikte planlanmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı *Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü* verilerine göre; özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları Ek 3'teki 3 nolu tabloda yer almaktadır.

Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamalarından yararlanan özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitim kademeleri ve cinsiyetlerine göre dağılımları Ek 3'teki 4, 5 ve 6 nolu tablolarda yer almaktadır.

Türkiye'de 2002 yılında 588 olan özel eğitim okul ve kurumlarının sayısı 2010 yılında 911'e ulaşmıştır. Resmi özel eğitim kurumlarından yararlanan öğrenci sayısı 2001-2002 eğitim öğretim yılında 17.373 iken, 2010-2011 döneminde 41.170'e çıkmıştır.

Resmi ve özel sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören ve/veya süreğen hastalığı olan okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitimi, zel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği erevesinde, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı veya niversiteler arasında imzalanan protokol kapsamında açılan 53 hastane sınıfında sağlanmaktadır.

Özel eğitim ihtiyacı olan okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklardan sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından doğrudan yararlanamayanlar için verilen evde eğitim hizmeti, 30/3/2012 tarihli 6287 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte lise kademesinde de verilmeye başlanmıştır. 2007-2008 eğitim ve ğretim yılında evde eğitimden 176 ğrenci yararlanırken, bu sayı 2010-2011 eğitim ve ğretim yılında 1582'ye çıkmıştır.

573 sayılı zel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile özel eğitim ihtiyacı olan bireylere, her tür ve kademedeki eğitim ortamlarında devam ettiği eğitim programlarının amaçlarını gerçekleştirmek üzere özel eğitim desteği verilmesi ve bu amaçla bireysel ve grupla eğitim imkânları sağlanması öngörülmüştür.

Engelliler için sağlık kurulu raporu ile asgari %20 engelli olduğu tespit edilen ve özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından da eğitsel değerlendirme ve tanılmaları yapılarak özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitimini almaları uygun görülen engellilerin eğitim giderleri her yıl belirlenen oranda Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır (3797 sayılı Kanun, Ek m.3). Bu çerçevede, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bir engelli öğrenciye ayda en az 8 seans bireysel ve 4 seans grup eğitimi verilmektedir. Devlet zel merkezlere özel eğitim desteği olarak 2010 yılında her bir bireyin bireysel eğitimi için 335.088 TL, grup eğitimi için ise 96,912 TL olmak üzere aylık toplam 432 TL ödemiştir.

Özel ğretim Kurumları Genel Müdürlüğü verilerine göre; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören öğrencilerin ve bu öğrencilere ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımını Ek 3'teki 7 nolu tabloda yer almaktadır.

Zorunlu ğrenim ağı dışında kalan engelliler için Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı *zel Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü* ile *Hayat Boyu ğrenme Genel Müdürlüğü* tarafından ortak çalışmalar yürütmektedir. Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin talep ettikleri kurslar *Halk Eğitim Merkezleri* bünyesinde açılmaktadır. Ayrıca, ğrenim ağı dışında kalan ve okuma yazma bilmeyen görme ve işitme engeli olan yetişkin engelli bireyler için her yıl Temmuz-Ağustos aylarında yatılı okuma-yazma kursları düzenlenmektedir. 2003-2010 yılları arasında 509 engelli bu kurslara katılmıştır.

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitime erişimlerinin arttırılması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmi özel eğitim kurumlarına devam eden öğrenciler için okullara ücretsiz erişimin sağlanması, öğle yemeklerinin ücretsiz verilmesi ve ders kitapları ile ihtiyaç duyulan bazı araç ve gereçlerin ücretsiz olarak verilmesi gibi destekleyici uygulamalar bulunmaktadır.

Bu kapsamda, görme engelli öğretmenler için Braille alfabesi ile ilköğretim kademesinde 20 çeşit kılavuz kitap, ortaöğretim kademesinde 16 çeşit ders kitabı basılmış ve ücretsiz dağıtımı yapılmıştır. Görme engelli öğrenciler için her yıl Braille kabartma yazı ile basılmakta olan ders kitapları ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Görme engelli bireylerin Braille alfabesi ile

okuma yazma öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla öğretmenlere yönelik hazırlanan Görme Engelliler Okuma Yazma Kılavuzu'nun ilgili birimlere basımı ve dağıtımı yapılacaktır.

İşitme engelli öğrenciler ve onlara ders veren öğretmenlere yönelik kitaplar da 2010-2011 eğitim-öğretim yılı itibariyle basılmaya ve ücretsiz dağıtılmaya başlanmıştır. İşitme engelliler ilköğretim okullarında, özel eğitim sınıfları veya kaynaştırma yoluyla eğitim alan işitme engelli öğrenciler için 2012–2013 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere 3.680 adet, 2013-2014 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere 2748 adet Türkçe, matematik, okuma-yazma alanında yardımcı ders kitabının basımı ve ücretsiz dağıtımı yapılmıştır.

Mesleki eğitim merkezleri ile özel eğitim uygulama merkezlerine devam eden zihinsel engelli öğrenciler için hazırlanan ders kitapları da 2008-2009 itibaren basılmaya ve ücretsiz dağıtılmaya başlanmıştır.

2008-2009 eğitim-öğretim yılında ilk defa, özel eğitim uygulama merkezlerinde öğrenimlerini sürdüren zihinsel engelli öğrenciler için 7 alanda 7 kitap, mesleki eğitim merkezlerinde öğrenimlerini sürdüren zihinsel engelli öğrenciler için ise 4 alanda 5 kitap olmak üzere toplam 12 adet eğitim materyali hazırlanmıştır. Söz konusu eğitim materyalleri *Ücretsiz Ders Kitap Dağıtım Projesi* kapsamında 60.000 adet basılarak öğrencilere dağıtımı yapılmıştır. 2012-2013 eğitim öğretim yılında ise Proje kapsamında özel eğitim uygulama merkezlerinde ve özel eğitim sınıflarında öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 7 alanda 12 ders kitabından 246.000 adet, özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 4 alanda 6 kitaptan 45.000 adet ders kitabı basılarak öğrencilere dağıtılmıştır. Özel eğitim uygulama merkezlerinde ve özel eğitim sınıflarında öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 2013–2014 eğitim öğretim yılı için 7 alanda 12 ders kitabından 223.452 adet, özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 6 alanda 10 kitaptan 70.090 adet ders kitabı basılarak öğrencilere ücretsiz ders kitabı dağıtımı kapsamında dağıtılmıştır.

2012-2013 eğitim öğretim yılında toplam 186.772 öğrenci özel eğitim ve kaynaştırma sınıflarında eğitim uygulamalarına devam etmektedir. Ayrıca kaynaştırma eğitimi uygulamalarındaki sorunları en aza indirmek, uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek ve öğretmen, yönetici ve ailelerin sorularına cevap verilmesi amacıyla hazırlanan “Okullarımızda Neden, Niçin, Nasıl Kaynaştırma Yönetici – Öğretmen – Aile Kılavuzu”nun dağıtımı yapılmıştır. Söz konusu kılavuz Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinde yayınlanmıştır.

Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlere rehberlik etmesi amacıyla hazırlanan “Okul Öncesi Eğitimde Özel Eğitim ve Kaynaştırma Kılavuzu” Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinde yayınlanmaktadır.

Fatih Projesi kapsamında, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmeleri için eğitim teknolojilerinin kullanılması da amaçlanmaktadır (Bkz. m.21).

2004 yılında başlatılan *Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Öğrencilerin Okullara Erişiminin Ücretsiz Sağlanması Projesi* ile özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına devamı teşvik edilmektedir. Proje 2004- 2005 eğitim-öğretim yılının 2. döneminde zihinsel engelli öğrenciler ve otistik öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması ile sınırlı olarak başlatılmış, 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren ise özel eğitime gereksinimi olan görme, işitme

ve ortopedik engelli öğrenciler ile özel eğitim sınıflarına devam eden öğrencileri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. 2004-2005 eğitim-öğretim yılından 2012-2013 dönemine kadar toplam 251.790 öğrencinin ücretsiz olarak taşınması sağlanmıştır. Bu proje ile okula devam oranında %90 artış sağlanmıştır. Taşınalı eğitim hizmetinden yararlanan öğrencilerin yıllara göre dağılımı Ek 3'teki 8 nolu tabloda yer almaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, okulların engelliler için ulaşılabilirliğinin sağlanması amacıyla 1992, 2000 ve 2009 yıllarında Türk Standartları Enstitüsü'nün konuyla ilgili standartlarını temel alan genelgeler yayınlamıştır. 1998 yılından bu yana yapılan tüm okullarda ve onaylanan tüm okul projelerinde, ilgili mevzuat gereği okul girişleri, okul bahçesi ve bina içi, engelli öğrencilerin erişilebilirliğini ve hareketini kolaylaştıracak şekilde engellerden arındırılmış ve birden fazla katlı eğitim yapılarında standartlara uygun engelli asansörü yapılmaya başlanmıştır. Mevcut okul binalarında erişilebilirliğin sağlanması amacıyla önceden yapılan okul binalarının zemin katlarında, imkanlar ölçüsünde, fiziksel engelli öğrenciler için uygun eğitim ortamı hazırlanmasının hedeflenmesi ve gerçekleştirilmesi gerektiği taşra teşkilatlarına bildirilmektedir.

Ortaöğretim ve yükseköğrenime geçiş için yapılan sınavlarda engellilerin ulaşılabilirliğinin sağlanması amacıyla ihtiyaçlar bazında farklılaşan tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrenciler ile özel eğitim okul/kurumlarında ilköğretim, genel eğitim, mesleki ve teknik eğitim programlarını takip edenler istedikleri takdirde merkezi sistemle yapılacak genel veya il düzeyinde düzenlenen sınavlara katılabilmektedir. Bu sınavlarda öğrencinin engel durumuna göre tek kişilik salonda sınava alınma, okuyucu ve kodlayıcı desteği, ek süre verilmesi ve bazı sorular için eş değer soru hazırlanması gibi düzenlemelere yer verilmektedir. *Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı*'nce 2012 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Kılavuzu görme ve işitme engelli adaylar için sesli ve görüntülü olarak hazırlanmıştır. Kılavuz, uzmanlar tarafından, görme engelli adaylar için sesli, işitme engelli adaylar için işaret dilinde video görüntüsü olarak hazırlanmıştır. Ayrıca görmeyen öğrenciler için adayın tercihinine göre sesli formatta soru kitapçığı ile kodlayıcı ya da okuyucu ile kodlayıcı sağlanmakta, ayrıca ek süre verilmekte ve sınavda görsel içerikli sorular yerine farklı formatlarda sorulara yer verilmektedir. Yükseköğrenime Geçiş Sınavı ile engelli öğrencilere öğrenim görmek istedikleri program hakkında danışmanlık yapmak ve gerekli tedbirleri almak üzere Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi bünyesinde *Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi* hizmet vermektedir. Bunlara ek olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın internet sayfası ve bilişim sistemi engelliler için erişilebilir formattadır.

Engelliler Hakkında Kanun'da engelli üniversite öğrencilerinin eğitim haklarını kullanabilmeleri için *Yüksek Öğretim Kurulu* bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim araştırma ve barınma ortamlarının sağlanması konusunda çalışmalar yapmak üzere üniversitelerde *Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri* kurulması öngörülmüştür (m.15).

Üniversite öğrencisi engelli öğrencilere Devlet yurtlarında kalmada ve karşılıksız devlet burslarından yararlanmada da öncelik tanınmaktadır. Ancak, karşılıksız Devlet bursları başarı durumuna bağlı olarak devam ettiği için, engelli öğrencilerin başarı durumu da her öğretim yılı sonunda değerlendirilmekte, buna göre bursun devam edip etmeyeceğine karar verilmektedir. Başarısız olunması durumunda ise öğrencilere karşılıklı olan öğrenim kredisi verilmektedir.

Bunun yanında üniversite öğrencileri için yeni inşa edilen yurtlarda engellilerin erişebilirliği sağlanmaktadır. Eski yurtlarda ise engellilerin ulaşılabilirliğini sağlamak üzere ek düzenlemeler yapılmaktadır. Söz konusu uygulamalar sayesinde 2008 yılında resmi yurtlarda kalan toplam 166 engelli üniversite öğrencisi bulunmaktayken, 2011 yılında bu rakam 246'ya yükselmiştir.

Türkiye'de 1983 yılından itibaren eğitim fakültelerinin lisans düzeyinde öğrenim veren bölümlerinde özel eğitim alanına yönelik öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır. Zihin, görme, işitme yetersizliği olan bireylere doğrudan eğitim hizmeti verebilen özel eğitim öğretmenleri eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümleri tarafından yetiştirilmektedir. Bu öğretmenler zihin, görme ve işitme yetersizliği olan çocukların eğitim gereksinimlerinin belirlenmesinde, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesinde, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde doğrudan sorumlu olan uzman öğretmenlerdir. Türkiye'de özel eğitim öğretmeni yetiştiren 11 üniversite bulunmaktadır.

Türkiye'de işitme engellilerin gerek eğitim hakkından gerekse diğer kamusal hizmetlerden etkin bir şekilde yararlanmalarının sağlanması için ulusal işaret dilinin mevzuatta tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede, Engelliler Hakkında Kanunla, işitme engellilerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla, *Türk Dil Kurumu* tarafından *Türk işaret dili sistemi* oluşturulması öngörülmüştür (m.15).

Bu kapsamda, Türk İşaret Dili Sisteminin oluşturulması, uygulanması ve İşaret Dili öğreticileri ile tercümanlarının yetiştirilmesi için 2006 yılında *Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik* çıkarılmıştır. Yönetmelikle birlikte *Türk Dil Kurumu*'nun (TDK) başkanlığında ilgili kurumların katılımı ile *Ulusal İşaret Dili* oluşturulmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Türk işaret dilinin dil bilgisi ve sözlüğünün hazırlanması için 18 Ocak 2011 tarihinde ilgili Yönetmelikte yapılan değişiklikle Türk Dil Kurumu bünyesinde *Türk İşaret Dili Bilim ve Onay Kurulu (TİDBO)* kurulmuştur. Türk İşaret Dili Sisteminin oluşturulmasına yönelik olarak Türk İşaret Dili parmak alfabesi belirlenmiştir. Ayrıca Türk Dil Kurumu web sayfasında yer alan Güncel Türkçe Sözlük'teki bütün sözcükler parmak alfabesi ile oluşturulmuştur. Güncel Türkçe Sözlüğün seslendirilmiş biçimi olan Sesli Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu'nun web sayfasında yer almakta, ayrıca, Türkçe sözlüğün kabartma harflerle oluşturulması çalışmaları Türk Dil Kurumu tarafından yürütülmektedir.

Türkiye'de işitme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin işaret dilinde kullandığı sembollerdeki farklılığı sınırlandırarak ortak bir kullanımı sağlamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından *Türk İşaret Dili Sözlüğü* hazırlanmıştır. Sözlüğün 5.000 adet basımı yapılarak, gelen görüş ve öneriler doğrultusunda revize edilmesi amacıyla, ilgili okul kurumlara gönderilmiştir. Ayrıca hazırlanan sözlük kapsamında işaret dili kullanımına yönelik 81 kişiye eğitici eğitimi verilmiştir. İlgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alındıktan sonra gerekli düzeltmeler yapılarak kullanım ülke geneline yaygınlaştırılacaktır. Türk İşaret Dili dil bilgisinin hazırlanması çalışmaları ise devam etmektedir.

İşitme engelli bireylere gerekli hallerde tercümanlık yapmak üzere illerde işaret dili bilen personelin yetiştirilmesi, eğitimi, çalıştırılması, yetki ve görevleri ile çalışma usul ve esasları 2006 yılında yayımlanan *İşaret Dili Tercümanlığı Hizmeti Verecek Personelin Yetiştirilmesi İle Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik* ile belirlenmiştir. Söz konusu Yönetmelik çerçevesinde, işitme engellilerin kamu hizmetlerinden diğer vatandaşlarla eşit koşullarda

yararlanmalarını teşvik etmek üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından illerde en az bir işaret dili tercümanı görevlendirilmesi öngörülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2011 yılı itibariyle uygulamaya konulan ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen *Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi*, Milli Eğitim Bakanlığı *Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü* koordinesinde 2013 Haziran ayında tamamlanmıştır. Projenin amacı, dezavantajlı grup içinde yer alan engelli bireylerin öğrenme ortamlarını ve olanaklarını artırarak kaynaştırma yoluyla eğitime erişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Bu kapsamda eğitici eğitimleri ile pilot okullarda öğretmen, yönetici, personel ve aile eğitimleri verilmiştir. Ayrıca, “Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuzu”, Mesleki ve Teknik Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları” ve Engelsiz Okul Modeli Standartları ve Performans Göstergeleri Yol Haritası” kitapları hazırlanarak dağıtımı yapılmıştır. Kılavuzlar Milli Eğitim Bakanlığı resmi internet sayfasında yayınlanmaktadır. Proje kapsamındaki pilot illerde bütünleştirme eğitimi ile ilgili politika tavsiyeleri ve toplum bilincinin artırılması için strateji ve eylem planları geliştirilmesi çalışmaları yapılmıştır.

Madde 25: Sağlık

1219 sayılı *Kanun*'a göre; engelli veya engelli olmayan her bireyin, sağlık hizmeti almak için yaptığı her başvurusunda, kendisi ve/veya vasi/velisinden muayene ve tıbbi müdahale öncesi aydınlatılmış onamı alınmaktadır. Ayrıca, *Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ* ile acil tedavi için başvuran bireylere sosyal güvence ve kimlik belgesi sorulmaksızın acil sağlık hizmeti verilmektedir. Söz konusu Tebliğ gereği, sağlık hizmet sunumunda bireyin zihinsel ve ruhsal durumu imkân veriyorsa kendisinden, zihinsel ve ruhsal durumu imkân vermiyorsa birinci derece yakını/vasisinden aydınlatılmış onam alınmaktadır.

2003 yılında *Sağlıkta Dönüşüm Programı* kapsamında *aile hekimliği* sistemine geçilmiş ve sonrasında *genel sağlık güvence sistemi* oluşturulmuştur. Aile hekimliği uygulamasıyla birlikte, her kişinin bir aile hekimi olması ve kişiye yönelik koruyucu, teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin herhangi bir ayrımcılık gözetilmeksizin sunulması sağlanmıştır. Ayrıca sağlık hizmetine ulaşımın zor olduğu yerler için gezici sağlık hizmeti, cezaevi, çocuk ıslahevi ve huzurevi gibi özellik arz eden toplu yaşam alanları için ise yerinde sağlık hizmeti sunularak birinci basamak sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik artırılmıştır.

Ayrıca, sağlık hizmetine ihtiyacı olan yatağa bağımlı hastaların, terminal dönem palyatif bakım hastalarının ve ileri derecede kas hastalığı veya KOAH vb. solunum sistemi hastalıkları olan bireylerin muayene, tetkik, tahlil, tedavi, tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının evinde ve aile ortamında sağlanması, bu kişilere ve aile bireyelerine sosyal ve psikolojik destek hizmetlerinin bir bütün olarak birlikte verilmesi için *evde sağlık hizmeti* tanımı yapılmış ve bu hizmetin basamaklar arası koordinasyon ile verilmesi sağlanmıştır. Türkiye genelinde uygulanan evde sağlık hizmetinden 220.722 hasta faydalanmaktadır.

Hasta Taşıma Hizmeti hakkında 2010/20 sayılı Genelge ile uzman tabip tarafından belirlenen tedavi planı kapsamında belirli aralıklarla, ayakta günü birlik tedavi uygulanması gereken kişilerin ev ile ilgili sağlık kurumu arasındaki nakilleri engellilere uygun hasta nakil araçları ile sağlanmaktadır.

Engelli kişiler fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetine ihtiyaç duyduklarında; bu hizmetten hastanelerin fizik tedavi ve rehabilitasyon birimlerinde, fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinde ya da özel fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinde yararlanabilmektedir. Söz konusu hizmetin bedeli *Sosyal Güvenlik Kurumu* tarafından yayınlanan *Sağlık Uygulama Tebliği* kapsamında ödenmektedir.

Erken tanı ve önleme programları

Engelliliğin erken teşhisi ve engele mümkün olan en erken aşamada müdahale edilmesi kapsamında, Sağlık Bakanlığı'nca ücretsiz aşı programlarının kapsamının genişletilmesi, çocuklara yönelik tarama ve önleme programlarının geliştirilmesi, ücretsiz demir takviyesi sağlanması, çocukların anne sütü ile beslenmesinin teşviki, bebek dostu hastane programları ve özellikle yenidoğanlara yönelik programların sayısının artırılması gibi tedbirler alınmıştır.

Türkiye'de Mayıs 2004'den itibaren bebeklere ve Kasım 2005'den itibaren gebelere ve yeni doğum yapmış annelere ücretsiz demir takviyesi sağlanmaktadır. Ayrıca Mayıs 2005'den itibaren bebeklere ücretsiz D Vitamini desteği sağlanmaktadır. Diğer yandan, tarama programları da daha kapsamlı hale getirilmiş olup, 1993 tarihinden itibaren fenilketonüri taraması, 2001 yılından itibaren yenidoğan işitme taraması, 2002 tarihinden itibaren hemoglobinopati taraması ve 2006 yılı sonundan itibaren hipotiroidi taraması yapılmaktadır.

Sağlık Bakanlığı gebelikte anne ölümlerini önlemek amacıyla *Doğum Öncesi Bakım Programı* uygulamaktadır. Ayrıca, 2003 yılında başlatılan ve halen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı *Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü* tarafından yürütülen *Koşullu Nakit Transferi Programı* kapsamında, kadınlara gebeliklerini sağlık merkezlerinde takip ettirmeleri halinde gebeliğin ikinci ayından itibaren ve doğumdan sonraki iki ayda aylık 20 TL, doğumun hastanede yapılması halinde ise 60 TL ödenmektedir. 2005-2009 yılları arasında programdan 49.626 kadın yararlanmış olup, ödenen toplam yardım miktarı 3.67 milyon TL'dir.

Ayrıca engelli bebek ve çocuklar da dahil olmak üzere tüm yeni doğan bebeklerin ve küçük çocukların gelişimleri aile hekimleri ve/veya hastaneler tarafından düzenli olarak takip edilmekte ve engelli bebek ve çocukların durumlarına yönelik olarak ailelere rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun'la birlikte 3359 sayılı *Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu*'nun 3. Maddesine 1997 yılında eklenen (I) bendi; "Engelli çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılır. Yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınır" şeklindedir. Bu çerçevede, Sağlık Bakanlığı *Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü* tarafından; annede olabilecek hastalıkların saptanması ve tedavisi ile annenin genel sağlık düzeyini yükseltmeye, gebeliğe bağlı olarak ortaya çıkabilecek olumsuz durumların tanı ve tedavisini zamanında sağlamaya, doğum öncesi dönemde anneyi gebelik, genel hijyen kuralları, doğuma hazırlık ve bebek bakımı konularında bilgilendirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar halen, 2011 yılında 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde Sağlık Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması sonrasında kurulan Türkiye Halk Sağlığı Kurumu tarafından yürütülmektedir. Ayrıca, herhangi bir kalıtsal hastalık riski taşıyan kişilerin taranması amacı ile hazırlanan *Genetik Hastalıklar Tanı Merkezi Yönetmeliği* de 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Engelliler Hakkında Kanun'un Geçici 2 ve 3. maddelerinde kamu kurum ve kuruluşlarının engelliler için erişilebilir hale getirilmesi bağlamında, hastanelerin engellilerin erişebilmesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenmesi konusunda da çalışmalar yürütülmektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı Genelgesi'nde ise sağlık kuruluşlarının iç ve dış mekânlarının mimari ve çevresel düzenlemelerinin engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi hükme bağlanmıştır. Genelge ayrıca, engelliler için hastanedeki işlemlerini takip edecek refakatçi personel sağlanması, uygun otopark sağlanması, işaret dili tercümanı bulundurulması, engellilerin diğer sağlık kuruluşlarına transferlerinin kolaylaştırılması ve sağlık personelinin sürekli eğitime tabi tutulması tedbirlerini de içermektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 2010/73-80 sayılı Genelgesi'nde de, engellilerin poliklinik hizmetlerinden öncelikli olarak yararlandırılması hükmü yer almaktadır.

Sağlık hizmeti sunulan mekânlarda engelli ve yaşlıların ulaşımını kolaylaştırıcı tedbirlere ilişkin düzenlemeler yapılması *aile sağlığı merkezlerinin asgari fiziki ve teknik şartları* arasında yer almıştır. Bu kapsamda, Mayıs 2012 tarihinde *Sağlık Kurumlarında Özürlü Bireyler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Rehberi* hazırlanmış ve bu rehber doğrultusunda, birinci basamak sağlık kuruluşlarında yapılacak düzenlemelere ilişkin çalışmaların usul ve esasları 81 il valiliğine bildirilmiştir.

Ayrıca, *Kamu Hastaneleri Birlikleri Verimlilik Değerlendirmesi Hakkında Yönerge* ile engelliler için erişilebilir sağlık kurumlarının artırılması için fiziki düzenlemelerin yapılması, hizmetin kaliteli olarak sürdürülmesi ve denetimi disiplin altına alınmıştır. Bu çerçevede, erişilebilirlik açısından tüm sağlık kurum ve kuruluşlarının durum tespiti yapılmış, 1. Basamak sağlık kuruluşlarında engelliler için yapılacak düzenlemelere dair bütçe tahminleri oluşturulmuştur. Düzenlemelerin belirlenen takvim doğrultusunda gerçekleştirilmesi için elektronik ortamda bina durum bilgilerine dair raporlamaların yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Kamu Hastaneleri Birlikleri Verimlilik Değerlendirmesi Hakkında Yönerge ile engellilere sunulan sağlık hizmetleri konusunda ilgili personelin hizmet içi eğitim programlarına alınması ve eğitimlerin sürekliliğinin sağlanması hususları da düzenlenmiştir.

16 Şubat 2011 tarihli Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi ile birlikte sağlık kurum ve kuruluşlarından hizmet alan engelli hasta ve yakınlarına yönelik hastane "Sosyal Hizmet Birim"lerinde hizmet verilmesi düzenlenmiştir. Bu birimlerde görev alan sosyal çalışmacılar tarafından engelli hasta ve ailesinin ihtiyaçları gözetilerek en uygun sosyal hizmet müdahalesi (psiko-sosyal çalışma, hizmetlere yönlendirme, danışmanlık, ev ziyareti, engellilik konusunda hasta ailesinin eğitimi vb.) planlanmakta ve uygulanmaktadır.

Engelliliğin önlenmesi ve engellilere yönelik sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde etkin bir koordinasyon ve işbirliği sağlamak amacıyla Sağlık Bakanlığı'nca hazırlanan *Engelliliğin Önlenmesi ve Engellilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Eylem Planı* taslağı ilgili kurumların görüşlerine sunulmuştur.

Madde 26: Habilitasyon ve Rehabilitasyon

Türkiye'de, tıbbi rehabilitasyon hizmetinden yararlanma öncesi, her bireyin kendisi ve/veya vasi/velisinden aydınlatılmış onamı alınmaktadır. Ayrıca, mesleki ve sosyal rehabilitasyon

hizmetlerinden yararlanmak da gönüllülük esasına dayanmakta ve bu hizmetleri sunan kurumlara başvuruyu gerektirmektedir (Bkz. m.19,25,27).

Rehabilitasyon hakkı kapsamında rehabilitasyon hizmetlerinin toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde engellilerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilmesi *Engelliler Hakkında Kanun* ile düzenlenmiştir. Kanunda, rehabilitasyonun her alanında ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesine yönelik eğitim programlarının geliştirilmesi ve bu personelin istihdamı için gerekli önlemlerin alınması ile rehabilitasyon kararının alınması, planlanması, yürütülmesi ve sonlandırılması dahil her aşamasında engelli ve ailesinin aktif ve etkili katılımının esas olduğu ifade edilmiştir (m.10). Buna ek olarak 573 sayılı *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*'de eğitsel rehabilitasyonun tanımlama, değerlendirme ve yerleştirme sürecinin her aşamasında ailenin de görüşünün alınması hükme bağlanmıştır (m.5).

5510 sayılı *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu* kapsamında; engelli kişilerden fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetine ihtiyaç duyanlar; hastanelerin fizik tedavi ve rehabilitasyon birimlerinde ve fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinde ya da özel fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinde bu hizmetten yararlanabilmektedir. Söz konusu hizmetin ve ihtiyaç duyulan yardımcı araç gereçlerin bedeli *Sosyal Güvenlik Kurumu* tarafından hazırlanan *Sağlık Uygulama Tebliği* kapsamında ödenmektedir (Bkz. m.25).

Ayrıca, engelliler için hazırlanmış habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazlar ve teknolojilerin erişilebilirliğinin sağlanması, bunlara ilişkin bilgilendirmenin sağlanması ve kullanımının teşvik edilmesi için Sosyal Güvenlik Kurumu yardımcı araç gereçlerin edinilmesi konusunda bir animasyon film hazırlamış ve dağıtımını sağlamıştır.

Engellilerin yeteneklerine göre mesleğini seçme ve bu alanda eğitim alma hakkının kısıtlanamayacağı *Engelliler Hakkında Kanun* ile ortaya konmuş, bu kapsamda engellilerin, yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte eğitilmeleri, meslek kazanmaları ve verimli kılınmaları amacıyla mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmaları esası getirilmiştir. Bu esas doğrultusunda Kanunla birlikte, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde *Milli Eğitim Bakanlığı* ve *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı* tarafından engel türlerini dikkate alan iş ve meslek analizlerinin yapılması ve bu analizler ışığında, engellilerin durumlarına uygun mesleki rehabilitasyon ve eğitim programlarının geliştirilmesi hüküm altına alınmıştır (m.12). Kanunda ayrıca, gerçek veya tüzel kişilerce açılacak olan özel mesleki rehabilitasyon merkezleri, yetenek geliştirme merkezleri ve korumalı işyerlerinin değişik tipleri ile özel işyerlerinde bireylerin bireysel gelişimleri ve yeteneklerine uygun iş veya becerilerini geliştirici tedbirler alınması öngörülmüştür.

Mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilebilmektedir. Belediyeler bu hizmetlerin sunumu sırasında gerekli gördüğü hallerde, Halk Eğitim ve Çıraklık Eğitim Merkezleri ile işbirliği yapabilmektedir. Engellinin rehabilitasyon talebinin karşılanamaması halinde engellinin hizmeti en yakın merkezden alabilmesi ve alınan hizmetin bedelinin ilgili merkeze belediye tarafından ödenebilmesi de hüküm altına alınmıştır. Bu merkezlerin açılış, denetim ve işleyişine ilişkin usul ve esasları düzenleyen *Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik* ile merkezlerde fizyoterapi, rehabilitasyon, ergoterapi, sosyal rehabilitasyon, mesleki eğitim ve mesleki rehberlik hizmetleri verilmesi de öngörülmüştür (m.13). Engellilerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonlarının sağlanmasına ilişkin olarak ayrıca, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*, *Sosyal Hizmetler Kanunu*, *Özel Eğitim Hakkında Kanun*

Hükmünde Kararname, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve son olarak Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği çeşitli hükümler içermektedir (Bkz. m.24,27).

Ailesi olmayan veya ailesi yanında bakımı sağlanamayan engellilerin rehabilitasyonu resmi ve özel bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sağlanmaktadır. Söz konusu merkezlerde; bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan her yaş ve engel grubundaki engelli kişilere, fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmeleri için rehabilitasyon hizmetleri ile birlikte yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak ve toplum içinde bağımsız olarak yaşamalarını temin etmek için de faaliyetler düzenlenmektedir. Bu çerçevede; engellilerin toplumsal yaşama uyumlarının ve katılımlarının sağlanması için bireysel gelişim ve gereksinimlerine önem verilmekte, öncelikli olarak sosyal destek hizmet modellerinden yararlanmaları sağlanmaktadır. Ayrıca, engelli bireylere günlük yaşam aktivitelerine yönelik beceriler kazandırılarak kaliteli bir yaşam sürdürmelerine yönelik çalışmalara da ağırlık verilmektedir. Bu çalışmalar yapılırken amaç engellinin kendine güvenen, üreten ve bağımsız yaşayabilen kişi haline gelebilmesi olarak belirlenmiştir (Bkz. m.19).

Sosyal rehabilitasyon hizmetleri kapsamında; engellilerin var olan yeteneklerinin ve becerilerinin korunması ve geliştirilmesi için egzersiz çalışmaları, atletizm, yüzme, basketbol, futbol gibi sportif çalışmalar, resim, müzik, halk oyunları, tiyatro, sinema, oyun ve müzik terapisi, gibi sanatsal ve kültürel etkinlikler, seramik işleri, el işi, galoş üretimi, ahşap doğrama, kafeterya işletmeciliği, tarımsal çalışmalar gibi iş uğraşı faaliyetleri ile gezi, piknik, kutlama ve eğlence gibi sosyal etkinlikler de gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar dahilinde, engellilerin, ulusal ve uluslararası yarışma ve etkinliklere katılarak, birey ve grup olarak başarmanın, değerli olmanın, üretebilir olmanın ve kişisel özgürleşmenin mutluluğunu yaşamaları ve yaşatmaları sağlanmaktadır.

Görme engellilere yönelik resmi rehabilitasyon merkezlerinde; bağımsız hareket, kabartma yazı, kişisel idare, abaküs ve sağlık eğitimlerini kapsayan temel eğitim ve bunlarla birlikte iş atölyesi, santral ve bilgisayar gibi konuları kapsayan mesleki eğitimler verilmektedir. Bu eğitimle birlikte; doğuştan veya sonradan görme gücünden tümüyle veya ileri derecede yoksun olan bireylere, başkasının yardımına ihtiyaç duymaksızın veya en az yardımla bağımsız yaşama ve hareket teknikleri öğretilmekte, yetenekleri doğrultusunda mesleki eğitim almaları sağlanmaktadır. Bu süreçte, bir meslek ve bir iş sahibi olmaları, böylece tüketici durumundan üretici durumuna gelmeleri, hayata uyumlarının kolaylaştırılması, psikolojik ve sosyal destek sağlanması amaçlanmaktadır.

Ceza infaz kurumlarında bulunan engelli hükümlü ve tutuklular açısından, oluşturulan *R tipi ceza infaz kurumu*, koşulların fiziksel engelli hükümlülerin rahat bir şekilde günlük yaşantılarını idame ettirmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca söz konusu kurumda çalışan personele yönelik olarak, engelli hükümlü ve tutuklularla çalışırken nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda bilgilendirici çalışmalar da yapılmıştır. Bunun yanında, kurumda bulunan engelli hükümlü ve tutukluların, kurum eğitim birimi tarafından sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlenerek sosyalleşmelerine katkı sağlanmakta ve okuma yazma kursları, mesleki kurslar ve eğitim öğretim çalışmaları ile eğitim ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bununla birlikte görme engelli hükümlü ve tutukluların okuma ihtiyaçlarını karşılamak üzere de çeşitli basılı yayınlar temin edilmiştir.

Madde 27: İstihdam

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Bu çerçevede Devlet; çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (m.49). Kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağı, ayrıca küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacakları da Anayasal güvence altındadır (m.50)

Ülke nüfusunun %12.29'unu engellilerin oluşturduğunun belirlendiği 2002 yılında gerçekleştirilen *Türkiye Özürlüler Araştırması* sonuçlarına göre, bu oran içinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı %91,8'dir. Araştırmada, 15 ve daha yukarı yaş grubunda yer alan engellilerin istihdam oranı %19.60, işsizlerin oranı %2.59 olmak üzere toplam işgücüne katılım oranı %22.19 olarak (istihdam edilenler ile işsizler) belirlenmiş olup, işgücüne dahil olmayan nüfusun oranı ise %77.81 olarak bulunmuştur. İşgücüne katılım oranı engelli erkeklerde %30'un üzerindeyken, engelli kadınlarda %7'ye kadar düşmektedir. Bu durum, kadının işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumunun engelli kadınlar söz konusu olduğunda daha ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Benzer şekilde, engelli erkeklerde işsizlik oranı %15 iken, engelli kadınlarda %22'dir. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de engellilerin işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür. Ancak, özellikle 2005 yılında çıkarılan Engelliler Hakkında Kanun ve sonrasındaki ilgili yasal düzenlemeler ile alınan tedbirler engellilerin istihdamına önemli katkılar sağlamıştır.

Engelliler Hakkında Kanun ile birlikte öncelikle işe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde engellilerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamayacağı ve çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engeliyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, istihdam süreçlerinde, çalışan ve iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşabileceği güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerin alınması ve işyerinde gerekli fiziksel düzenlemelerin ilgili kurumlar ve işyerleri tarafından yapılması zorunluluğu getirilmiştir (m.14). Bir başka ifade ile Kanunla birlikte, istihdamda engellilere yönelik ayrımcı uygulamalar yasaklanmış ve ayrıca, engellinin işini yapabilmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir.

Engelliler Hakkında Kanun ile 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nda engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadelede önemli bir adımı ifade eden bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile kişiler arasında dil, din, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak, bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını engellilik haline bağlayan kişiler için altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası öngörülmüştür (m.122).

İş hukukunun temel ilkelerinden biri olan işverenlerin işçilere eşit işlem yapma yükümlülüğü, 4857 sayılı *İş Kanunu*'nun *Eşit Davranma İlkesi* başlığını taşıyan 5. maddesi ile 2003 yılında yasal düzenlemeye kavuşmuştur. Söz konusu düzenleme iş ilişkisinde; dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri nedenlere dayalı ayırım yapılamayacağını öngörmektedir. Ayrımcılık yasağı kapsamında sayılanlar arasında engellilik ifadesi yer almamakla birlikte, "benzeri sebepler" ibaresinin engelliliğe dayalı ayrımcılığı da kapsadığı değerlendirilmektedir.

İş Kanunu'nun 5. maddesine göre eşitlik ilkesine aykırı işlemde veya fesihle "ispat yükü" kural olarak işçiye verilmektedir. Örneğin, genel bir ücret zammı veya diğer sosyal hakların dışında bırakılan işçi, bu hakların kendisine de verilmesi için dava açtığı anda, işyerinde çalışan ve bu haklardan yararlanan diğer işçilerden hiçbir farkı bulunmadığını kanıtlamaya çalışacaktır. Kanuna göre, işçiye düşen ispat yükünün ağır olmaması gerekir. İşçi; bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda ise, böyle bir ihlalin olmadığını işveren ispat etmekte yükümlüdür. Ancak, iş güvencesi kapsamındaki işçinin eşit işlem borcuna aykırı olarak iş sözleşmesinin sona erdirildiği durumlarda ispat yükü işverene aittir.

2007-2013 yıllarına ilişkin *IX. Kalkınma Planı'nın İşgücü Piyasasının Geliştirilmesi* alt başlığı altında, işgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, engelliler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliğinin sağlanması amaçlanmıştır. *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele* alt başlığında ise engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi, özel eğitim imkânları ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği *korumalı işyerlerinin* geliştirilmesi öngörülmüştür.

2013-2015 Orta Vadeli Programı'nda, "İşgücü Piyasasının Geliştirilmesi" alt başlığı altında, ilave istihdamı teşvik etmeye yönelik genel tedbirlerin yanı sıra, gençler, kadınlar ve engelliler başta olmak üzere işgücü piyasasında özel politika gerektiren kesimlere yönelik destekleyici politikaların ilave tedbirler alınarak sürdürülmesi öngörülmektedir. 2013 yılı Programı'nda da bu doğrultuda, gençler, kadınlar ve engelliler başta olmak üzere işgücü piyasasında dezavantajlı gruplara yönelik destekleyici politikaların ilave tedbirler alınarak sürdürülmesi bir öncelik olarak belirlenmekte, bu öncelik doğrultusunda engellilere yönelik iş imkânlarının geliştirilmesi, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması bir tedbir olarak öngörülmektedir. Söz konusu tedbirin uygulanması için yapılacak işlemler ve açıklamalar bölümünde, engelliler için çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği *korumalı işyerlerine* ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanarak korumalı işyerlerine işlevsellik kazandırılmasının sağlanması hususuna yer verilmiştir.

Türkiye'de engellilere yönelik istihdam politikaları, genel anlamda *pozitif ayrımcılık* tedbirlerine odaklanmaktadır. Engellilerin istihdamı *kota/ceza sistemi* ile teşvik edilmektedir. Kota/ceza sistemi; hem kamu sektöründe hem de özel sektörde belirli oranda engelli bireyin istihdam edilmesi şeklinde uygulanmakta olup, 4857 sayılı *İş Kanunu'na* tabi işverenlerce bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda ise idari para cezası uygulanmaktadır. Kota sistemi dahilinde istihdam edilen engelli bireylerin, en az %40 oranında engelli olduklarını engelliler için sağlık kurulu raporu ile belgelendirmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de engellilerin *memur* olarak istihdam edilmesinden sorumlu kurum *Devlet Personel Başkanlığı*, hem kamu hem de özel sektörde *işçi* olarak istihdam edilmesinden sorumlu kurum ise *Türkiye İş Kurumu'dur*. 657 sayılı *Devlet Memurları Kanunu'na* göre, Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlar dolu kadrolarının %3'ü oranında engelliye istihdam etmekle yükümlü kılınmıştır (m.53). 4857 sayılı *İş Kanunu'na* göre ise elli (tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde 51) ve daha fazla işçi çalıştıran özel işletmeler %3, kamu işletmeleri ise %4 oranında engelli çalıştırmakla yükümlüdür (m.30).

Türkiye'de devlet memurluğuna alım sınavla yapılmaktadır. Bu çerçevede engelli bireyler diğer bireyler gibi merkezi olarak yapılan Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (KPSS) ya da

engellilere özel ve ayrı zamanlı olarak yapılan sınava katılarak kamuda memur olabilmektedirler.

Engelliler için ayrı ve merkezi nitelikte sınav yapılması, sınav sorularının, sürelerinin, refakatçi ve yardımcı araç gereksinimlerinin engel grupları göz önüne alınarak belirlenmesi ve erişebilirliklerinin sağlanması Devlet Memurları Kanunu'nda 2011 yılında yapılan değişiklikle öngörülmüştür. Kanundaki bu değişikliğin uygulanmasını belirlemek üzere, Ekim 2011'de "Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik" yayınlanmıştır. Yönetmelikle; ortaöğretim, ön lisans veya lisans düzeyinde eğitim veren kurumlardan mezun veya sınavın yapıldığı yıl itibarıyla mezun olabilecek durumda olan engellilerin sınav yöntemi ile, ilkokul, ortaokul ve ilköğretim mezunu engellilerin ise kura yöntemi ile devlet memurluğu kadrolarına yerleştirilebilmeleri düzenlenmiştir.

Bu çerçevede, merkezi nitelikteki ilk *Özürlü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS)* Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından 29 Nisan 2012 tarihinde 81 ilde gerçekleştirilmiştir. ÖMSS sonucu 2012'de 5.254 ve 2013'de 5.926 olmak üzere, toplam 11.180 engelli memur kadrolarına yerleştirilmiştir. 2012 ve 2013 yıllarında yapılan merkezi engelli memur yerleştirmelerinde kamu kurum ve kuruluşlarına mühendis, mimar, sosyolog, avukat, öğretmen gibi 49 farklı ve nitelikli unvanında engelli memur yerleştirilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında Bakanlık Müşaviri ve Daire Başkanı gibi üst düzey unvanlarda engelli memur istihdam edilmekte ve liyakat ilkesi çerçevesinde kariyer basamakları engelli birey için de açık bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, engelli statüsünde istihdam edilen memurlar da istihdam edildikleri kadrolar açısından diğer memurlar ile eşit maaş almaktadır. 2002-2013 yılları arasında engellerin memur olarak istihdam edilmesine ilişkin veriler Ek 3'teki 9 nolu tabloda yer almaktadır.

Türkiye'de engellilerin özel sektördeki istihdamları *Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik* uyarınca gerçekleştirilmektedir. İşverenler, engellileri *Türkiye İş Kurumu* aracılığıyla veya kendi imkânları ile işe alabilmektedir. Bu kapsamda işverenler; işyerlerini engellilerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin engelli çalışana uygunluğunu sağlayacak şekilde hazırlamak, sağlık için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde veya mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek ve çalışmalarını için gerekli araç ve gereçleri sağlamak zorundadır.

Engellilerin kamu kurum ve kuruluşlarında işçi olarak istihdam edilmeleri ise *Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* hükümlerine göre gerçekleştirilmektedir. Engellilerin kamuda işçi olarak çalışabilmeleri için yapılacak seçimde sınav veya kura yöntemi kullanılmaktadır. Engellilerin işe alım sürecinde hem kamu hem de özel sektörde, işin niteliği gerektirmediği takdirde, mevzuat gereği engellilik oranına üst sınır getirilememekte ve engel grupları arasında ayırım yapılamamaktadır.

Türkiye İş Kurumu'nun kayıtlarına göre; 2005 ile 2010 yılları arasında engellilerin özel ve kamu sektöründe işçi olarak istihdam edilmelerinde sayısal olarak önemli artışlar yaşanmış olmakla birlikte, kadınların işe yerleştirilme düzeylerinin halen düşük olduğu görülmektedir. 2005 yılında kamu ve özel sektörde 3.043'ü kadın ve 20.274'ü erkek olmak üzere toplam 23.317 engelli işçi istihdam edilmiş, bu rakam 2012 yılında 5.328'i kadın ve 30.203'ü erkek olmak üzere 35.531'e yükselmiştir. Kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasında istihdam edilen işçilerin yıllara göre dağılımı Ek 3'teki 10 nolu tabloda yer almaktadır.

4857 sayılı *İş Kanunu*'na göre, engelli işçi çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kamu ve özel işletmelere çalıştırmadıkları her engelli için aylık (asgari ücretin yaklaşık iki katı) idari para cezası (2011 yılı için 1.672 TL, 2012 yılı için 1.700 TL, 2013 yılı için 1.832 TL) uygulanmaktadır. Türkiye İş Kurumu bünyesinde yer alan Ceza Paraları Fonu'nda toplanan bu paralar; engellilerin kendi işini kurmalarını, iş bulmalarını sağlayacak destek teknolojileri, işe yerleştirilmeleri, işe ve işyerine uyumun sağlanması vb. amaçla hazırlanan projelere aktarılmaktadır. Ceza paralarının hangi projeler için kullanılabilceğine; *Türkiye İş Kurumu* bünyesinde, işçi ile işveren konfederasyonlarının temsilcileri ve engellilere yönelik sivil toplum örgütlerinin konfederasyon temsilcilerinin oluşturduğu sosyal taraflar ve ilgili kurumların temsilcilerinin üye olduğu *Ceza Paralarını Kullandırmaya Yetkili Komisyon* tarafından karar verilmektedir.

Türkiye'de ilgili mevzuat gereği kamu ve özel sektördeki işyerlerinin, engellilerin memur veya işçi statüsünde çalışmalarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi, gerekli yardımcı araç ve gerecin sağlanması, engellilerin mesleklerine uygun veya yakın işlerde çalıştırılması zorunludur (Yurtiçinde İşe Yerleştirme Yönetmeliği, m.18 ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik, m.20). Ancak, mevzuatta işyerlerinde yapılacak düzenlemeler için herhangi bir teşvik veya destek bulunmamaktadır. Ayrıca, kamu ve özel sektörde işçi statüsünde çalışan engelliler için, uygun koşulların varlığı halinde, çalışma sürelerinin başlangıç ve bitiş saatleri, İş Kanunu'nda belirtilen sürelerden az olmamak koşuluyla, engellinin durumuna göre belirlenebilmektedir. Bunun yanında, bu kapsamda yer alan işletmelerde yer altı ve su altı işlerinde engelli çalıştırılmamaktadır (Yurtiçinde İşe Yerleştirme Yönetmeliği, m.19).

657 sayılı *Devlet Memurları Kanunu*'nda 2011 yılında yapılan düzenlemelerle; engelli memurlar için engel durumu, hizmet gerekleri, iklim ve ulaşım şartları göz önünde bulundurulmak suretiyle günlük çalışmanın başlama ve bitiş saatleri ile öğle dinlenme süreleri merkezde üst yönetici, taşrada mülki amirler tarafından mevcuttan farklı belirlenebilmekte ve engelli memura isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilememektedir.

İşçi sağlığı ve güvenliği kapsamında yapı işyerleri ve işyeri bina ve eklentilerinde alınacak asgari sağlık ve güvenlik şartlarını belirleyen ve 4857 sayılı *İş Kanunu*'na dayalı olarak 2003 yılında çıkarılan *Yapı İşlerinde Sağlık ve Güvenlik Yönetmeliği* ve 2004 yılında çıkarılan *İşyeri Bina ve Eklentilerinde Alınacak Sağlık ve Güvenlik Önlemlerine İlişkin Yönetmelik* ile engelli işçilerin çalıştığı işyerlerinde, bu işçilerin durumları dikkate alınarak gerekli düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür.

İş Kanunu uyarınca, bir işyerinden malulen ayrılmak zorunda kalıp da sonradan maluliyeti ortadan kalkan işçilerin eski işyerlerine dönmek istemeleri halinde, işveren bu kişileri eski işleri veya benzeri işlerde boş yer varsa derhal, yoksa boşalacak ilk işe, başka isteklilere tercih ederek ve o andaki şartlarla işe almak zorundadır. Diğer taraftan, aranan şartlar bulunduğu halde işverenin iş sözleşmesi yapma yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda, işe alınma isteğinde bulunan eski işçiye altı aylık ücret tutarında tazminat ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır (m.30).

4046 sayılı *Özelleştirme Uygulamaları Hakkındaki Kanun*'a göre; bir işletmenin özelleştirilmesi, küçültülmesi, faaliyetlerinin kısmen ya da tamamen durdurulması, süreli ya da süresiz kapatılması veya tasfiye edilmesi nedeniyle iş sözleşmesi sona eren engelli çalışanlara ödenecek iş kaybı tazminatı engelli olmayan çalışanlara ödenen tazminatın iki

katıdır. Ayrıca iş sözleşmesi sona eren kişilerin mesleklerinde geliştirilmesine, bir meslekte yetiştirilmesine veya meslek edindirilmesine ilişkin eğitim giderleri ile yeni iş bulmalarına katkı sağlamak amacıyla yapılacak giderler *Özelleştirme Fonu*'ndan karşılanmaktadır (m.21)

Engelliler Hakkında Kanun ile açık işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için alternatif bir istihdam biçimi olarak *korumalı işyerlerinin* kurulması öngörülmüştür (m.14). Bu çerçevede, gerekli teknik donanımı devletçe sağlanacak ve gerçek ve tüzel kişilerce açılacak olan işyerlerinin korumalı işyeri statüsü kazanması, işleyişi ve denetlenmesine ilişkin usul ve esasları belirleyen *Korumalı İşyeri Yönetmeliği* 2006 yılında çıkarılmıştır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından engellilerin istihdamına yönelik Türkiye'de yapılan en kapsamlı araştırma olan *2011 yılı İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi Araştırması* sonuçlarına göre, tüm engel grupları arasında zihinsel ve ruhsal-duygusal engel grubu istihdam açısından en dezavantajlı grup durumundadır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de zihinsel engellilerin işveren tarafından tercih edilmeme oranı %73, ruhsal ve duygusal engellilerin işveren tarafından tercih edilmeme oranı ise %61'dir. Bu durum, istihdamları diğer engel gruplarına göre daha güç olan zihinsel ve ruhsal-duygusal engellilerin *korumalı işyerleri* aracılığıyla istihdam edilmeleri gereğini ortaya koymuş olup, istihdamın sağlanmasında bir geçiş modeli olarak korumalı işyerlerinin geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede başlatılan çalışmalarla korumalı işyerlerinin açılabilmesi için devlet tarafından verilecek teşvikleri içeren bir Kanun Tasarısı hazırlanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiştir.

Ayrıca, işgücü piyasasında istihdamı güç zihinsel ve ruhsal engelliler için korumalı işyerlerinin kurulabilmesi amacıyla *Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR)* ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* işbirliğinde *Korumalı İşyerleri Projesi* başlıklı bir çalışma başlatılmıştır. Proje kapsamında, korumalı işyeri statüsü kazanan işletmelere, çalıştırdıkları engelli işçilerin ücret ödemelerine belli bir süre ile yapılacak desteğin yanı sıra 150.000 TL hibe verilebilecektir.

4857 sayılı *İş Kanunu* gereğince kota kapsamında engelli çalıştıran ve korumalı işyerlerinde engelli çalıştıran işverenlerin çalıştırdıkları her bir engelli işçi için ödemeleri gereken sigorta prim hisselerinin tamamı Devlet tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca, kota fazlası engelli işçi çalıştıran ya da yükümlü olmadığı halde engelli işçi çalıştıran işverenlerin çalıştırdıkları her bir engelli işçi için ödemeleri gereken sigorta prim hisselerinin %50'si de devlet tarafından karşılanmaktadır.

Meslek rehberliği ve danışmanlığı hizmetleri *Milli Eğitim Bakanlığı* ve *Türkiye İş Kurumu* tarafından verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen meslek rehberliği çalışmaları il veya ilçe düzeyinde kurulan *Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (RAM)* yer alan özel eğitim değerlendirme kurulları ve resmi eğitim-öğretim kurumları bünyesinde açılan *Rehberlik ve Psikolojik Danışma Servisleri (RPD)* ile yürütülmektedir.

Engellilerin mesleki eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından örgün eğitim ve yaygın eğitim kurumlarında kaynaştırma yoluyla, mesleki eğitim veren özel eğitim okullarında, çıraklık eğitim ve halk eğitim merkezlerinde verilmektedir. Ayrıca Türkiye İş Kurumu tarafından da engellilere yönelik mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir.

1986 yılında yürürlüğe giren 3308 sayılı *Meslek Eğitimi Kanunu* ile Milli Eğitim Bakanlığı'na özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek

kursları düzenleme yükümlülüğü verilmiştir (m.39). Mesleki ve Teknik Eğitim Yönetmeliği'nin 2002 yılında yeniden düzenlenmesi ve aynı Yönetmelikte 2008 yılında yapılan değişikliklerle birlikte; engelli öğrencinin özelliklerine, yeteneklerine uygun ve en az sınırlandırılmış ortamda mesleki eğitim alabilmesi için gerekli fiziki düzenlemelerin yapılması ve programların oluşturulması hüküm altına alınmıştır. Ancak, eğitim kurumlarının fiziki şartlarındaki ve eğitim araç-gereçlerindeki yetersizliklerden dolayı Türkiye'de kaynaştırma yoluyla mesleki eğitimden yararlanan engellilerin sayısı arzulanan düzeye ulaşmamaktadır. Benzer bir sorun çıraklık eğitiminde de yaşanmakta, her ilde ve bazı ilçelerde dahi mesleki eğitim merkezleri bulunmasına rağmen, meslek edinmede çok önemli bir yere sahip olan bu sistemden engelliler etkin bir şekilde yararlanmamaktadır.

2010 yılında yürürlüğe giren *Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği* ile özel eğitim gerektiren bireylere, gelişim özelliklerine göre, bireysel yeterlilikleri doğrultusunda okuma-yazma öğretme, bilgi ve beceri kazanmalarını sağlama yaygın eğitimin amaç ve görevleri arasında sayılmıştır (m.4). Ayrıca aynı Yönetmelikle yaygın eğitim merkezlerine; farklı kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak, özel eğitim gerektiren bireyler, koruma altındaki bireyler, sokakta çalışan veya yaşayan çocuklar, değişik sektörlerde çalışan çocuklar, tedavi altındaki madde bağımlıları, tutuklu ve hükümlüler, rehabilitasyon merkezleri ile hastanede yatan kişilere kurs ve etkinlikler sağlanması görevi verilmiştir (m.7).

Türkiye İş Kurumu tarafından verilen iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri 4904 sayılı *Türkiye İş Kurumu Kanunu* ile 1991 yılında başlamıştır. Bu hizmetler kapsamında; meslek seçme aşamasında olan engellilerin kendilerini, meslekleri ve iş piyasasını tanımalarına destek olunmakta ve kendi ilgi ve yetenekleri ile uyumlu meslek seçmeleri ya da iş bulabilmeleri için sistemli olarak iş ve meslek danışmanlığı hizmeti verilmektedir. Bu amaçla Türkiye genelinde 64 ilde *Meslek Bilgi Merkezleri* oluşturulmuş, ayrıca 61 İl/Şube Müdürlüğü'nde *Meslek Danışma Servisleri* hizmete girmiştir. Bunun yanında, Türkiye'deki tüm illerde *İş Danışmanlığı Hizmeti* sunulmaktadır. Bu hizmetlerin kapasitesinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye İş Kurumu tarafından engellilere yönelik mesleki eğitim programları; engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, il istihdam ve meslek kuruluşları ile işbirliği içinde belirlenmektedir. İş arayan veya kendi işini kurmak isteyen kayıtlı engellilerin çalışabilecekleri meslekler dikkate alınarak düzenlenen kurslara veya programlara, öncelikle iş piyasasında ihtiyaç duyulan alanlarda mesleği olmayan engellilerin katılımı sağlanmaktadır. Kursların finansmanı *Türkiye İş Kurumu*'nun kendi kaynakları, *İşsizlik Sigortası Fonu*, engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işyerlerine kesilen idari para cezalarının toplandığı *Ceza Paraları Fonu* ve uluslararası hibe veya fonlardan sağlanmaktadır. Kaynaklar öncelikle, istihdam garantisi veren projelere verilmektedir. Bu kapsamda 2005 ile 2013 (Mayıs ayı) yılları arasında düzenlenen toplam 2.412 mesleki eğitim kursundan toplam 31.145 engelli yararlanmıştır.

Ayrıca, 2007-2008 yıllarında Türkiye İş Kurumu tarafından, MATRA-Avrupa Birliği'ne Katılım Öncesi Proje Programı çerçevesinde ve Hollanda Hükümeti işbirliğiyle pilot il olan İzmir'de *İŞKUR'un Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi, Özürlüler için Gelişmiş Bir İstihdam Stratejisi ve Mesleki Rehabilitasyon Projesi* gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında 2008 yılı sonuna kadar istihdam edilmesi hedeflenen 100 engellinin tamamı istihdam edilerek proje başarıyla tamamlanmış olup, Projenin ülke geneline yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, Ulaştırma Bakanlığı tarafından yürütülen *Ulaşım, İletişim,*

Hayatın İçerisinde Ben de Varım Projesi ile eğitim verilen 250 bedensel engelli, çağrı merkezlerinde evde çalışma koşulları oluşturularak istihdam edilmiştir.

Engelliler Hakkında Kanun'da, engellilerin yeteneklerine göre mesleğini seçme ve bu alanda eğitim alma hakkının kısıtlanamayacağı belirlenmiş ve engellilerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri işte eğitilmesi, meslek sahibi olarak ekonomik ve sosyal refahının sağlanması amacıyla mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmasının esas olduğu hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede, mesleki rehabilitasyon uygulamalarının sistemli bir biçimde yürütülmesi için hazırlanan *Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik* 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu merkezlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ihtiyaç duyulan ek yasal düzenlemelere yönelik çalışmalar da devam etmektedir.

Türkiye'de esnaf ve sanatkâr olarak ekonomik faaliyette bulunan toplam 1.955.651 işletmeden 4.309'u engelliler tarafından işletilmektedir. Mevcut yasal düzenlemelerde engelli esnaf ve sanatkârlara yönelik ayrı bir uygulama bulunmamakla birlikte, engellilerin kendi işlerini kurma ve girişimcilik kapasitelerini artırmak üzere *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)* tarafından yürütülen *Girişimcilik Destek Programı*'ndan engellilerin yararlanması teşvik edilmektedir. Engelliler, program kapsamında verilen *Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi*'ne diğer bireylerle birlikte katılabilmekte, ayrıca yeni iş kuran girişimcilere başlangıç sermayesi sağlamak üzere verilen *Yeni Girişimci Desteği* limiti ve destek oranı engelliler için yüzde on artırılarak uygulanmaktadır.

Bunun yanında, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı* ile *Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı* arasında imzalanan *İşbirliği Protokolü* kapsamında, engelli girişimciliğini arttırmak üzere *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* ve *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)* ortaklığında bir proje geliştirilmiştir. Söz konusu *Girişimcilik Engel Tanımaz Projesi* ile girişimcilik eğitimi ve çeşitli rehberlik çalışmaları ile engelli girişimciliğinin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. 2013 yılı Ekim ayı itibari ile 199'u kadın ve 237'si erkek olmak üzere toplam 436 engelli birey girişimcilik eğitimi almış ve 29 engelliye toplam 306.619, 46 TL Yeni Girişimci Desteği verilmiştir. Proje kapsamında farklı illerde yaklaşık 2.000 kişinin daha söz konusu eğitimlerden faydalanması planlanmaktadır.

Madde 28: Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Koruma

Türkiye'de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve devletin bu güvenliği sağlayacak tedbirleri alması gerekliliği Anayasa ile güvence altına alınmıştır (m.60). Bu kapsamda Anayasa'da engelliler; sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler arasında tanımlanmış olup, devlete bu doğrultuda engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alma sorumluluğu verilmiştir (m.61).

Engellilerin sosyal güvenlikleri ile gelirlerinin korunması esası; 2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu*'na 2011 yılında yapılan ekleme ile birlikte, engellilere sunulan hizmetlerin genel esası olarak belirlenmiştir (m.4). Ayrıca, aynı kanunda sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç, engelli ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınması da öngörülmüştür.

Engellilerin sosyal güvenlikleri; primli ve primsiz sistem kapsamında iki şekilde sağlanmaktadır. Ayrıca engellilerin engellilikten kaynaklanan ek maliyetlerinin azaltılmasına

yönelik olarak vergi indirim ve istisnaları dahil olmak üzere çeşitli indirim ve muafiyetler ile aynı ve nakdi yardımlar sağlanmaktadır.

Primli sistem içinde engellilerin emekliliği, 5510 sayılı *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu* ile düzenlenmektedir. Bu doğrultuda; devlet memuru, işçi veya kendi hesabına çalışan engelli sigortalılardan iş kazası veya meslek hastalığı sonucu çalışmayacak duruma gelenlerin malûllük sigortası kapsamında erken emeklilikleri sağlanmaktadır.

Diğer taraftan, sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalık veya engelli bulunan ve bu nedenle malûllük aylığından yararlanamayan sigortalılara yaşlılık sigortası kapsamında erken emeklilik imkanı sağlanmakta ve yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Bu durumda, en az on beş yıldan beri belli bir süre çalışma ve prim ödeme koşulu aranmaktadır.

Primli sistem içinde malûl sayılmayı gerektirmeyecek derecede hastalık veya engeli bulunan sigortalılar, belli süre çalışma ve prim ödeme koşulu ile yaş şartı aranmaksızın yaşlılık sigortası kapsamında yaşlılık aylığına hak kazanırlar. Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu, Kurum Sağlık Kurulunca çalışma gücündeki kayıp oranı;

- %50- 59 arasında olan sigortalılar, en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4320 gün,

- %40- 49 arasında olan sigortalılar, en az 18 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4680 gün,

malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla yaş şartları aranmaksızın yaşlılık aylığına hak kazanmaktadırlar.

Aynı kanun ile *Primli sistem* içinde ayrıca, sürekli bakıma muhtaç engelli çocuğu bulunan kadın sigortalılara da erken emeklilik hakkı tanınmıştır. Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl çocuğu bulunanların, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenmekte ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilmektedir.

Primsiz sistem çerçevesinde ise; herhangi bir işte istihdam edilememiş veya çalışmayacak derecede engelli olan ve aynı zamanda ekonomik olarak muhtaç durumdaki engellilere, 2022 sayılı *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun* kapsamında *engelli aylığı* bağlanmaktadır. Primsiz sistem çatısı altında engellilere bağlanan engelli aylığı ödemeleri 2011 yılına kadar *Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü* tarafından yapılmış olup, 2011 yılından itibaren bu ödemeler *Aile ve Sosyal Politikalar Genel Müdürlüğü Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü* tarafından yapılmaktadır.

2005 yılında çıkarılan *Engelliler Hakkında Kanun* ile engelli aylığının miktarı artırılmış ve kapsamı genişletilmiştir. Kanunun 25. maddesiyle 2022 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle birlikte, özellikle çifte dezavantaj yaşayan engelli kadın ve çocukları da kapsayacak şekilde düzenlenmeler yapılmıştır.

2022 sayılı Kanunda engelli aylığının miktarı, engel derecesine göre farklılık göstermekte olup, %70 ve üstünde engeli olan ve herhangi bir geliri olmayan engelliye ödenen aylık tutarı 2011 yılı Ocak-Haziran dönemi için aylık bazda 316.14 TL, %40-69 arasındaki engeli olanlar için ise 210.76 TL'dir. 2011 yılının ikinci yarısında ise belirtilen ilk kategori için 328.92 TL'ye, ikinci kategori için ise 219.28 TL'ye yükselmiştir. Engelli aylıkları üçer aylık

dönemler halinde ve kişilerin aylık almaya hak kazanmalarını sağlayan kriterlerde bir değişiklik olmadığı takdirde sürekli olarak ödenmektedir. Bu aylıktan yararlananların tedavi giderleri genel sağlık sigortası kapsamında karşılanmaktadır. Dolayısıyla bu program bir sosyal güvence gibi işlev görmektedir ve engellilerin en çok başvurduğu sosyal yardım programı olma özelliğini taşımaktadır.

2002 yılında, 2022 sayılı Kanundan yararlanarak engelli aylığı alan kişi sayısı 262.378 iken bu aylıktan yararlanan engelli birey sayısı yıllar itibari ile sürekli bir artış göstermiştir. 2009 yılı itibari ile bu aylıktan yararlanan kişi sayısı 2002 yılına oranla yaklaşık %73,05 oranında artış göstererek 461.857 kişiye ulaşmıştır. Bu aylıktan yararlanan kişi sayısı 2010 yılında 514.844, 2011 yılında 540.563, 2012 yılında 560.004 olmuştur. 2013 yılı Temmuz ayı itibari ile 2022 sayılı Kanundan yararlanarak engelli aylığı alan kişilerin sayısı 589.539'dur. 2009-2013 yılları itibarıyla aylıktan faydalanan kişi sayısı Ek 3'teki 11 nolu tabloda yer almaktadır.

Türkiye'de ayrıca ekonomik yoksunluk içinde olan engelliler, İl veya İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına müracaat ederek, aynı ve nakdi yardım ile ortopedik ve diğer yardımcı araç-gereçleri talep edebilmektedirler. Ayrıca, engellilerin ihtiyaç duyduğu ortopedik ve diğer yardımcı araç-gereçlerin, sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanmayan kısmı da bu vakıflarca karşılanmaktadır.

- Vergi indirimleri ve muafiyetleri:

Türkiye'de engelliler engel durumlarına uygun ve değişen oranlarda bazı vergi indirim ve istisnalardan faydalanabilmektedirler. Bu çerçevede en başta 193 sayılı *Gelir Vergisi Kanunu* kapsamında; ücretli olarak çalışan engelliler, bakmakla yükümlü oldukları engelli kişiler olması halinde ücretli olarak çalışanlar, serbest meslek sahibi engelliler ve bakmakla yükümlü oldukları engelli kişiler olması halinde serbest meslek sahibi olanlar ve basit usulde vergilendirilen engelliler *Gelir Vergisi İndirimi*'nden engel derecelerine göre değişen oranlarda faydalanmaktadır.

Ayrıca, uygun sürücü belgesine sahip olan ve özel tertibatlı araç kullanabileceği sağlık kurulu raporu ile belgelenen engellilerin yurt içinden alacakları araçlar için özel tüketim vergisi istisnası uygulanmaktadır. Aynı istisna, özel tertibat şartı aranmaksızın sağlık kurulu raporu ile %90 ve üzeri engeli bulunan ve araç kullanamayacak durumda olan engellilerin yakınları tarafından kullanılmak üzere alınacak araçlar için de geçerlidir. Engelli kişi adına tescil edilen taşıtlar, motorlu taşıtlar vergisinden de istisnadır. Bunun yanında engellilerin yurt dışından ithal edecekleri özel tertibatlı araçlar gümrük vergisinden de istisna tutulmuştur (Bkz. Madde 20).

Engellilerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamlarında kullanmaları için üretilmiş her türlü araç-gereç ile bilgisayar programları *Katma Değer Vergisi (KDV)*'nden istisna tutulmuştur.

Ayrıca, Emlak Vergisi Kanunu ile Bakanlar Kuruluna engellilerin Türkiye sınırları içinde brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskeni olması (intifa hakkına sahip olunması hali dahil) halinde, bu meskenlerine ait vergi oranlarını sifira kadar indirmeye yetki verilmiş olup, bu yetkiye dayanılarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı ile engellilerin Türkiye sınırları içinde muayyen zamanlarda dinlenme amacıyla kullanılanlar hariç olmak üzere brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskene veya tek meskende hisseye sahip olmaları halinde (intifa hakkına sahip olunması hali dahil) bu meskene ait bina vergisi oranı 2007 ve müteakip yıllar için sifira indirilmiştir.

- Ayni-Nakdi Yardımlar:

Engelliler Hakkında Kanun'da; engelli kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esas alınmıştır. Engelliler Hakkında Kanun ile Türkiye'de ilk defa; bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içinde bulunanlara resmi veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde bakım hizmeti sunulması sağlanmıştır. Bu düzenleme ile evde ağır engelli çocuğuna bakmak zorunda olduğu için bir işte çalışmayan, istihdam edilemeyen anneler ve diğer engelli yakınlarına bakım ücreti ödenmektedir. Bu ödeme *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı* tarafından yapılmaktadır (Bkz. m.19).

Bunun yanında *Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü* tarafından, *Vakıflar Yönetmeliği*'ne dayalı olarak muhtaç durumda bulunan engelliler ile yetimlere *muhtaç aylığı* bağlanmaktadır. Bu kapsamda; annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile %40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara, sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin Yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını (2011 yılı için 330,62 TL, 2012 yılı için 383,16 TL) geçmemesi halinde aylık bağlanmaktadır. Ayrıca 18 yaşından küçük engelli çocuklara da, kendilerine bakmakla yükümlü anne ve babalarının da belirtilen koşulları taşımaları durumunda aylık bağlanmaktadır (m.72,74). 2012 yılı için muhtaç aylığı kadrosu toplam 5.000 olup, 1.265 engelli kişi muhtaç aylığından yararlanmaktadır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından, Türkiye genelindeki il ve ilçelerde yer alan 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla, engellilere özel ve engelliler de dahil olmak üzere tüm muhtaçlara yönelik sosyal yardım programları yürütülmektedir. Genel Müdürlük tarafından sunulan sosyal yardım ve proje destek programları; *engellilere yönelik yardımlar, aile yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları ve proje destek programları* 'ndan oluşmaktadır.

Engellilere yönelik yardımlar; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından sosyal güvenceden yoksun engelli bireylerin topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü yardımcı araç gerecin ve çeşitli cihazların karşılanması için engelli ihtiyaç yardımları programı ile ilk ve ortaöğretimdeki engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz erişimlerinin sağlanmasına yönelik destek programından oluşmaktadır (ayrıntılı bilgi için Bkz. m.24).

3294 sayılı *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu* ile ihtiyaç sahibi vatandaşlara ayni ve nakdi yardımda bulunmak üzere kurulmuş olan *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*'na, engelli ihtiyaç yardımları programı kapsamında;

- 2003 yılında aktarılan 2.585.344 TL'den toplam 2.051 kişi,
- 2004 yılında aktarılan 2.484.605 TL'den 1.804 kişi,
- 2005 yılında aktarılan 1.779.881 TL'den 1.344 kişi,
- 2006 yılında aktarılan 2.647.728 TL'den 2.275 kişi,
- 2007 yılında aktarılan 2.494.528 TL'den 1.797 kişi,
- 2008 yılında aktarılan 1.754.075 TL'den 1.353 kişi,
- 2009 yılında aktarılan 1.206.479 TL'den 462 kişi,

- 2010 yılında aktarılan 707.907 TL'den 366 kişi
- 2011 yılında aktarılan 991.600 TL'den 410 kişi
- 2012 yılında aktarılan 97.722 TL'den 10 engelli kişi yararlanmıştır.

Proje Destek Programları kapsamında, *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları* aracılığıyla, hiçbir geliri olmayan, başta engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve göçmenler olmak üzere toplumun en dezavantajlı grupları ile diğer ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal hizmet projelerine destek verilmektedir. Söz konusu programlar çerçevesinde, 2003 ile Haziran 2013 tarihleri arasında toplam 3.322 proje için 113.301.351 TL kaynak aktarılmıştır. 2008 yılında 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 2. maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte sosyal güvenlik kapsamında bulunan engellilerin protez ve diğer yardımcı cihazlarının *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları* tarafından karşılanması uygulamasına son verilerek bahse konu yükümlülük Sosyal Güvenlik Kurumuna aktarılmıştır. 2008-2012 yılları arasında sosyal güvencesi olmayan engellilerin protez ve yardımcı araç giderleri Vakıf imkanları ile karşılanmaya devam edilmiştir. Engelli ihtiyaç yardımları kapsamında karşılanan cihazların bir çoğunun sosyal güvenlik sistemi içine dahil edilmesi ve 2012 yılında Genel Sağlık Sigortası sistemine geçilmiş olması *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının* engelli ihtiyaç yardımları programı kapsamında yararlanıcı ve ödeme miktarlarında düşüşü sağlamıştır.

Türkiye'de muhtaç engelliler için belediyeler, Kızılay ve diğer sosyal yardım amaçlı dernek, vakıf, federasyon, konfederasyonlar tarafından da aynı ve nakdi olarak çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler ve özel işletmeler tarafından engelli bireylere verilen hizmet bedellerinde çeşitli indirimler de sağlanmaktadır.

- İndirimler:

Türkiye'de çeşitli kurum ve kuruluşlarca vatandaşlara sunulan bazı hizmetlerde, engellilere yönelik pozitif ayrımcılık sağlanarak hizmet bedellerinde çeşitli indirimler uygulanmaktadır. Bu kapsamda, özellikle *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD)* tarafından ana hat yolcu trenleri ile yapılacak seyahatlerde, *Türkiye Deniz İşletmeleri*'ne ait kruvaziye seferler ve iç hatlarda, *Türk Hava Yolları (THY)* tarafından tüm iç ve dış hatlarda ve ayrıca şehirlerarası otobüs yolculuklarında çeşitli oranlarda indirimler uygulanmaktadır. Bununla birlikte 2013 yılında 4736 sayılı *Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*'da yapılan değişiklik ile, engelliler için sağlık kurulu raporuyla %40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen Türk vatandaşlarının kendileri, ağır engellilerin kendileri ve bir refakatçileri, demiryolları ve denizyollarının şehiriçi ve şehirlerarası hatlarından, belediyelere ve belediyelerce yetkilendirilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehiriçi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkı getirilmiştir.

Ayrıca engelliler; milli parklardan, devlet tiyatroları, opera ve bale temsillerinden, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı ören yerleri ve müzelerden ücretsiz olarak yararlanabilmektedirler.

Engellilere sağlanan indirimler kapsamında, Türkiye'de bazı belediyeler, meclislerinde aldıkları kararlara bağlı olarak engelliler için su faturalarında çeşitli oranlarda indirimler uygulamaktadır. Ayrıca GSM operatörleri tarafından sunulan hizmetlerde engelli kullanıcılar için çeşitli indirimler de sağlanmaktadır.

Engellilerin özel durumları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, engelli kullanıcılara yönelik internet kullanımında ekonomik avantajlar içeren tarifeler 1 Şubat 2012 tarihinden

itibaren yürürlüğe girmiştir. İndirimli tarifeden yararlanılabilmesi için engelli son kullanıcı ya da engellinin birinci dereceden yakını başvuru yapabilmektedir.

- Toplu Konut Programları

Türkiye’de *Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)* tarafından gerçekleştirilen projeler; *Türk Standartları Enstitüsü* tarafından belirlenen *TS9111-Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere Standardı* ve ilgili mevzuata dayalı olarak, engelli kişiler ve erişilebilirlikleri dikkate alınarak planlanmaktadır. Ayrıca, talep halinde engelli kişilere özel proje çalışmaları da yapılmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı *Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)* ile *Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)* arasında 15 Nisan 2009 tarihinde imzalanan *Sosyal Konut Yapım Protokolü* ve 03 Şubat 2011 tarihinde imzalanan Ek Protokol ile; 3294 sayılı *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu* kapsamında bulunan, sosyal güvenceden yoksun, fakir ve muhtaç durumdaki vatandaşların barınma ihtiyacının, geri ödemeli biçimde konut sağlanarak karşılanması amaçlanmıştır. Düzenlenen konut projelerinde, %50 ve daha fazla engelli kişilere %10 oranında kontenjan ayrılmaktadır. Protokol kapsamında şu ana kadar 39.974 adet konutun planlaması yapılmış olup, 2023 yılına kadar 100.000 adet konut yapılması hedeflenmektedir.

Madde 29: Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Demokratik toplumlarda siyasal ve toplumsal yaşama katılımın en temel aracı seçme ve seçilme hakkıdır. Seçimlere katılma, oy kullanma ve aday olma seçme ve seçilme hakkının kullanımının asli yöntemleridir. Engellilerin toplumsal ve siyasal yaşama katılımı, Anayasa’nın “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” hükmü ile ifade edilen eşitlik ilkesi kapsamında güvence altına alınmıştır. Aynı maddede, hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağı, devlet organları ve idare makamlarının bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda oldukları hükümleri de yer almaktadır (m.10).

Anayasa’nın 10. maddesinde 2010 yılında yapılan değişiklikle, çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı hüküm altına alınmış olup, böylece engelli bireylere ve sayılan diğer gruplara pozitif ayrımcılık anayasal düzeyde tanınmıştır. Bu kapsamda, engelli bireylerin kanun önünde eşitliğini sağlamaya yönelik olarak alınacak tedbirler ayrımcılık ilkesine aykırı olarak değerlendirilemeyecektir.

Söz konusu hükümlerin yanı sıra, Anayasa’nın 70. maddesinde de vatandaşların kamu hizmetlerine girme hakkı düzenlenmiş ve hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Türkiye’de vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkı Anayasa’nın *Siyasi Haklar ve Ödevler* başlığı altında güvence altına alınmıştır (m.67). Bu bağlamda Türkiye’de seçimler ve halkoylaması yargı yönetim ve denetimi altında yapılmaktadır. On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Vatandaşların ayrıca, siyasi parti kurma ve partilere üye olma veya

partilerden ayrılma hakkı da bulunmaktadır (m.68). Bununla birlikte *kısıtlı bireyler* milletvekili seçilemeyecek kişiler arasında sayılmaktadır (m.76).

Seçimlerin düzenlenmesinden ve denetiminden *Yüksek Seçim Kurulu* sorumludur. İlgili yasal düzenlemeler ve Yüksek Seçim Kurulu'nun uygulamaları yoluyla, engelli bireyler de diğer seçmenler gibi oy kullanma haklarını gerçekleştirebilmektedirler. 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun* ile oy kullanamayacak vatandaşlar tanımlanmıştır. Bu bağlamda, engelli bireylerin seçme ve seçilme hakkının önünde herhangi yasal bir engel bulunmamakla birlikte, *kısıtlı bireylerin* seçimlerde ve referandumlarda oy kullanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Zihinsel engellilik nedeniyle yargı mercilerince kendisine bir vasi atanmış bireyler de bu kapsamda bulunmakta olup, seçimler ve referandumlarda oy kullanamamaktadırlar.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da, oy kullanma usulleri ve engellilerin kullanımına uygun ve erişilebilir seçim merkezleri hakkında bazı hükümler de yer almaktadır. Kanunun 36. maddesine göre, seçmenin oyunu kullanmasını engelleyecek bir engelliliği varsa, bu durum seçmen kütüğü yazımı sırasında forma kaydedilir. Seçim sandıkları, okul avlusu ve salonların elverişli kısımları gibi genel yerlere, yetmediği takdirde kiralanacak kahvehane, lokanta gibi yerlere konur. Açık alanlarda ise gölgelik, sahanlık veya sundurması bulunan yerler tercih edilir (m.74).

Kanunun oy kullanma usulü hakkındaki 93. maddesinde, refakatçi eşliğinde oy kullanma usulü de detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Oy kullanma usulüne göre seçmen kapalı oy verme yerinde birleşik oy pusulasını katlayıp yapıştırdıktan sonra, burayı terk ederek birleşik oy pusulasını sandığa bizzat atar. Refakatçi eşliğinde oy kullanma usulünde ise; körler, felçliler veya bu gibi bedeni engellilikleri açıkça belli olanlar, aynı seçim çevresinde seçmen olan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilirler. Ancak bir seçmen birden fazla engelliye refakat edemez.

Yüksek Seçim Kurulu, mevzuat çerçevesinde kurulan birimleri vasıtasıyla engelli bireylerin ulaşılabilirlik gereksinimlerini karşılamak ve medya aracılığı ile seçimler hakkında bilgilendirme sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede, Yüksek Seçim Kurulu tarafından seçimlerden sorumlu personele yönelik eğitim programları ile engelli bireylerin oylarını nasıl kullanacağına dair bilgilendirme sağlanmaktadır. Ayrıca, kamuya ait televizyon kanalı olan TRT'nin yanı sıra bazı özel kanallarda da, seçim sürecine ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere, haberler işaret dili ile de sunulmakta ve bu uygulama giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye'deki siyasi partiler engelli bireylerin hakları ve yararlanabileceği hizmetler hakkında, kolay okunabilir formatlarda üretilenler dahil olmak üzere, çeşitli basılı materyaller dağıtmaktadır. Engelli bireylerin oy kullanma haklarının kullanımında karşılaştığı bazı erişilebilirlik sorunları mevcut olsa da, *Engelliler Hakkında Kanun*'un ilgili hükümleri doğrultusunda, uygulamalardaki aksaklıkları gidermeye yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

12 Eylül 2010 tarihinde yapılan Anayasa Değişikliğine yönelik Halkoylamasında 127.086 erkek ve 68.652 kadın olmak üzere toplam 195.738 engelli seçmen, seçmen kütüğüne kayıtlıdır. Bu seçmenlerden 98.004'ü erkek, 45.099 kadın olmak üzere toplam 143.103'ü oy kullanmıştır.

12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen XXIV. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde ise 142.805'i erkek 80.609'u kadın olmak üzere toplam 223.414 engelli seçmen, seçmen

kütüğüne kayıtlıdır. Bu seçmenlerden 123.071'i erkek, 60.595'i kadın olmak üzere toplam 183.666'sı oy kullanmıştır.

Ancak, birinin yardımı ile oy kullanan engelli bireyler hakkında beyanda bulunanlar dışında veri bulunmamaktadır. 18 Nisan 2013 tarihi itibari ile seçmen kütüğüne kayıtlı ortopedik ve görme engelli sayısı 211.314'tür.

Türkiye'de yerel düzeyde temsil sağlayan il genel meclisi ve belediye meclislerinde engelliler üye olarak yer almaktadır. 2009'da yapılan yerel seçimler sonucunda 3.231 il genel meclisi üyesinin 12'si, 32.467 belediye meclisi üyesinin 130'u engellilerden oluşmuştur.

Örgütlenmeye ilişkin haklarda engelliler, özgürlükçü nitelik taşıyan genel düzenlemelerden faydalanmaktadırlar. Sendikal haklar açısından Türkiye'de, çalışanlar ve işverenlerin önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme hakları bulunmaktadır (Anayasa, m.51). Ayrıca herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyeti anayasal güvence altındadır (m.33). Bu doğrultuda, engelli kişilerin de kendi sivil toplum kuruluşlarını kurarak faaliyet göstermeleri önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Türkiye'de engellilik alanında faaliyet gösteren yaklaşık 1.000 dernek mevcuttur. Ayrıca, engellilik alanında çatı sivil toplum kuruluşu olarak 10 federasyon ve 2 konfederasyon faaliyet göstermektedir.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının devlet tarafından desteklenmesini sağlayan genel düzenlemeler de bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ile işbirliği geliştirerek faaliyetlerini hayata geçirme konusunda destek alabilmektedir. Ayrıca Bakanlar kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler için vergi muafiyetleri ve bağış teşvikleri bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları projelerini hayata geçirmede ayrıca, ulusal ya da uluslararası nitelikli fonlardan faydalanabilmektedir.

Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, özellikle politika ve mevzuat geliştirme süreçlerinde önemli roller oynamaktadırlar. *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sosyal amaçlı vakıf, dernek ve diğer sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, müşterek projeler hazırlamak ve uygulamakla görevlendirilmiştir. Son yıllarda kaydedilen büyük ilerlemelere rağmen, güçlü bir işbirliği sağlanmasında bazı güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri olan engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin kapasitelerindeki yetersizlik, bu örgütlerin engelliler politikasına katkı verme imkanlarını sınırlandırmaktadır. Bu güçlüklerin diğer bir nedeni de, sivil toplum örgütlerinin proje ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için istikrarlı bir fon kaynağına sahip olmalarıdır.

Kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayan *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*'le, stratejik planlama sürecinde idarelerin hizmetinden yararlananların, çalışanlarının, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, ilgili diğer tarafların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının katılımlarının sağlanması ve katkılarının alınması genel bir ilke olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ve engellilere yönelik hizmet veren diğer kamu idarelerinin stratejik planlarının hazırlanmasında engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının da görüş ve katkıları alınmaktadır.

5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanun*'da; engellilere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde engellilerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımı sağlanması

genel bir esas olarak belirlenmiştir. Aynı Kanun ile kurum ve kuruluşların engellilere yönelik mevzuat düzenlemelerinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın görüşünü alması zorunlu kılınmıştır. *Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik* ile de mevzuat taslakları hakkında, konuyla ilgili mahalli idareler, üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinden faydalanılması hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede engellilere ilişkin hususlarda, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarından görüş ve katkı alınmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu anlamda, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik planlama ve mevzuat hazırlama süreçlerinde engelliler ve alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini yansıtmada ara bir rol de üstlenmektedir.

Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yukarıda anılan sorunlarını asgariye indirmek, kurumsal kapasitelerini geliştirmek, engellilik alanındaki örnek uygulamalarını desteklemek ve özelde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü genelde tüm kamu kurumları ile olan ilişkilerini güçlendirilmek amaçları doğrultusunda 2009 yılında bir proje geliştirilmiştir. AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamında finanse edilen *Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi* adlı Proje ile, engelli bireylerin insan haklarından eşit ve etkin biçimde faydalanmasının sağlanmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında sivil toplum örgütlerinin kapasitelerini artırmak için mesleki eğitim programları organize edilmesi, iyi uygulama niteliğindeki projelerine 2 milyon Euro hibe sağlanması ve uygulamaların kamuya duyurulması hedeflenmektedir.

Türkiye ayrıca, *Avrupa Konseyi 2006-2015 Engelliler Eylem Planı*'nın uygulanmasından sorumlu Avrupa Konseyi Engelliler Eylem Planı Avrupa Eşgüdüm Forumu'nun (CAHPAH) alt komitesi olan *Engellilerin Toplumsal ve Siyasal Yaşama Katılımı Uzmanlar Komitesi*'nde (CAHPAH - PPL) temsil edilmektedir.

Madde 30: Kültürel Yaşama, Dinlenme, Boş Zaman Aktiviteleri ve Spor Faaliyetlerine Katılım

Türkiye'de engellilerin kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılımlarını teşvik etmek üzere çeşitli tedbirler alınmıştır. *Engelliler Hakkında Kanun* ile açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları da dahil olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarına ait ve umuma açık hizmet veren gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış her türlü yapının erişilebilirliğinin sağlanması öngörülmüştür (Geçici m.2) (Bkz. m.9). Ayrıca, engellilerin eğitim ve kültürel ihtiyaçlarına yönelik olarak kabartma, sesli, elektronik kitap; alt yazılı film vb. materyal üretilmesi için *Milli Eğitim Bakanlığı* ile *Kültür ve Turizm Bakanlığı*'nın ortak çalışmalar yapması öngörülmüştür.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü bünyesinde sanatçılar tarafından engellilere yönelik sanatsal çalışmalar kapsamında engelli örgütlerine gönüllülük esasına dayalı olarak eğitimler verilmektedir. Engellilerin, Devlet Tiyatrolarının temsillerine katılımını artırmaya yönelik alınan tedbirler arasında erişilebilirlik düzenlemeleri, personele yönelik bilgilendirme çalışmaları ve Devlet Tiyatrolarının tüm etkinliklerinden engelliler ile refakatçilerinin ücretsiz olarak yararlanması yer almaktadır.

Ayrıca, opera, bale ve çok sesli müzik sanatlarının yaygınlaştırılması ve bu sanat dallarının tüm toplum kesimleriyle paylaşılması amacıyla, *Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü* tarafından engellilerin opera ve bale etkinliklerine katılımı teşvik edilmektedir. Bu kapsamda

salonlarda ulaşılabilirlik anlamında gerekli düzenlemeler yapılmakta olup, ayrıca, bu düzenlemelerin uluslararası festival mekanlarında da gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bunun yanında temsil ve gösterileri engelliler ücretsiz olarak izleyebilmektedir. Genel Müdürlük tarafından bir sonraki rapor döneminde, temsil ve gösterilere engellilerin katılımı ile ilgili istatistikî çalışmalar yapılması ve katılanların memnuniyet düzeyinin ölçülmesi planlanmaktadır.

Tarihi ve arkeolojik sit alanları içinde yer alan müze ve ören yerlerinde, koruma kurullarının izin verdiği ölçüde, engelli kişilerin bu alanlara girişini sorunsuzca sağlamak amacıyla gerekli tedbirler de alınmaktadır. Bu kapsamda, *Kültür ve Turizm Bakanlığı*'nın müze ve ören yerlerine gelen görme engelli ziyaretçilere yönelik sesli rehberlik sisteminin, işitme engelli ziyaretçiler için de yüksek çözünürlükte cihazlar aracılığıyla, işaret dili kullanılarak ve eş zamanlı olarak alt yazı ile verebilecek şekilde olması planlanmıştır. 1 Eylül 2011 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağılı 14 müze ve ören yerinde sesli rehberlik sistemi uygulamasına başlanmıştır. Ayrıca, görme engellilerin bilgiye erişimini teşvik etmek için Braille alfabesi ile müze broşürleri de hazırlanmaktadır. *İstanbul Arkeoloji Müzesi*'nde görme engelli ziyaretçilere Braille formatında ücretsiz verilen müze broşürünün 9 ayrı müzede daha yaygınlaştırılması planlanmıştır. Ayrıca, müze ve ören yerlerini engelliler ile bir refakatçisi ücretsiz olarak ziyaret edebilmektedir.

TBMM'ye bağılı saray, köşk ve kasırların engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi amacıyla oluşturulan "Erişebilirlik ve Ulaşılabilirlik Komisyonu"nun değerlendirilmeleri sonucunda, bu mekanların engelliler için fiziksel erişilebilirliğinin sağlanması konusunda gerekli tedbirler alınmıştır. Saray, köşk ve kasırları engelliler ile bir refakatçisi ücretsiz olarak ziyaret edebilmekte, ayrıca saraylardaki kültür faaliyetlerinden de ücretsiz olarak yararlanabilmektedir. Bu mekanlarda uygulanması planlanan elektronik rehberlik sistemi ile görme ve işitme engelli ziyaretçiler için tanıtım hizmetleri gerçekleştirilmiş olacaktır.

Türk hukukunda eser sahibinin haklarının tanımlandığı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na engellilerin, fikir ve sanat ürünlerinden yararlanabilmelerinin sağlanması için 2004 yılında ekleme yapılmıştır (Ek m.11). Söz konusu düzenlemeyle birlikte, ders kitapları dahil, alenilemiş veya yayımlanmış yazılı ilim ve edebiyat eserlerinin engelliler için üretilmiş bir nüshası yoksa hiçbir ticari amaç güdülmeksizin bir engellinin kullanımı için kendisi veya üçüncü bir kişi tek nüsha olarak ya da engellilere yönelik hizmet veren eğitim kurumu, vakıf veya dernek gibi kuruluşlar tarafından ihtiyaç kadar kaset, CD, Braille alfabesi ve benzeri formatlarda çoğaltılması veya ödünç verilmesi için eser sahibinden izin alınması zorunluluğu kaldırılmıştır.

Milli Kütüphane Başkanlığı'na bağılı olarak hizmet veren *Konuşan Kitaplık Görme Engelliler Merkezi*'nce kütüphane koleksiyonunda bulunan ve yeni yayınlanan basılı eserler gönüllü okuyucular tarafından stüdyo ortamında seslendirilmektedir. Seslendirilen eserler internet yolu ile görme engellilerin hizmetine www.mkutup.gov.tr/mkp internet adresi üzerinden sunulmaktadır. Konuşan Kitaplık kapsamında arşivlenen sesli kitap sayısı 5.000'e ulaşmış olup, bu eserler internet üzerinden görme engelli kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Sisteme üye olan görme engelli kullanıcılar istekleri halinde bu kitapları internet üzerinden dinleyebilmektedirler. 3 Aralık 2007 tarihinden Haziran 2011 tarihine kadar siteye yaklaşık 1.000 görme engelli kullanıcı üye olmuştur. İnterneti kullanma imkânı olmayan üyelere, talepleri halinde, kitaplar posta yoluyla gönderilmektedir. Mevcut durumda, stüdyo ortamında yaklaşık 100 gönüllü okuyucu kitap seslendirmektedir. Okunacak kitaplar görme engelli

kullanıcıların talepleri doğrultusunda belirlenmektedir. Konuşan Kitaplık, boş zaman değerlendirme eserlerinin yanı sıra eğitim-öğretim kitapları açısından da destekleyici bir niteliğe sahiptir.

Türkiye’de görme engelliler kütüphaneciliği alanında, hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından hizmet verilmektedir. Son yıllarda gerek devlete bağlı kuruluşlar, gerek sivil toplum kuruluşlarının verdiği hizmetlerde sayı bakımından önemli bir artış söz konusu ise de hizmetin niteliği, kalitesi ve ulaşılabilirliği açısından verimin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Buradaki en temel sorun, her kurumun kendine özgü bir standart uygulamasıdır. Türkiye’de kütüphane hizmetlerinin eşgüdümü ve standardizasyonu çalışmaları kapsamında görme engellilere etkin ve verimli bir kütüphanecilik hizmeti götürülmesi amacıyla Milli Kütüphane Başkanlığı’nın sekreteryasında sekiz kurum ve kuruluştan oluşan “Görme Engelli Kütüphaneleri Eşgüdüm Komitesi” oluşturulmuştur. Bu kütüphaneler ürettikleri “Sesli Kitap”, “e-kitap” ve “Braille Kitapları” künye bilgilerini www.mkutup.gov.tr/mkitap internet adresine göndermektedirler. Bilgileri girilen toplam kitap sayısı 16.320’dir.

Ayrıca, 22 Şubat 2012 tarihli ve 6279 sayılı Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu gereğince kitap, dergi ve gazete gibi yayınların elektronik ortama aktarılan bir nüshasının görme engellilerin hizmetine sunulmak üzere Milli Kütüphane’ye gönderilmesi hüküm altına alınmıştır.

Diğer taraftan; Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) tarafından 2013 yılında kabul edilen “Görme Engellilerin Yayınlanmış Eserlere Erişimini Kolaylaştırılmasına İlişkin Marakeş Anlaşması”nın (Marakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons who are Blind, Visually Impaired, or otherwise Print Disabled) Türkiye tarafından imzalanmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup, söz konusu Anlaşma’nın imzalanmasını takiben, 5846 sayılı Kanun’un Ek 11. maddesinin, Anlaşma’ya uygun olarak, engellilerin eserlere ulaşım serbestisini genişletecek şekilde revize edilmesi öngörülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı arasında, illerde yer alan halk kütüphanelerinden yararlanamayan hasta, yaşlı ve engelli kişilerin kütüphane hizmetlerinden yararlanmalarının teşvik edilmesi için, 18 Temmuz 2006 tarihinde bir Protokol imzalanmıştır. Bu kapsamda, kitaplar *Türkiye Posta Telgraf Teşkilatı (PTT)* tarafından halk kütüphanelerinden alınarak ücretsiz olarak okuyuculara teslim edilmekte, okunan kitaplar ise tekrar alınarak halk kütüphanelerine iade edilmektedir. Bu uygulama ilk etapta 20 ilde başlatılmış olup, yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir.

Engellilerin turizmden daha etkin yararlanmasını sağlamak üzere, sosyal turizm projelerinin kamu ve özel sektör işbirliği içinde değerlendirilmesi ve desteklenmesi *2023 Turizm Stratejisi* kapsamında yer alan hedefler arasındadır. Ayrıca engellilerin bağlı oldukları dernek ve federasyonlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi planlanan toplantı, seminer ve kongrelere, ulusal ve uluslararası festival vb. etkinliklere de *Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü* tarafından finansman desteği sağlanmaktadır.

Engellilerin turizmden yararlanma imkânlarını artırmak üzere, *Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik* çerçevesinde, 80 oda ve üzerinde olan oteller ile tatil köylerinde toplam oda kapasitesinin %1’nin engelli odası olarak tasarlanması

yükümlülüğü öngörülmüştür. Ayrıca, turizm tesislerinin genel kullanım alanları, tuvaletler ve odaların engellilerin kullanımına uygun olarak asgari fiziki şartları taşımasına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı *Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair 2011/1 sayılı Tebliğ* de 26 Haziran 2011 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli tesislerde, söz konusu Yönetmelik kapsamında zorunlu olarak oluşturulan erişilebilir 1.176 oda bulunmaktadır. Antalya 605 oda ile en çok erişilebilir odası bulunan ildir. Antalya'yı 159 oda ile Muğla ve 147 oda ile İstanbul izlemektedir. Bununla birlikte 80'nin altı odalı oteller arasında da engelli dostu oteller de bulunmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca, turizm alanlarına engellilerin erişebilmelerini sağlamak amacıyla yapılacak düzenlemeleri belirlemek ve engellilerin bu alandaki sorunlarını değerlendirmek üzere Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) işbirliğiyle 28-30 Nisan 2011 tarihleri arasında Antalya bölgesinde *Bir Engelli de Sen Ağırta Kampanyası* düzenlenmiştir. Engelliler ve refakatçilerinin katılımı ile yapılan çalışmaya Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB), Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED), Turistik Otelciler, İşletmeciler Ve Yatırımcılar Birliği (TUROB), turist rehberleri odaları ve ilgili konfederasyonlar da destek vermiştir. Çalışmaya katılan engelli kişiler ve refakatçilerine uygulanan anket ile turizm alanları, ulaşım, oteller ve diğer turistik tesisler hakkında değerlendirme yapılmış, böylece turizmin erişilebilirliği konusundaki beklenti ve taleplerin ortaya konulması sağlanmıştır.

Ayrıca, Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga), Türkiye Belediyeler Birliği ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu'nun işbirliğiyle 16-18 Mayıs 2011 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen *Engelsiz Kent-Engelsiz Turizm Sempozyumu'nun* sonuç bildirgesinde de, turizm tesislerinin, engellilik çeşitleri dikkate alınarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kamu kurumları ve yerel yönetim desteği ile Balıkesir Ayvalık'ta 19 yıldır düzenlenen *Ayvalık Engelliler Kültür ve Sanat Şenliği* kapsamında, zihinsel engelliler başta olmak üzere, engelli örgütlerinin katılımı ile her yıl kültür ve sanat etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Söz konusu şenliğe son iki yıldır uluslararası düzeyde katılım da sağlanmaktadır.

Ayrıca, *İstanbul Kalkınma Ajansı'nın 2012 Yılı Küresel Turizm Merkezi İstanbul Mali Destek Programı* kapsamında *İstanbul Büyükşehir Belediyesi* tarafından, turizmde erişilebilir uygulamalarla engellilerin kültür sanat aktivitelerine, herhangi birinin yardımına ihtiyaç duymadan katılmalarına destek olunması ve engellilerin erişilebilirlik ihtiyaçlarına yönelik toplumda farkındalık oluşturulması amacıyla, *Erişilebilir Turizm, Engelsiz İstanbul Projesi* gerçekleştirilmektedir. Toplam bütçesi 731.427 TL olan proje ile birlikte, özellikle müzelerde engellilerin bireysel ziyaret yapabilmelerini sağlamaya yönelik destekleyici çözümler sunulması planlanmıştır.

Engellilerin spor faaliyetlerine katılımını teşvik etmek amacıyla, engellilerin spor yapmasının önündeki engelleri kaldırma, tesisleri erişilebilir kılma, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirme ve bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapma görevi 2005 yılında yapılan yasa değişikliği ile *Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Genel Müdürlüğü* tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı olarak *İşitme Engelliler, Görme Engelliler, Bedensel Engelliler ve Özel Sporcular Spor Federasyonları* kurulmuştur. Ayrıca Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından engellilerin sportif faaliyetlere katılımını teşvik etmek üzere, 81 Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü ile özerk ve özerk olmayan federasyon başkanlıklarının spor tesislerinden ve buralarda düzenlenen spor

faaliyetlerinden engellilerin ücretsiz veya indirimli yararlanmalarına ilişkin olarak bir iç genelge yayımlanmıştır.

Türkiye, Türk sporcularının çeşitli dallarda başarı gösterdiği ve birçok madalya kazandığı özel olimpiyatlara 1983 yılından itibaren katılım sağlamaktadır. Ulusal ve uluslararası spor hizmet ve faaliyetlerinde üstün başarı gösteren sporculara, spor kulüplerine, teknik direktör ve antrenörlere ödül verilmesi ile nakdi yardım yapılmasına dair usul ve esasları düzenleyen 24 Haziran 2008 tarihli ve 5774 sayılı *Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun*'a dayalı olarak 2010 yılında çıkarılan *Spor Hizmet ve Faaliyetlerinde Üstün Başarı Gösterenlerin Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik* kapsamında olimpiyat, paralimpik ve deafolimpik oyunlarındaki ilgili spor dallarında büyükler, ümitler, gençler ve yıldızlar kategorilerinde başarılı olan sporcular, spor kulüpleri, teknik direktör ve antrenörler ile uluslararası spor faaliyet ve organizasyonlarında ülke tanıtımına katkıda bulunan sporcular ödüllendirilmektedir. 2010 yılı itibarı ile Türkiye'de engellilik alanında 20.556'sı lisanslı ve 9.034'ü faal sporcu olmak üzere toplam 29.590 sporcu bulunurken, bu rakam 2013 (Haziran) yılında 30.521'i lisanslı ve 11.128'i faal sporcu olmak üzere toplam 41.379'a yükselmiştir. 2013 (Haziran) yılı itibarıyla lisanslı ve faal engelli sporcu sayısına ilişkin veriler Ek 3'teki 12 nolu tabloda yer almaktadır.

İşaret dilini kullanan işitme engelli bireylerde kültürün devamlılığını sağlamak amacıyla, farklı bölgelerde farklı sembollerin kullanılmasını önlemek ve Türk İşaret Dili'nde ortak kullanımı (standardizasyonu) sağlamak için Engelliler Hakkında Kanun'la düzenleme yapılmış olup, bu kapsamdaki çalışmalar devam etmektedir (Bkz. m.24).

Bununla birlikte işitme engellilerin kamu hizmetlerinden diğer vatandaşlarla eşit koşullarda yararlanabilmelerini teşvik etmek üzere, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından her ilde en az bir işaret dili tercümanı görevlendirilmekte ve tercümanların nitelik ve niceliğini artırmak üzere yapılan çalışmalar da devam etmektedir.

Ayrıca, 22 Şubat 2012 tarihli ve 6279 sayılı *Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu* gereğince kitap, dergi ve gazete gibi yayınların elektronik ortama aktarılan bir nüshasının görme engellilerin hizmetine sunulmak üzere *Milli Kütüphane*'ye gönderilmesi hüküm altına alınmıştır.

Madde 31: İstatistikler ve Veri Toplama

Türkiye'de engellilik konusundaki veriler, idari kayıt sistemi, araştırmalar ve nüfus araştırmaları aracılığıyla sağlanmaktadır. Engellilere ilişkin veriler, genel araştırmalara engellilik modülünün dahil edilmesi ya da engellilerin belirli alanlardaki durumlarını ortaya koymaya yönelik özel kapsamlı araştırmalar ile elde edilmektedir.

İdari kayıt sistemi açısından vurgulanması gereken nokta *Ulusal Engelliler Veritabanı*'dır. Bu merkezi veritabanı, 2006 yılından itibaren engelli vatandaşların demografik, sosyo-ekonomik ve engellilik bilgilerinin toplanarak engellilere yönelik sunulan hizmetlerin etkin ve verimli olarak yürütülmesi amacıyla oluşturulmuştur. *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* bünyesinde yer alan bu veritabanı, yetkili sağlık kuruluşları tarafından engelliler için sağlık kurulu raporu almış ve söz konusu veri tabanı ile bilgi akışı sağlanabilen bazı kamu kurum ve kuruluşlarına herhangi bir sebepten dolayı başvurmuş engelli bireylerin verilerinin derlenmesi ile oluşturulmuştur. Bu nedenle ülkemizde yaşayan engelli bireylerin tümünü

kapsamamaktadır. Veritabanında yer alan bilgiler, aylık raporlamaları ile değil web servisleri aracılığı ile anlık olarak güncellenmektedir.

Türkiye’de engelli bireylerin nüfus içindeki oranının ve sorunlarının belirlenmesine ilişkin ulusal düzeyde yapılan ilk araştırma 2002 yılında *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)* ve *Özürülüler İdaresi Başkanlığı* (mülga) işbirliği ile gerçekleştirilen *2002 Türkiye Özürülüler Araştırması*’dır (Araştırma sonuçlarının ayrıntıları için Bkz. Giriş Bölümü, Engelli Nüfus Profili ve <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8240/Turkiye+Ozurluler+Arastirmasi+2002>).

Ulusal düzeyde yapılan en son araştırma ise 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığı tarafından yapılan *Nüfus ve Konut Araştırması*’dır. Söz konusu araştırma nüfus ve konut konusunda ülkelerarası karşılaştırılabilir istatistikler elde edilmesi amacıyla ülkelerin “nüfus ve konut sayımı” yapmaları konusundaki Birleşmiş Milletler önerisinden hareketle idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırmasıdır.

Araştırmanın alan uygulamasında hanehalkları soru kağıdı ve kurumsal yerler soru kağıdı olmak üzere iki soru kağıdı kullanılmıştır. Uygulama yaklaşık 2.2 milyon hanehalkı ile yüzyüze konuşularak gerçekleştirilmiştir. Kurumsal yerlerde (askeri birlikler, üniversite öğrenci yurtları, ceza ve tutukevleri, işahavleri, yetiştirme yurtları, huzurevleri vb.) tam sayım gerçekleştirilmiştir. Engelliliğe ilişkin sorular, Washington Group önerileri temel alınarak *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* ile birlikte hazırlanmıştır. Sorular aynı zamanda İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlıkın Uluslararası Sınıflandırması (ICF) ile de uyumlu bir şekilde geliştirilmiştir. Araştırmada engelli bireylerin nüfus içindeki oranının tespit edilmesi amacıyla 7 soru sorularak 6 engellilik durumu ile ilgili sorgulama yapılmıştır. Sorulara "hiç zorlanmıyorum, biraz zorlanıyorum, çok zorlanıyorum, hiç yapamıyorum" şeklinde cevap verilmesi istenmiştir. Araştırmada kişinin kendisini nasıl değerlendirdiği dikkate alınmıştır. Engellilik durumu belirlenirken ilgili fonksiyonda çok zorlandığını ve hiç yapamadığını belirtenlerin oranı esas alınmıştır. 6 aydan kısa süreli zorlanmalar ise dikkate alınmamıştır. Araştırmaya göre, 2011 yılının nüfus projeksiyonu dikkate alındığında nüfusun %6,9’u, süregelen hastalıklar hariç, “en az bir” engeli olduğunu ifade etmiştir.

2010 yılında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve TÜİK işbirliği ile Özürülülerin Sorun ve Beklenti Araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma, *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* bünyesinde yer alan Ulusal Engelliler Veritabanı’nda kayıtlı ve Engelliler İçin Sağlık Kurulu Raporunda en az %20 engel oranına sahip toplam 280.014 engelli bireyden, 11.828’ini kapsamıştır.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen *Türkiye Sağlık Araştırması* ile bireylerin genel sağlık profilinin ortaya çıkarılması, sağlık göstergelerinin elde edilmesi ve mevcut yapıdaki bilgi eksiliğinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye genelini yansıtan ve iki yılda bir tekrarlanan bu araştırma ile çocuk ve yetişkinlerin sağlık durumunun yanı sıra 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirirken karşılaştıkları zorlukların derecesi gibi sağlık alanındaki birçok gösterge elde edilmektedir. İlki 2008 yılında gerçekleştirilen araştırma hem uluslararası karşılaştırmalara imkân vermekte hem de ulusal ihtiyaçlara ışık tutan bir araştırma olma niteliğini taşımaktadır. Sonuncusu 2012 yılının Haziran ayında yapılan araştırmanın sonuçları henüz açıklanmamıştır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve TÜİK işbirliği ile gerçekleştirilen araştırmaların sonuç raporları ile Genel Müdürlük tarafından engelliliğe ilişkin spesifik konularda gerçekleştirilen araştırmaların sonuç raporları dijital ortamda web sitesi aracılığı ile

ve ayrıca mümkün olduğunca Braille gibi engelliler için erişilebilir olan diğer formatlarda da hazırlanarak yayınlanmaktadır (örneğin Türkiye’de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması gibi). Ayrıca, engelli bireylere hizmet veren kamu kurumları kendi çalışma alanlarına giren ve engelli bireylere ilişkin bilgileri basit, ayrıntılı olmayan tablolarla kendi internet sitelerinde yayınlamaktadır.

Engellilik politikasının oluşturulması, geliştirilmesi ve bununla birlikte uygulamanın izlenmesini sağlamaya yönelik mevcut veri eksikliğini gidermek amacıyla yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır.

Bu amaçla yapılan çalışmaların başında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve TÜBİTAK işbirliği ile yürütülen “Aile ve Sosyal Politikalar Bilgi Sistemi” projesi yer almaktadır. Bakanlık hedef kitlesi olan çocuk, yaşlı, engelli, aile, yoksul ve kadınlara ilişkin verilerin sorumlu paydaşlardan tam, doğru ve güncel olarak alınması planlanmaktadır.

Bu çerçevede yapılan bir diğer önemli çalışma olan *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin Türkiye’de Uygulanması ve İzlenmesinin Desteklenmesi Projesi* Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı işbirliği ile 2013 yılında başlanmıştır. 2014 yılı sonu itibari ile tamamlanması planlanan projeye Sözleşme’nin uygulanması açısından mevcut politikaların izlenmesi, gerekli politikaların formüle edilmesi, geliştirilmesi ve uluslararası standartlara uygun göstergelerin oluşturulması için, ilgili kamu kurumlarının konu hakkında farkındalıklarının artırılması ve engellilerin haklarının insan hakları çerçevesinde değerlendirilerek izlenmesine yönelik göstergelerin oluşturulması planlanmaktadır.

Madde 32: Uluslararası İşbirliği

Türkiye’nin pek çok farklı uluslararası ve bölgesel kuruluşla işbirliği çalışmaları bulunmakla birlikte, engellilik alanında özellikle Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve bu örgütlerin bağlı kuruluşları ile üyelik müzakereleri sürecinin devam ettiği Avrupa Birliği’nin organlarıyla yürütmüş olduğu işbirliği çalışmaları başta gelmektedir. Türkiye, söz konusu kuruluşlarla engellilik alanındaki işbirliği çalışmalarını; uluslararası düzeyde gerçekleştirilen toplantı, sempozyum, çalıştay gibi toplantılara katılım sağlayıp bilgi paylaşımında bulunarak, ülkelerde kaydedilen gelişmeleri ortaya koyan raporlara katkı vererek ve ayrıca engellilik alanında ülkedeki hak temelli politika ve uygulamaları geliştirmek için işbirliği projeleri yürüterek gerçekleştirmektedir.

Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri çerçevesine engellilik boyutunun dahil edilmesine ilişkin olarak Türkiye, Birleşmiş Milletler’in Asya Pasifik ülkeleri için engellilik alanındaki gelişmelerin kaydedilmesini teşvik etmek üzere kabul ettiği ve 2003-2012 yıllarını kapsayan *İkinci Onyıl Orta Dönem Değerlendirme Toplantısı*’na, *Onyıl Değerlendirmesi*’ne ve sonraki onyıl için oluşturulan *Incheon Stratejisi*’nin hazırlık çalışmalarına katkı ve konu ile ilgili toplantılara katılım sağlamıştır. Engellilik konusunun *Binyıl Kalkınma Hedefleri* kapsamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına katkı vermek ve teşvik etmek üzere, konuyla ilgili hazırlık çalışmalarına da katkı sunmuş olan Türkiye, 23 Eylül 2013 tarihinde New York’ta gerçekleştirilen engellilik ve kalkınma başlıklı yüksek düzeyli etkinlikte *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı* ile temsil edilmek ve toplantı çerçevesinde bir yan etkinlik düzenlemek suretiyle ulusal ve uluslararası düzeyde konuya dikkat çekilmesini amaçlamıştır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, *Avrupa Konseyi*’nin 2006–2015 yıllarını kapsayan *Özürlüler Eylem Planı*’nın üye ülkelerde uygulanmasının teşviki ve

izlenmesi çalışmalarına katılım ve katkı sağlanmaktadır. Eylem Planı'nda özel önem atfedilen eylem alanlarının uygulanmasını teşvik etmek için kurulan Alt Komite toplantılarına katılım sağlanmakta ve hazırlanan tavsiye kararlarına katkıda bulunmaktadır. *Eylem Planının Orta Dönem Değerlendirme Konferansı*; Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) ve Avrupa Konseyi işbirliğinde, Türkiye dahil 47 ülkenin, uluslararası ve ulusal düzeydeki sivil toplum kuruluşlarının ve bölgesel örgütlerin temsilcilerinin yanında Türkiye'den konuyla ilgili profesyonellerin katılımı ile 9-10 Aralık 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile yapılan işbirliği çalışmaları kapsamında, *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırmasının (ICF - International Classification of Functioning, Disability and Health)* kabulü ile Türkiye'de kullanılması ve yaygınlaştırılmasına yönelik altyapı çalışmaları da yürütmektedir. Bu kapsamda *Hacettepe Üniversitesi* tarafından Türkçe'ye çevrilen *ICF Kitabı*, Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) tarafından 2004 yılında basılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü işbirliği ve teknik katkıları ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) tarafından gerçekleştirilen *ICF Sınıflandırma Sisteminin Uyarlanması Eğitim Projesi* kapsamında, 26-29 Kasım 2008 tarihlerinde sağlık kurulu raporu vermeye yetkili uzman hekimler ve ilgili kurumların temsilcilerinden oluşan 40 kişinin katıldığı bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda Dünya Sağlık Örgütü, Almanya ve İtalya'dan gelen uzmanlar tarafından eğitim verilmiş ve sunumları içeren kitap ilgililere dağıtılmıştır.

2011 yılında hazırlık çalışmaları başlayan *Toplumsal Mesafenin Azaltılması Projesi* Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) işbirliği ile 2013 yılında yürütülmeye başlanmıştır. Proje, engelli çocuklar ve aileleri ile toplumun geri kalan kesimi arasındaki sosyal mesafenin azaltılması amacıyla bir araştırma ve kampanya çalışmasını içermektedir. Toplumda ve eğitim sisteminde engelli çocuklara ilişkin tutum ve algıların ortaya çıkarılması amacıyla proje kapsamında, 44 ilde 18 yaş ve üzeri toplam 2865 örnek üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Toplumun engelli çocuklarla tüm çocukların aynı haklara sahip olduğu konusunda farkındalığını artırmak ve davranış değişikliğini teşvik etmek üzere yürütülecek *Sosyal Mesafenin Azaltılması Kampanyası*'nın 18 ay sürmesi planlanmaktadır. Ayrıca proje kapsamında, engelliliğin değerlendirilmesinde kullanılan sağlık kurulu rapor formunun çocuk versiyonunun ICF'in çocuk versiyonu esas alınarak oluşturulması planlanmıştır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliği içinde ayrıca, *Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Uygulanma ve İzlenmesine Destek Projesi* hazırlanmış ve 2013 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Söz konusu proje ile Ekim 2014'e kadar Sözleşme'nin uygulanmasının ve izlenmesinin etkili hale getirilmesi amacıyla ilgili kamu kurumlarının konu hakkında farkındalığının artırılması ile Sözleşmenin uygulanmasının izlenmesi sürecinde kullanılmak üzere gösterge setlerinin belirlenmesi ve ilgili veri setleri ve veri toplama metodolojilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması planlanmıştır (Bkz. m.31).

Ayrıca, Avrupa Birliği'ne üyelik müzakereleri sürecinde Katılım Öncesi Mali Yardım Bileşeninden yararlanılarak engellilik konusunda kapasite geliştirmeyi teşvik etmek üzere de projeler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2009 yılında *Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi Projesi* yürütülmeye başlanmıştır. Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin düzenlenecek eğitim programları ve iyi uygulama niteliğindeki projelerinin desteklenmesi

yoluyla kapasitelerinin güçlendirilmesini amaçlayan projenin bütçesi toplam 3.600.000 Euro olup, projeye Türk Hükümeti 385.000 Euro katkı sağlamaktadır. (Avrupa Birliği Katkısı: 3.215.000 Euro)

Yine aynı bileşen kapsamında 2008 programlaması içinde engellilere yönelik etkili, uygun ve etkin toplum temelli destek hizmetlerinin geliştirilmesini amaçlayan TR0801.04 sayılı *Özürlü Bireylere Yönelik Hizmetlerin Geliştirilmesi (Promoting Services for People with Disabilities) Projesi* kabul edilmiş olup, Ekim 2010 tarihi itibarıyla Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Dünya Sağlık Örgütü'nün teknik desteği ile uygulanmaya başlanmıştır. Projenin bütçesi toplam 4.000.000 Euro olup, projeye Türk Hükümeti 200.000 Euro katkı sağlamaktadır. (Avrupa Birliği Katkısı: 3.800.000 Euro)

Katılım Öncesi Mali Yardım Bileşeni-1 altında, yine 2008 programlamasında kabul edilen TR0801.05 sayılı *Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi*, 16 Mart 2011 ile 31 Haziran 2013 tarihleri arasında *Milli Eğitim Bakanlığı* tarafından yürütülmüştür. Engellilerin eğitime erişimleri ve topluma bütünleşmeleri için öğrenme ortamları ve olanaklarını artırmayı amaçlayan projenin toplam bütçesi 7.000.000 Euro olup, projeye Türk Hükümeti 850.000 Euro katkı sağlamıştır (Avrupa Birliği Katkısı: 6.150.000 Euro) (Bkz. m.24).

Diğer taraftan *Avrupa Birliği İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı*'nın (*PROGRESS*) *Ayrımcılıkla Mücadele* alt başlığı kapsamında Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga) tarafından 2009 yılında Türkiye'de engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele stratejilerinin ve bilgiye dayalı politika belirlenmesine katkıda bulunmayı amaçlayan *Türkiye'de Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi* gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de engelliliğe dayalı ayrımcılığı ölçen bir araştırmanın yanında, ayrımcılık konusunda bir sempozyum ve çeşitli yayınları kapsayan proje 213.084 Euro bütçeyle yürütülmüştür. Projeye Türkiye 42.616 Euro katkı sağlamıştır (Avrupa Birliği Katkısı: 170.467 Euro) (Bkz. m.5).

Ayrıca, Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde, *Avrupa Komisyonu Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Ofisi (TAIEX)* ile işbirliğinde Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasının ve izlenmesinin teşvik ve temin edilmesi amacıyla üç çalıştay gerçekleştirilmiştir (Bkz. m.8).

Ayrıca MATRA İkili İşbirliği Programı dahilinde, Türkiye ile Hollanda Hükümetleri arasındaki ikili işbirliği çerçevesinde, Ocak 2007 ile Mayıs 2009 tarihleri arasında *Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)* tarafından *İŞKUR'un Kurumsal Kapasitesi'nin Geliştirilmesi ve Engelliler için İyileştirilmiş İstihdam Stratejisi ve Mesleki Rehabilitasyon Projesi* gerçekleştirilmiştir. Toplam 450.000 Euro bütçeye sahip proje ile engellilerin işgücü piyasasına katılımlarını güçlendirmek üzere, Hollanda'nın deneyimleri çerçevesinde, İŞKUR örgütlenmesini aktifleştirme yaklaşımlarını geliştirme ve pilot çalışma yapılması amaçlanmıştır (Bkz. m.27).

İşbirliğinde bulunulması hedeflenen devletler ve topluluklarla iktisadi, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkileri projeler, programlar ve faaliyetler aracılığıyla geliştirmek, yapılacak katkı, yardım ve ilgili süreçleri yürütmek üzere kurulan *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)* tarafından ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber yaklaşık 100 ülkede *kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları* yapılmaktadır. Türkiye'nin 2002-2011 arası dönemde 85 milyon ABD Dolarından, 1 milyar 273 milyon ABD Dolarına yükselen kalkınma yardımları TİKA aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. TİKA aracılığıyla gerçekleştirilen bu yardımlar vasıtasıyla Türkiye; Türkçe konuşulan ülkelerle en çok teknik işbirliği yapan ülkeler arasında yer almakta ve Pasifik'ten Orta Asya'ya, Ortadoğu ve Afrika'dan Balkanlara,

Kafkasya'dan Latin Amerika'ya kadar birçok ülke ile bilgi ve tecrübe paylaşmaktadır. Engellilik ve engelli hakları konusunda da Türkiye'nin sahip olduğu duyarlılığın gelişim sürecine paralel olarak *TİKA* da engellilik konusunu artan bir şekilde işbirliği çalışmalarına dahil etmeye başlamıştır.

Madde 33: Ulusal Uygulama ve İzleme

Farklı bakanlıkların görev alanına girmesi nedeniyle engellilere yönelik politika ve hizmetlerin koordinasyonunu sağlamak üzere 571 sayılı KHK ile 1997 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan *Özürlüler İdaresi Başkanlığı*; engellilerin haklarını kullanabilmelerini teşvik etmek, engellilere yönelik politika ve hizmetleri geliştirmek üzere ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği içinde 2011 yılına kadar çalışmalarını yürütmüştür. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Türkiye tarafından imzalanmasına ve onaylanmasına ilişkin hazırlık süreci de *Özürlüler İdaresi Başkanlığı* (mülga) koordinesinde yürütülmüş ve Kurum Sözleşmenin uygulanmasının teşvik edilmesi ve izlenmesi açısından Devlet yapılanması içindeki *odak kurum* olarak tanımlanmıştır. 2011 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* olarak merkez ve taşra düzeylerinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu tarih itibarıyla de *odak kurum* görevi, *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü* tarafından yürütülmektedir.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 33. maddesinin 2. paragrafında öngörülmüş olan *bağımsız mekanizmalar* açısından Türkiye'de iki yapıdan bahsedilebilir: Bunlardan ilki idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak üzere 14 Haziran 2012 tarih ve 6328 sayılı Kanunla TBMM Başkanlığına bağlı kurulmuş olan "Kamu Denetçiliği Kurumu"dur (Bkz. Giriş bölümü). Söz konusu Kurumda görev yapan beş kamu denetçisinden biri *engelli hakları* alanında çalışma yapmaktadır (28 Mart 2013 tarihli *Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*).

İhlal gerekçesiyle başvuru yapılabilecek ikinci mekanizma ise *Türkiye İnsan Hakları Kurumu*'dur. Bu Kurumun görevleri arasında insan haklarının korunması, geliştirilmesi, ihlallerin önlenmesi, işkence ve kötü muamele ile mücadeleye yönelik çalışmalar yapmak, şikayet ve başvuruları incelemek ve çözüme kavuşturulması için girişimlerde bulunmak, konuyla ilgili araştırma ve incelemeler yapmak hususları yer almaktadır (Bkz. Giriş bölümü). 21 Haziran 2012 tarihli ve 6332 sayılı *Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu* ile idari ve mali bağımsızlığa sahip bir yapı olarak oluşturulan Kurum, Kurul üyelerinin belirlenmesinin ardından ilk toplantısını 24 Ocak 2013 tarihinde gerçekleştirmiştir. Kurumun kurumsal olarak yapılanma çalışmaları kapsamında Kurula başvuruların alınması ve incelenmesi gibi çalışma usullerine ilişkin hazırlıklara devam edilmektedir.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ulusal raporun hazırlığını; Sözleşmenin esasları doğrultusunda, kamu kurumları, başta engellilik alanında faaliyet gösterenler olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle işbirliği içinde yürütmüştür. Raporun açık ve şeffaf bir yöntemle hazırlanmasını sağlamak amacıyla Raporlama Yönergesi Türkçe'ye çevrilerek Genel Müdürlüğün web sayfasında ilan edilmiştir. Bu süreçte 21'i engelliler ile ilgili, 16'sı ise insan hakları örgütlerini de içeren sivil toplum örgütleri olmak üzere toplam 37 sivil toplum kuruluşundan yazışma yolu ile katkı istenmiştir. **Raporun taslak hali ../../2013 tarihinde** süre ile görüşe açılmış ve gelen görüşler de dikkate alınarak raporun son hali

verilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, ulusal rapor hazırlık çalışmaları kapsamında yapılan işbirliği ve yazışmaların, raporun oluşturulmasına verdiği katkının yanı sıra Sözleşme konusunda farkındalık uyandırma ve bilgilendirme açısından oldukça yararlı olduğu gözlenmiştir.

Engellilik konusunun tüm politika alanlarında gözetilmesini teşvik ve temin etmek üzere, 1997 yılından 2011 yılına kadar devam eden süreçte Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga)'na bağlı iki danışma kurulu aracılığı ile uygulama ve izleme sürecinde diğer kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte sivil toplum kuruluşlarının da yer alması mümkün olmuştur. Bunlar *Özürlüler Şûrası* ve *Özürlüler Yüksek Kurulu*'dur (Bkz. Giriş Bölümü). Örneğin Sözleşme'nin onay sürecinde Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga)'nın en yüksek danışma organı olan ve kamu, engellilik alanında çalışan sosyal taraflar ile sivil toplum kuruluşları federasyon ve konfederasyon temsilcilerinden oluşan Özürlüler Yüksek Kurulu'nun 22 Ocak 2009 tarihli 25. Toplantısı'nda Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme gündeme alınarak görüşülmüş ve Kurul'da Sözleşme'nin onay sürecinin en kısa sürede tamamlanmasını tavsiye eden ve Sözleşme'nin öngördüğü yükümlülüklerin genel olarak benimsendiğine dair karar çıkmıştır.

Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2012 yılı bütçesinde, Sözleşme'nin ulusal düzeyde uygulanmasının teşviki ve izlenmesine yönelik seminer ve yayınları kapsayan farkındalık çalışmaları için, 2013 yılı bütçesinde de farkındalık çalışmaları ile birlikte, Sözleşmenin izleme kapasitesinin artırılması ve Sözleşmeye ilişkin ulusal bir eylem planı hazırlanmasına yönelik proje için ödenek öngörülmüştür.